

1. UVOD

Još kao dijete sam slušala djedove priče o ratu. Silno me zanimalo otkud mom djedu ožiljak na glavi. Jednom sam sakupila malo dječje hrabrosti i pitala ga. No, odgovor nisam dobila. Umjesto njega naišla sam na tišinu. Djed je ustao sa stolice i otišao. Znala sam da je nešto strašno. Zato sam odgovor na svoje pitanje potražila kod oca. Rekao je: 'To je dedina rana iz rata.' Sazrijevanjem sam saznala i nešto više. Za vrijeme drugog svjetskog rata proveo je neko vrijeme u ustaškom zatvoru u Savskoj cesti. Rana na glavi potjecala je od kundaka puške.

Kakvi su to ljudi koji mogu tako nešto učiniti?

Pišući ovaj rad saznala sam mnogo, mnogo više. Prekidala bih gledanje dokumentarnog filma zbog strahota koje su pripadnici antisemitskog pokreta radili tijekom Drugog svjetskog rata. Isti su me osjećaji tištili i na suđenju Dinku Šakiću. Bilo je vrlo potresno gledati i slušati jezive priče staraca koji - iako su djelomično potisnuli sjećanje na teške dane provedene u Jasenovcu - ponovo sve to proživljavaju. A zaslužuju najljepšu starost kad već mladost nisu imali. Zaplakala sam mnogo puta gledajući slike nevine djece koja su stradavala u ratovima. Budila se usred noći sanjajući ratove i sebe u njima...

Tolike žrtve, a čovječanstvo nikako da ratovima nešto nauči na vlastitoj ili tuđoj povijesti.

Crna sudbina svijeta ponovila se i u ne tako dalekoj povijesti. A sve zbog čega? Zar zbog nekolicine koji žive za svoje ciljeve??? Zbog svih tih žrtava, zbog moje radoznalosti o povijesti moga djeda, ali i druge djece koja će svoje djedove isto tako nešto pitati odlučila sam se za ovu temu.

Zanimalo me što se sa tim svim zlim ljudima događa nakon svršetka rata kad izgube moć koju su imali prije. Rad obuhvaća

sukobe ovog stoljeća. Posebno osobe koje optužnice terete po zapovjednoj odgovornosti.

Sudeći prema presudama do sada završenih procesa čini se da ipak civilizacija ide naprijed, barem u nekim segmentima, kao zrno nade da se ipak na povijesti uči.

nove vrste oružja koje ako i ne ubija, utječe na ponašanje osoba protiv kojih se primjenjuje. Tako je u Americi stvoreno oružje koje se uključuje električnim signalom. Posebna membrana proizvodi tonski impuls. Proizvedeni zvučni val udara u drugu membranu i pojačava se jednim novim impulsom. Ovakva se radnja ponavlja dok ton ne postigne 140 decibela. Zraka tona koja je uvezena u svežanj izlazi iz oružja. Pogađa bolno iz kratke udaljenosti te može poremetiti organ za ravnotežu koji se nalazi u unutaršnjem uhu pogođene osobe. Protivnik tada gubi ravnotežu. Tako ga je moguće svladati.²

Osim ovog, po svom vremenu izuma, novog oružja, tu su i uobičajene vrste oružja sa izuzetno mnogo prednosti pa i u novijim oblicima. Sam prikaz tehničkih podataka³ dovoljno govori o snazi i dostignućima u novo vrijeme. Nosači zrakoplova (ovdje je kao primjer uzet nosač Nimitz) omogućuju izvođenje zračnih operacija i na mjestima koja su vrlo daleko od domovinskih ratnih baza. Imaju dobro razrađene zapovjedno - upravljačke i presretačke sustave. Borbeni helikopteri imaju zadatak uništavanje neprijateljskih postrojbi (i oklopnih) korištenjem velike paljbene moći, pokretljivošću u svim vremenskim uvjetima i bez obzira na dio dana. Koliko god industrija išla daleko, helikopterima još uvijek nije znatno povećana brzina pa su zbog toga jako osjetljivi na neprijateljske udare protuzračne obrane. Tenkovi imaju računalni sustav koji omogućuje brzo i točno ciljanje. Noću koriste sustav za detekciju toplinskog zračenja. Konstruirani su tako da mogu zaroniti u vodu i svladati rijeku puzeći njezinim dnom ili je, ako su lakši, 'preplivati' pokrećući se vlastitom snagom.

Značajnu ulogu odigravaju i projektili. Oružje helokoptera Apache, projektil Hellfire, ima digitalni autopilot, poboljšano djeluje u uvjetima loše vidljivosti. Njegov 'brat' Longbow Hellfire ima mogućnost minimalnog izlaganja neprijateljskom protuudaru, a time i veliku vjerojatnost preživljavanja na bojištu. Zasigurno vodeće mjesto, kad se radi o projektilima, pripada projektilu

² Izvor: Večernji list, 6. siječnja 2002., stranica 7.

³ Pogledati Prilog koji sadržava tehničke podatke za spominjane vrste oružja.

Tomahawk. On je oružje podmornica i brodova. Najveći je izazov bilo njegovo lansiranje iz torpednih cijevi sa dubine od 15-20 metara. Osim toga, podesan je i za napade izdaleka. Opasno je napadačko oružje sa 454 kilograma eksploziva.

Iako brojno mali, ovi su podaci dokazali koliko je vojna industrija napredovala posljednjih nekoliko desetljeća. Vjerojatno je i pojava mnogih ratova ali i prijetnji mira navela i velike i male zemlje svijeta na razmišljanje kojim će se sredstvima obraniti ukoliko im to bude potrebno. Jer, pokazalo se da nitko nije 'nedodirljiv'.

Vojno istraživanje i razvoj išlo je u tom smjeru da izopači cjelokupni obrazac svjetskih istraživanja i razvoja uopće udaljavanjem od nužnih potreba poljoprivrede, stočarstva ili medicine kao i drugih grana o kojima ovisi razvoj privrede u nekoj državi.

Pitanje je vremena kad će se otvoreno priznati da je rasipanje prirodnih bogatstava od strane bilo koje zemlje ne samo gubitak za tu zemlju, već i za svjetsku zajednicu. Naravno, trošenje sredstava za vojne potrebe je najveći i najočigledniji oblik pustošenja. Nije li vrijeme da to prestane?

2. POJAM RATA

Što je veća ljubav prema životu
to je jača mržnja prema neprijatelju.
(Ruska poslovice)

Gledano jednostrano, rat je akcija, skup nasilnih čina kojima jedna država želi nametnuti volju drugoj, a gledano dvostrano to je

stanje borbe među državama⁴. Građanski se rat ne smatra ratom na koji bi se primjenjivali propisi međunarodnog prava, te on ne potpada pod pojam rata iako su neki pisci to željeli.⁵ Opća je skupština 1973. godine prihvatila rezoluciju kojom se borba naroda pod kolonijalnim, stranim i rasističkim gospodstvom za ostvarenje prava na samoodređenje i nezavisnost smatra zakonitom. Za postojanje rata traži se namjera ratovanja, barem sa jedne strane, a dovoljna je i želja da se izazove ratno stanje na samo jednoj strani.

Rat počinje formalnom objavom ili početkom neprijateljstava povedenih u namjeri ratovanja. Objava rata je jednostrani pravni posao koji nekoj državi stavlja do znanja odluku o početku ratnog stanja. Njezin sadržaj mora biti jasan, mora sadržavati razloge. Ona može biti bezuvjetna ili uvjetna (u obliku ultimatumu).

Objava rata ima učinak tek kad stigne do adresata. Njezina je glavna svrha formalnim aktom utvrditi postojanje ratnog stanja. U današnje se vrijeme ona izbjegava kako se njome ne bi postalo krivcem za početak rata. Samim time i prekršitelj zabrane rata prema međunarodnom pravu. Posljedica izbijanja rata je prekid svih mirovnih odnosa sa odnosnom državom koji se u prvom redu odnose na diplomatske odnose. No, unatoč tome zaračene su stranke dužne surađivati i tako rješavati pitanja koja se odnose na probleme oko vođenja rata (izmjena zarobljenika, pokop mrtvih...).

Postoje specijalni vojni sporazumi za čije su sklapanje odgovorni vojni zapovjednici bez posebne punomoći. Oni koji spadaju u red ugovora su kapitulacija, karteli (o izmjeni zarobljenika) i specijalna primirja (obustave neprijateljstava na neko vrijeme).

Rat završava sporazumno ili jednostrano (potpunom pokorom neprijatelja). Normalnim se završetkom uzima sklapanje mirovnog ugovora kojim se uspostavlja stanje mira, rješavaju pitanja koja se nalaze između, za to vrijeme bivših ratnih neprijatelja... Stupanjem ratnih ugovora na snagu prestaje ratno stanje, a ako je ratifikacija

⁴ Prema Groitusu: status per vim certantium. Gentilis pak kaže da je rat: 'publicorum armorum justa contentio' ili samo ona orba koja se vodi među državama.

⁵ Tako je, npr., želio Rolin.

propisana onda je potrebna i razmjena ratifikacija kao konačni element.

Prije konačnog mira moguće je uspostaviti stanje primirja čime se obustavljaju oružane operacije, ali ne prekidaju sva neprijateljstva.

***Ratištem** se naziva prostor na kome se planiraju i izvršavaju neprijateljska djelovanja. Obuhvaća prostor neke zaraćene države, njezino more i zračni prostor, ali i otvoreno more, ničija područja, te ratne baze i kolonije, te protektorate. Ukoliko se ono protegne i na neutralne države, tada se prostor neutralne države smatra ratištem ali ne i neprijateljskim područjem. Tu se ratne operacije vrše de facto.*

Ratište pomorskog rata podrazumjeva čitavo more sa morskim brodovima pristupne vode uz izuzetak obalnog mora neutralne države te neutraliziranih dijelova mora.

***U ratu sudjeluju** oružane snage (vojska, ratna mornarica i ratno zrakoplovstvo), ali i policija i dobrovoljački odredi ukoliko zadovoljavaju neke kriterije. To su činjenice da su dužni djelovati pod odgovornim zapovjedništvom, nositi oružje vidljivo kao i znakove da pripadaju skupini na koju se pozivaju, te da su dužni djelovati u skladu s pravilima ratnog prava. Skupine ljudi koje se nalaze na području kome se približava neprijateljska vojska smiju uzeti oružje kako bi se obranili. Valja spomenuti i pokret otpora koji pripada jednoj strani sukoba, a djeluje izvan vlastitog područja ili na njemu ako je to njegovo područje okupirano. Posebnu zaštitu uživaju vijesnici⁶, osobe koje se pojavljuju kad treba prionuti pregovorima, koji su nepovredivi i nose bijelu maramu. Mirno je stanovništvo pod zaštitom međunarodnog prava. U pomorskom ratovanju koriste se brodovi koji se nalaze u sastavu ratne mornarice. Oni nose znak ratnog broda i podvrgnuti su svom zapovjedniku.*

⁶ Nazivaju ih još i parlamenteri.

2.3. KONVENCIJE U SVEZI SA RATOM

Što je veća moć,
to je opasnija zloupotreba.
(Klauzevic)

Razvoj ratnog prava u srednjem je vijeku započeo kao običajno pravo. To je običajno pravo i danas temelj ali i izvor ratnog prava.

Ratno je pravo kodificirao prof. Francis Lieber, te je njegova kodifikacija proglašena instrukcijom za čete SAD u secesionom ratu 1863. godine. U slučaju da nema kodificiranog partikularnog prava primjenjuje se pravilo općeg običajnog prava.

Ugovori koji sadrže pravila ratovanja, a koji su po svojoj prirodi višestrani, sklopljeni su uglavnom u 19. i 20. stoljeću. To su: Pariška pomorska deklaracija (1856.), Petrogradska deklaracija o upotrebi eksplozivnih metaka (1868.), Druga haška deklaracija o zabrani upotrebe zagušljivih i otrovnih plinova (1899.), Treća haška deklaracija o zabrani dum-dum metaka (1899.). Važne su i konvencije i deklaracije iz 1907. godine koje govore o započinjanju neprijateljstava, zakonima i običajima rata na kopnu, pravima i dužnostima neutralnih vlasti i osoba u kopnenom ratu o postupanju sa neprijateljskim trgovačkim brodovima prilikom izbijanja neprijateljstava.

Valja napomenuti da su 1949. godine donesene i Ženevske konvencije o zaštiti žrtava rata koje govore o poboljšanju sudbine ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu na kopnu i moru, o postupanju sa ratnim zarobljancima, o zaštiti građanstva za vrijeme rata, o zaštiti kulturnih dobara...

Nikako se ne smije zaboraviti za ovu tematiku važna konvencija-Konvencija o nezastarjevanju ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti. Donesena je 1968. godine. Njezin je prvenstveni cilj

bio da obveže države ugovornice da prihvate načelo nezastarjevanja i da ukinu ono koje je vrijedilo do tada - načelo zastare za ratne zločine.⁷

3. NÜRNBERG

3.1. O PROCESU

Sve što ima početak ima i kraj.
(Japanska poslovice)

Nürnberg je grad smješten u Bavarskoj. Teško je bombardiran tijekom II. svjetskog rata. Proces je održan od 20. rujna 1945⁸. do 1. listopada 1946. godine protiv prvaka Hitlerovog Trećeg Reicha, osuđenih zato što su činili ratne zločine. Međunarodni je vojni sud (osnovan Londonskim sporazumom⁹ između Velike Britanije, Francuske, SAD i SSSR) 8. kolovoza 1945. godine ocijenio da se radi o trima vrstama zločina – ratnim zločinima, zločinima protiv čovječnosti i protiv mira. Kao primjer ratnih zločina je često u sudnici bio spominjan slučaj kad je Wilhelm Kietel, ovdje optužen, tražio da se za svakog Nijemca kojeg su ubili partizani ubije 50

⁷ Za tim načelom išao je i Kazneni zakon Republike Hrvatske koji pod naslovom Nemogućnost primjene kaznenog zakonodavstva zbog proteka vremena, a u članku 18. stavku 2. izričito navodi: 'Nemogućnost primjene kaznenog zakonodavstva ne odnosi se na kaznena djela genocida iz članka 156., agresivnog rata iz članka 157., ratnih zločina iz članka 158., 159. i 160., ovoga Zakona te drugih kaznenih djela što ne zastarjevaju pema međunarodnom pravu.'

⁸ Optužnice protiv 21 navista su podignute 18.10.1945.godine, a trideset su dana imali za pripremu obrane.

⁹ O suđenju ratnim zločincima raspravljali su u Londonu francuski, engleski i američki predstavnici da bi se odredio način kako će se suditi glavnim ratnim zločincima, ili onima za koje se mjesto njihova zločina ne može odrediti. Na konferenciji u Potsdamu (17.7.- 2.8.1945.) vlade Sjedinjenih Država, Sovjetskog Saveza i Velike Britanije su ponovile svoju namjeru da se zločinci kazne brzo i sigurno, te su izrazile nadu da će londonski pregovori dovesti do sporazuma. Suđenje je imalo početi što prije, a prva lista zločinaca trebala se objaviti prije 1.9.1945.'- Izvor: Andrassy, stranica 336.

sovjetskih vojnika. U tome su totalnom ratu, kojeg su nacisti povelili, pogazane sve konvencije koje nastoje ublažiti ratne strahote. Jer, nacisti su na najširem planu provodili sve ono što su zamislili. Dok su zatvore punili pojedincima ili manjim grupama kao pojedinim slučajevima koncentracioni su logori bili sabirna mjesta za masovna umorstva.

Sam se sud sastojao od četvorice sudaca. Bili su to: za Veliku Britaniju G. Lawrence (koji je predsjedao sudom), za SAD F. Biddle, za Francusku H. Donnedieu i za SSSR I. T. Nikičenko (koji je vodio prvu sjednicu na procesu).

Optuženi su bili upozoreni na njihovo pravo na obranu te im je predan popis branitelja. Sud je odredio A. Neavea, bitanskog majora kao osobu koja će svakom od optuženih predati optužnicu te se sa svakim od njih sporazumjeti žele li branitelja ili ne.

Suđenje je provedeno u zgradi blatnosive boje jednoj od rijetkih koju nisu porušile bombe. Proces koji je započeo isticanjem činjenice da je to suđenje prvorazrednog značenja za milijune ljudi diljem svijeta trajao je 284 dana.

3.2. OPĆENITO O OPTUŽNICAMA

'Pobjednici će uvijek biti
suci,
a pobjeđeni optuženici.'
(H.Göring)

Na ovom se suđenju optužnica odnosila na zločine protiv mira i čovječnosti te ratne zločine. Kao dokaz postojanja zločina britansko je tužiteljstvo prikupilo 200 dokumenata. Među njima je i film snimljen u nekim koncentracijskim logorima gdje su prikazane prilike koje su zatekle britanske i američke trupe kad su 1945. napredovale kroz Njemačku. Nađene su i snimke smanjene glave

nekoj poljskog logoraša iz Buchenwalda, te veliki komad ljudske tetovirane kože koja je služila kao zaklon za svjetiljku. Primjerak optužnice, te dokumenti koji idu uz nju, bili su predani optuženima na jeziku koji su razumjeli. Njome je svaki od optuženika bio optužen za zajedničko korištenje položaja sa Hitlerom kako bi njime omogućio nacistima kršenje ugovora iz Versaillesa, te time vođenje agresorskog rata. Optuženici su imali pravo i na objašnjenje koje se odnosilo na optužbu. Sami ili uz pomoć branitelja mogli su se braniti, a i predočiti dokaze u svoju obranu.

Optužnica se sastojala od 24 tisuće riječi, a njezino je čitanje na glavnoj raspravi trajalo dva dana.

Optužnicu su podigli: 'SAD, Republika Francuska, Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije i Sjeverne Irske i Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika protiv Hermanna Wilhelma Göringa, Rudolfa Hessa, Joachima von Ribbentropa, Roberta Leya, Wilhelma Kietela, Ernsta Kaltenbrunnera, Alfreda Rosenberga, Hansa Franka, Wilhelma Fricka, Juliusa Strichera, Waltera Funka, Hjalmara Schahta, Gustava Kruppa von Bohlena und Halbacha, Karla Doentza, Ericha Raedera, Baldura von Schiracha, Fritza Sauchela, Alfreda Jodla, Martina Bormanna, Franza von Papena, Arthura Seyss-Inquarta, Alberta Speera, Constantina von Neuratha i Hansa Fritschea¹⁰, optuženih individualno i kao članove jedne od sljedećih grupa i organizacija kojima su pripadali, poimenično: Vlada Recha, rukovodstvo Nationalsocijalističke stranke, SS, SD, Gestapo, SA i generalštab i vrhovna komanda njemačkih oružanih snaga. Optuženi.'¹¹.

Četiri su sile optužnicu podijelile te je ako SAD dobila točku 1.-udruživanje radi vođenja agresorskog rata. Točka 2. optužnice glasila je na vođenje agresorskog rata i činjenje 'zločina protiv mira'. Za ovu su točku bili određeni britanski tužitelji. Hitler je agresorski rat, po mišljenju saveznika, započeo 1. rujna 1939.

¹⁰ Od 24 optužena, Krupp je bio bolestan, Bormanna nisu mogli pronaći, a Raeder i Fritsche su bili još u Sovjetskoj jokupacionoj zoni.

¹¹ Neave, Airey:Nürnberg, Globus, Zagreb, 1980.- stranica 58. (u daljem tekstu : Neave)

godine napadom na Poljsku. 'Anschluss' i invazija na Čehoslovačku nisu se smatrali dijelovima ratnog plana Hitlera jer su oni ostvareni manipulacijom političke situacije u svakoj državi.

Ruskim i francuskim tužiteljima ostalo je pripremiti dvije preostale točke optužnice - zločine protiv čovječnosti i ratne zločine. Ratne su zločine poduprli dokazima mnogobrojnih zlodjela (korištenje radne snage ljudi, bombardiranje civila...).

'Ratni zločin protiv čovječnosti' je optužene teretio uglavnom za osnivanje koncentracijskih logora. Optužba je smatrala da je sve počelo u dvadesetim godinama 20. stoljeća osnivanjem Nacionalsocijalističke stranke.

Za ovu sam priliku odabrala sedmoricu optuženih i prikazala njihovo djelovanje u II. svjetskom ratu, a kroz to i djela za koja ih se teretilo u optužnici.

3.2.1. POJEDINAČNO O OPTUŽNICAMA

Hermann Wilhelm Göring je 1932. godine bio izabtan za predsjednika Reichstaga. Ujedno je kao pruski premijer i ministar vanjskih poslova kontrolirao policiju. Osnovao je Gestapo i prve koncentracijske logore. Tamo je slao protivnike režima. U srpnju 1945. godine je naredio šefu službe sigurnosti Heydrichu da počne sa istrebljenjem Židova. Bio je osoba odgovorna za koncentracijske logore, upućen u ubijanje protivnika te raspirivanje skandala kako bi se riješio generala koji su mu eventualno smetali u izvršenju djela koja su dovodila do ostvarenja ideala. Izgradio je zračne snage - Luftwaffe te pomoć u njih napao bespomoćne susjede. Sudionik je grupa koje su najviše pljačkale Židove. Osim toga ga je optužnica teretila i za masakr u Katynskoj

šumi¹². Naime, on je optužen za ubojstva 925 poljskih oficira u šumi nedaleko od Smolenska. Ruski je tužitelj zahtjevao da se broj povisi na 11 tisuća.

¹² Nacistička je Njemačka napala Poljsku 1. rujna 1939., a Sovjeti su u okupaciju te zemlje krenuli 17 dana nakon toga u skladu sa potpisanim paktom Ribbentrop-Molotov po kom je Crvena armija zauzela istočni dio Poljske. Sovjetska je policija, tako, odvela i pogubila oko 14500 poljskih časnika i 11000 civilnih zarobljenika. Nijemci su bili ti koji su otkrili prve masovne grobnice i to u travnju 1943. godine. Za njega su znali i Poljaci. No, istina nije smjela izaći na vidjelo jer su Sovjeti podnosili glavni teret u borbama protiv Hitlera. Sovjetski je Savez odgovornost za taj pokolj priznao tek pod kraj političkog vodstva Mihaila Gorbačova, u travnju 1990. godine. Prije toga su svoju umješnost u cijelom slučaju čak i nijekali. Lech Walesa, poljski predsjednik, je tek 1992. godine od svog ruskog kolege, Borisa Jeljcina, dobio dokumente o tom stravičnom događaju. Potpisao ih je Staljin. (Večernji list, 27.7.2000. i Vjesnik, 29.7.2000.)

IZJAVE H.GORINGA U VRIJEME II. SVJETSKOG RATA:

1. 'Kad sam pozvan na čelo pruskog Ministarstva vanjskih poslova znao sam kako preuzimam najtežu dužnost.Ovdje je ključ vlasti. Napraviti ću čistku, otjerati sve one crveno ili crno orjentirane, koji žele ugušiti sve nacionalne težnje.'

2. 'Prije nekoliko mjeseci cijelom je Njemačkom prohujala revolucija.Uništila je užasni sustav parlamentarizma i pacifizma.'

3. 'Građanin Reicha samo je onaj pripadnik njemačke i srodne krvi koji djelima dokaže da želi vjerno služiti njemačkom narodu. Sklapanje brakova između Nijemaca i Živoda zabranjeno je.'

4. 'Kad je u Versaillesu njemačkom narodu oduzeto ovo oružje, nitko nije slutio kako će pod Hitlerovim vodstvom to oružje postati suvremenije, jače i snažnije. Na kraju smo prvog dijela velike bitrke. Ono što je njemačko zrakoplovstvo obećalo u Poljskoj, ostvarit će i u Velikoj Britaniji i Francuskoj.'

Rudolf Hess je bio 'desna ruka' i Hitlera i Göringa. Göringu je 1934. godine pomogao u likvidaciji Roehma, vođe SA. Uz Hitlera Gurtnera i Fricha bio je supotpisnik Nürnberških zakona. U prvim je danima nacizma bio i najbliži Hitleru. Znao je što Hitler želi postići i kojim metodama.

IZJAVE R. HESSA U VRIJEME II. SVJETSKOG RATA:

1. 'Partija je Hitler. Hitler je Njemačka kao što je Njemačka Hitler. Živio!'
2. 'Stojite preda mnom kao isječak velike njemačke zajednice koja se širi izvan granica našeg carstva. Pođite i govorite svima - jer živi A. Hitler.'
3. 'Prisežem A.Hitleru, nepokolebljivu vjernost, prisežem njemu i vođama koje mi on postavi bezuvjetnu poslušnost.'

Joachim von Ribbentrop je osnovao 'Büro Ribbentrop', a činili su ga amateri koji su izvještavali o čemu pišu strane novine. Do 1936. godine je Hitlerov povjerenik za pitanja naoružanja. Nakon toga, sve do 1938. godine kad je postao ministar vanjskih poslova, Ribbentrop se koristi svojim uredom kako bi omogućio širenje nacističke politike. Potpisnik je Sovjetsko - njemačkog ugovora o nenapadanju u Moskvi 1939. godine. Sve su te njegove funkcije bile dobar temelj za optužnicu.

Julius Streicher je u prvom redu bio seksualni zločinac. Bio je istinski antisemit. Rušio je sinagoge i palio trgovine. Zbog njega su Nürnbeški zakoni zabranjivali seksualne odnose između Židova i Njemaca. Za to je Streicher tražio smrtnu kaznu. Poticao je i isključenje židova iz svih profesija i obrazovnih institucija. Bio je glavni urednik antižidovskog tjednika 'Der Stürmer' čiji je svaki broj bio posvećen njegovoj najomiljenijoj temi – seksualnim odnosima Njemaca i Židova.

Baldur von Schirach je u optužnici pročitao: 'Okrivljeni Schirach... provodio je psihološke i odgojne pripreme za rat i militarizaciju nacističkih organizacija... Dopuštao je i naređivao te

*sudjelovao u zločinima protiv čovječnosti... uključujući, osobito protužidovske mjere*¹³.

Alfred Rosenberg je 1940. godine imenovan za komesara za očuvanje nacionalsocijalističke filozofije u stranci i državi. Godinu dana kasnije imenovan za ministra Reicha za okupirane teritorije na istoku. Tada su njegove jedinice na tom području sakupljale umjetnine. Ukrali su oko 21.900 umjetničkih predmeta, uglavnom od Židova. Od toga je bilo 5.281 slika. Kao general SS snaga sudjelovao je u teroru na istoku, a obuzet strahom od židovstva, nije se osvrtao na ljudska prava. Smatrao je da je antisemitizam sastavni element obnove Njemačke.

Hjalmar Schaht jedan je od prvih poslovnih ljudi koji su se pridružili Hitleru. Do 1935. godine čvrsto je iza njega stajao, a svoje velike sposobnosti je posvetio jačanju Nacionalsocijalističke stranke i podizanja njezina ugleda u očima poslovnog svijeta. Bio je, prema mišljenju njemačke optužbe, financijski genij koji je omogućio nacističku zavjeru.

3.3. OPĆENITO O OBRANAMA

*'Ne mogu se sjetiti!'
(R.Hess)*

Obrana je funkcija koju u postupku ima optuženik. Sa pravom na obranu su upoznati svi kojima se sudilo u ovom postupku. Mogli su se braniti sami ili odabrati branitelja sa liste koja im je predočena. Suci sa Zapada su se posebno borili za to da nitko od optuženih ne bude ograničavan u svom pravu na branitelja. No, Velika Britanija i SAD su zabranili svojim odvjetnicima da sudjeluju u obrani, pa tako nije bilo savezničkih branitelja. Sudac Francis Biddle nije želio razgovarati sa otuženima i uzimati njihove izjave ne budu li

¹³ Neave, stranica 93.

imali branitelje. Branitelji su sakupljali dokazne materijale, obilazili logore (80), razgovarali sa svjedocima (na proces su dovedena 603 čovjeka na konzultacije i svjedočenje).

Najčešće je korištena teza da su se svi optuženi kao obični vojnici, pokoravali volji svojih pretpostavljenih¹⁴. Time bi kazna mogla biti ublažena. No, sudac Shawcross je jednako postavio pitanje, kakvi su to bili vojnici bez želje za revoltom, ako im se to što su 'morali raditi' nije свидjelo.

Naime, smatralo se da svaka država ima pravo na samoobranu, no ne i na planiranje, pripremu i poticanje agresorskog rata kome je cilj nanijeti nekim zemljama ili, u ovom slučaju nacijama, što je više gubitaka i strahota moguće.

Slijedi prikaz obrane i izbor branitelja onih optuženih naprijed spomenutih.

3.3.1. POJEDINAČNO O OBRANAMA

Hermann Wilhelm Göring je smatrao da bi najbolje bilo da se sam brani. To je izjavio A. Neaveu kad mu je predao optužnicu. Smatrao je, također, da se odvjetnici nalaze ispod njegovih granica shvaćanja. U prilog svoje obrane, a i tijekom cijelog suđenja, isticao je samo jednu rečenicu: 'Pobjednici će uvijek biti suci a pobjeđeni optuženi.¹⁵' No, bilo kako bilo, on se nije skrivao iza svoje odgovornosti. Rekao je da je naredbe primao od Hitlera, ali da one nose njegov potpis te da ih je on izdavao. Jedini motiv koji ga je vodio je bila velika ljubav prema domovini i narodu. Prema slobodi. Na kraju je suđenja rekao da niti on niti Hitler nisu znali za istrebljivanje Židova. Ta je izjava bacila sjenu na njegovu cijelu obranu.

¹⁴ Ovo je jedan od slučajeva isključenja protupravnosti: 'Vojne su osobe dužne izvršavati naređenja nadređenih koja se tiču službe, osim ako je očigledno da bi se izvršenjem naređenja učinilo krivično djelo.' Ovdje je očito zanemaren drugi dio te odredbe jer ne bi puno pridonosio obrani. Dapače, negirao bi je.

¹⁵ Neave, stranica 70.

IZJAVA H.GORINGA NA SUĐENJU:

'Nikad se nisam slagao s tim da je jedna rasa nadmoćnija od druge. Samo sam naglašavao različitost među rasama.'

Rudolf Hess je, nakon što je bio upoznat sa pravima optuženika, zaželio da se sam brani. U prilog svoje obrane je na primjerak optužnice napisao: 'Ne mogu se sjetiti!¹⁶'. Tijekom suđenja je izjavljivao da mu je svejedno ima li branitelja ili ne, a ako mu ga sud i odabere, to ne smije biti Židov. Na kraju ga je zastupao dr. Gunther von Rohrscheidt.

HESSOVE IZJAVE NA SUĐENJU U NURNBERGU:

1.'Kako me ne bi proglasili nesposobnim Sudu izjavljujem sljedeće: Izigravao sam tobožnji gubitak pamćenja iz taktičkih razloga.'

2.'Dobio sam priliku više godina mojega života služiti najvećem sinu kojega je moj narod imao u svojoj tisućljetnoj povijesti. Čak i kad bih to mogao ne bih želio izbrisati to vrijeme svoga života. Sretan sam zbog spoznaje kako sam izvršio svoju obvezu prema svome narodu kao Nijemac, kao nacionalsocijalist, kao vjerni sljedbenik svoga vođe. Ne žalim ni zbog čega.'

Joachim von Ribbentrop je odmah pošto je saslušao optužnici pitao gdje može naći odvjetnika i rasplakao se.

¹⁶ Neave, stranica 76.

Julius Streicher ljutito je zatražio da ga brani odvjetnik antisemit, jer odvjetnik Židov ne može biti dobar branitelj. On je istodobno sa tom izjavom tvrdio da je prema njegovom mišljenju popis nadležnih branitelja sastavljen od ljudi židovskog imena. Prilikom obrane često je isticao tezu da oštro osuđuje masovno ubijanje Židova za što je okrivljavao Hitlera.

Baldur von Schirach je isticao da se razočarao u Hitleru koji je prema njegovom mišljenju ubojica milijuna. Njegova je krivica, rječima njegovog branitelja, bila u tome što je mlade odgajao u vjerovanju u jednog čovjeka za kog je mislio da je nepogrešiv. 'Mladi su, time, skrenuli sa pravoga puta na kojih ih je trebalo vratiti kako njemačka kultura ne bi izumrla', bio je uvjeren Schirach. Isticao je i tezu da je cijeloj nesreći bila uzrok rasna politika.

Alfred Rosenberg je histerično tražio da mu se nađe branitelj. U prilog svoje obrane govorio je da se mora odbaciti optužba za sudjelovanje u zavjeri jer je antisemitski pokret imao samo zaštitnički karakter. Koga su to branili i od koga već 1939. godine napadajući nedužne nije rekao.

Hjalmar Schaht je najprije želio da ga povežu sa njegovim zetom jer je on bio pravnik. Poricao je da je bio antisemit. Kazao je da je u vrijeme Hitlera želio obnoviti njemačku politiku pa je, stoga, ostao uz njega. Bio je, ujedno, 'najdublje potresen neizrecivom bijedom koju je nastojao spriječiti¹⁷'.

¹⁷ Neave, stranica 270.

3.4. ZLOČINAČKE ORGANIZACIJE, GENERALŠTAB I VRHOVNA KOMANDA

Ima istina koje mogu
ubiti čitav jedan narod.
(F.D.Roosevelt)

3.4.1. ZLOČINAČKE ORGANIZACIJE

Tijekom procesa pojedincima je postavljeno pitanje da li je organizacija kojoj su oni pripadali zločinačka. Sud je odredio da pripadanje nekoj organizaciji nije osnova za progon jer bi inače bilo puno onih protiv kojih bi trebalo pokrenuti postupak. Stoga su kao zločinačke organizacije optužene: ‘...kabinet Reicha, rukovodstvo Nationalsocijalističke stranke, SS, SD, Gestapo, SA i generalštab i vrhovna komanda njemačkih oružanih snaga.¹⁸’ Postupak koji je započeo vodio se bez presedana u bilo kojem pravnom sustavu.

Gestapo, SS i SD su bili najaktivniji u svojoj obrani. Organizirano je sakupljanje 136 tisuća iskaza u zatvoreničkim logorima u prilog SS-a. Sve je organizacije zastupalo osam branitelja i 23 pravna savjetnika. Sud je tumačio da je SS zločinačka organizacija, upletena u mrežu koncentracijskih logora (Buchenwald, Dachau, Auschwitz...). Tamo su ubijani ratni zarobljenici i nevini civili. Nema SS jedinice koja nije bila upletena u zločinačke djelatnosti.

Obrana je svoje tvrdnje temeljila na činjenici tzv. ‘fizičke prisile’ jer su mnogi članovi optuženih organizacija bili prisiljeni pod prijetnjama raznih vrsti kazni pridružiti se zločincima. Bilo je tu i,

¹⁸ Neave, stranica 243.

kako su rekli, 'ekonomske prisile' jer su se bojali da će izgubiti posao. Spomenuta je i 'psihološka prisila' jer nisu željeli biti proglašeni otpadnicima. Priznati su samo dokazi fizičkog zastrašivanja.

Sve su optužbe pale na leđa onoga koga više nije bilo - Hitlera. Oni niži izvršavali su samo njegova naređenja te tako nisu imali stvarinih političkih dužnosti.

Od svih šest optuženih samo su tri organizacije proglašene krivima. Bili su to SS, Gestapo i rukovodstvo Nationalsocijalističke stranke. Ostale tri optužene organizacije sud nije osudio jer je smatrao da je njihovim članovima bolje suditi kao pojedincima nego pripadnicima tih organizacija.

3.4.2. GENERALŠTAB I VRHOVNA KOMANDA

Generalštab i vrhovna komanda njemačkih oružanih snaga također su optuženi u ovom procesu. Bio je to najzanimljiviji predmet. Te je organizacije od 1938. do 1943. godine činilo 130 oficira. Zanimljiv je podatak da je od 36 generala koliko ih je sudjelovalo u II. svjetskom ratu kraj rata dočekala samo trojica. Treba li to zahvaliti osobi kojoj su tako slijepo vjerovali sve te godine?

Naime, generalštab i vrhovna komanda su sa Hitlerom kovli zavjeru za pokretanje agresorskog rata. Bili su upućeni u mnoge njegove planove. Bili su optuženi i za sudjelovanje u istrebljenju Židova što su ih provodili jurišni odredi SD-a i SS-a.

Obrana je jasno svima dala do znanja da ovi oficiri nisu činili definiranu grupu, da nisu sudjelovali u kovanju zavjere za vođenje agresorskog rata sa Hitlerom ili u činjenju ratnih zločina te zločina protiv čovječnosti sa Gestapom i SS-om. Ovi oficiri nisu bili u mogućnosti utjecati na odluke viših vođa, ukoliko je to bilo i moguće, nebi se to ni usudili zbog straha od posljedica za sebe ili svoju obitelj. Disciplina, poslušnost i prsega na vjernost Hitleru su bili jedini zadaci i vrednote tih vojnika.

Obje su organizacije oslobođene optužbe.

3.5. ZAVRŠNI GOVORI

'Puno govoriti i mnogo reći -

nije isto.'

(Sofoklo)

Završne su govore na suđenju u Nürnbergu održali suci Jackson i Shawcross, te optuženici. Govor suca Jacksona održan je 26. srpnja. Bio je najbolji govor održan na sudu.

On je tako, između ostalog, tom prilikom napao A. Jodla da je već 1934. godine pripremio 'mobilizacijski kalendar', da je pomogao nacističkim zavjerenicima da dođu na vlast te da učvrste kontrolu nad Njemačkom, da je svojim djelovanjem poticao pripreme agresorskog rata kršeći sporazume. Iznio je ponovno optužbe protiv ostalih optuženih nazvavši B. von Schiracha 'tamničarem jedne generacije', H. Schahta 'fasadom službenog poštenja'...

Usljedio je i govor suca Shawcrossa. On se nadovezao na svog predhodnika optužujući 'ratne zločince' za planiranje, pripremu, pokretanje i vođenje agresorskog rata. Često je u svom govoru ponavljao pitanja kojima je pitao nije li slanje ljudi na tuđi teritorij u želji za pljačkanjem i ubijanjem dovoljna osnov da netko bude osuđen. Može li netko pobiti činjenicu da su ti ljudi stvarno odgovorni za zločine koji im se stavljaju na teret? Ima li uopće šanse da se oni u obrani pozivaju na 'naredbe pretpostavljenih'?

'Zamolio je sud da pomisli na više od 10 milijuna mrtvih u Europi i na smišljeni pokušaj da se unište cijeli narodi i rase. Istakao je presedane na temelju kojih sud može optuženike

*proglasiti krivima. - To su naši zakoni - uzviknuo je .- Neka oni pobijede.'*¹⁹

*Na red su došli i govori optuženika koji su smatrali da nisu krivi ističući mnoge činjenice u prilog obrane. Navodim neočekivan govor Alberta Speera jednog od Hitlerovih ključnih ljudi. 'Ostali su nam još samo završni govori. Budući da će se u cjelini prenositi preko radija, osobito su značajni. Ti su govori naša posljednja šansa da priznajući svoju krivicu i iskreno se suočavajući sa zločinima u prošlosti pokažemo naciji kako smo je skrenuli sa pravoga puta i da joj pokažemo put za izlazak iz škripca.'*²⁰

3. 6. PRESUDE

*'Čast je jača
od smrti.'
(Poljska poslovice)*

Stigao je, nakon 284 dana, i ključni trenutak ovoga procesa. Presude su donesene 1. listopada 1946. godine. Trojica optuženika su oslobođena, ali nisu izbjegla pažnji njemačkih sudova. Sedmorica su bila prisiljena izdržavati kaznu zatvora, a ostali su osuđeni na smrt vješanjem. No, Herman Göring nije mogao podnijeti tu presudu. Zbog toga se 15. listopada u 22.45 sati, samo dva sata prije no što je trebala biti izvršena egzekucija, ubio sam, kapsulom cijanida u svojoj čeliji. Njihova mrtva tijela prevezena su u koncentracijski logor Dachau, nedaleko Münchena, gdje su kremirana. Njihov je pepeo potajno bačen u rijeku.

¹⁹ Neave, stranica 266.

²⁰ Neave, stranica 267. smrt vješanjem

Presude osuđenima na procesu u Nürnbergu

Martin Bormann (u odsutnosti)	smrt vješanjem
Karl Doenitz	10 godina zatvora
Hans Frank	smrt vješanjem
Wilhelm Frick	smrt vješanjem
Hans Fritzsche	oslobođen
Walter Funk	doživotni zatvor
Hermann Göring	smrt vješanjem
Rudolf Hess	doživotni zatvor
Alfred Jodl	smrt vješanjem
Ernst Kaltenbrunner	smrt vješanjem
Wilhelm Keitel	smrt vješanjem
Constantin von Neurath	15 godina zatvora
Franz von Papen	oslobođen
Erich Raeder	doživotni zatvor
Joachim von Ribbentrop	smrt vješanjem
Alfred Rosenberg	smrt vješanjem
Fritz Sauckel	smrt vješanjem
Hjalmar Schacht	oslobođen
Baldur von Schirach	20 godina zatvora
Arthur Seyss-Inquart	smrt vješanjem
Albert Speer	20 godina zatvora
Julius Streicher	smrt vješanjem

4. ZAGREB

'Kako samo mogu to da prešutim,
kako da se izjadam?'
(iz 'Gilgameša')

4.1. LOGOR JASENOVAC

**- mjesto najstrašnijih zločina u
II. svjetskom ratu u Hrvatskoj**

U bivšoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj bilo je 39 logora. Najveći je od njih bio Jasenovac. Taj je epitet dobio i prema površini i prema broju zatočenih, ali i prema broju likvidiranih. Sastojao se od pet logora, raspoređenih na 210 četvornih metara. Nastanak tog velikog kompleksa vuče korjene iz 1941. godine formiranjem logora Krapje i Bročice. Logor Jasenovac je prvotno bio ograđen žicom, a kasnije su logoraši izgradili zid visok tri metra, a dug 3.360 metara. Tu su se nalazile i brojne kule sa stražarima. Uza zid su izgradili i barake duge 24 metra i široke 6 metara. U boksovima na kat u njima je spavalo šest i više zatočenika. Uz glavni ulaz (koji se nalazio s južne strane) bile su stražarnice. Tu se nalazio i dio uprave logora, a zadatak mu je prvenstveno bila registracija novopristiglih zatočenika. Glavna upravna zgrada bila je izvan žice. Najjužnije je bila 'zvonara', spremište za zvona skinuta sa pravoslavnih crkvi, a kasnije mučilište. U Jasenovcu su isprva bili Židovi i Srbi odvojeni od katolika i političkih neistomišljenika. Svi su logoraši dopremani vlakom od kolodvora u

samom mjestu do skele na Savi, a tom u skelom prebacivani preko na Gradinu. Gradina je bilo mjesto na kom su mnogi zatočnici ubijeni. Na obali Save se nalazilo i mjesto za istovar tereta sa brodova i šlepera, ali i otpremu robe iz logorskih radionica. To se mjesto zvalo Granik, te je bilo, također, poprište mnogih egzekucija logoraša.

4.2. PREDISTRAŽNI I ISTRAŽNI POSTUPAK U PROCESU DINKU ŠAKIĆU

'O sebi pitaj druge.'
(Japanska poslovice)

Dinko Šakić (77) je nakon zahtjeva Republike Hrvatske za izručenjem, izručen 18. lipnja 1998. godine. Glavna je rasprava uslijedila devet mjeseci kasnije. U tom međurazdoblju je u istražnom postupku ispitano 46 svjedoka, prikupljena relevantna dokumentacija i podignuta optužnica.

4.2.1. IZRUČENJE²¹

Županijsko državno odvjetništvo u Zagrebu (kojeg su na glavnoj raspravi zastupali državni odvjetnik Radovan Šantek, te njegovi zamjenici Janjko Grlić i Dunja Pavliček-Patak) podnijelo je 20. travnja 1998. godine istražnom sucu Županijskog suda u Zagrebu istražni zahtjev protiv osumnjičenog Dinka Ljubomira Šakića kog se teretilo za ratni zločin protiv civilnog stanovništva. Samo dan kasnije istražni je sudac Zdenko Konjić donio rješenje o provođenju istrage²² i određivanju pritvora za osumnjičenika. Tri dana nakon toga Ministarstvo pravosuđa Republike Hrvatske podnosi Republici Argentini, u kojoj osumnjičenik ima prebivalište, zahtjev za njegovim izručenjem²³. Nakon provedenog postupka pred argentinskim Saveznim sudom u Doloresu donesena je odluka o izručenju. Potvrdio ju je i argentinski predsjednik.

²¹ 'Dvostranim i mnogostranim sporazumima države međusobno uređuju pitanje izručenja (ekstradikcije) odbjeglih osoba, koje mole ili su već dobile azil, a u svojoj su državi optužene zbog nekog kažnjivog čina. Od vremena Grotiusa traje rasprava o tome da li postoji obveza izručenja ili izvođenja pred vlastite sudove (načelo aut judicare aut dedere), ako nema ugovora između dviju država. Za primjenu tog načela zalaže se Institut za međunarodno pravo u svojoj rezoluciji od godine 1983. (Rezolucija 'Novi problemi u pitanju ekstradikcije'). Primjena toga načela posebno je opravdana u slučaju međunarodnih zločina, kao što su zločini protiv mira, ratni zločini i zločini protiv čovječnosti. Nacrt Kodeksa zločina protiv mira i sigurnosti čovječanstva, koji izrađuje Komisija za međunarodno pravo, predviđa primjenu načela aut judicare aut dedere u pogledu zločina na koji se odnosi taj Kodeks, a ono je već uneseno u Konvenciju protiv mučenja i drugih okrutnih, nečovječnih ili ponižavajućih postupaka ili kazni od 1984.

Iako potvrđuje da države nisu dužne izručivati svoje državljane, Institut za međunarodno pravo se ipak zalaže za uzajamno izručivanje vlastitih državljana, kako bi se smanjio kriminalitet. Države nisu dužne izručiti niti strane državljane koji su optuženi zbog političkih zločina. Ak oje uz političko djelo počinjen i neki drugi zločin, praksa ne odobrava izručenje ako je taj zločin počinjen u vezi sa političkim zločinom, tj. da bi se osigurao uspjeh političkog djela. polazeći od tih načela dosadašnje međunarodne prakse, Opća skupština Ujedinjenih naroda je 1990. usvojila Model ugovora o izručenju. ...

... Europska konvencija o izručenju (13.12.1957.) izuzima od obveze izručenja osobe za koje zamoljena država smatra da se izručenje zahtjeva zbog političkog prekršaja ili djela u vezi s njime. Jednako ne postoji obveza izručenja ako zamoljena država ima ozbiljnog razloga misliti da se izručenje zahtjeva zbog običnoga kažnjivog djela, ali sa ciljem da bi se izručenoga moglo progoniti ili kazniti zbog rasnih, vjerskih ili nacionalnih razloga ili zbog njegova političkog uvjerenja, odnosno da bi se položaj izručenog pogoršao zbog jednog od navedenih razloga.' – Izvor: Andrassi, stranica 289. i 290.

²² Prema članku 189.st.1.Zakona o kaznenom postupku, istražni sudac donosi rješenje o provođenju istrage nakon što je primio istražni zahtjev, razmotrio spise i ispitao osobu protiv koje se zahtjeva provođenje istrage.Rješenje dostavlja državnom odvjetniku i osumnjičeniku.

²³ Republika Hrvatska može zatražiti izručenje ako se protiv te osobe u nas vodi kazneni postupak ili ako joj je naš sud izrekao osudu u odućnosti.

4.2.2. ISTRAŽNI POSTUPAK

U lipnju, 18. u mjesecu, nakon izručenja iz Argentine, osumnjičenik je pritvoren u Okružnom zatvoru u Remetincu u Zagrebu. Na prvom je ročištu u istražnom postupku, u nazočnosti svog branitelja po službenoj dužnosti Ivana Kerna rekao da razumije što mu se stavlja na teret, ali je zadržao i svoje zakonsko pravo da ne iznosi obranu i ne odgovara na pitanja. Do studenog je istražni sudac s obzirom na okolnost saznanja o inkriminaciji ispitao 46 svjedoka i pribavio relevantnu dokumentaciju. Istražni su spisi 20. studenog predani Županijskom državnom odvjetniku u Zagrebu, koji je 15. prosinca podnio optužnicu protiv okrivljenog zbog ratnog zločina protiv civilnog stanovništva. Posredstvom svog branitelja Dinko Šakić podnosi 23. prosinca prigovor protiv optužnice, no već u siječnju Županijski sud u Zagrebu ga odbija kao neosnovanog čime optužnica postaje pravomoćnom.

4.2.3. POČETAK GLAVNE RASPRAVE

Predsjednik Raspravnog vijeća Županijskog suda u Zagrebu Dražen Tripalo 4. veljače 1999. određuje početak glavne rasprave za isti datum samo mjesec dana kasnije. Opunomoćenik oštećenog Boškovića, odvjetnik Čedo Prodanović, predložio je istog dana saslušanje troje svjedoka – dvoje iz SRJ i jednog iz BiH. Oni su tijekom istražnog postupka i pozvani no nisu se odazvali. Samo dva dana nakon početka glavne rasprave, 2. ožujka, optuženiku je pozlilo u pritvoru Okružnog zatvora. Prebačen je u KBC Rebro, odakle je nakon pregleda već slijedećeg dana upućen u Bolnicu za osobe lišene slobode. Na sam dan glavne rasprave nakon objave predmeta glavne rasprave - kaznenog postupka protiv optuženog Dinka Ljubomira Šakića zbog kaznenog djela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva - predsjednik Raspravnog vijeća D. Tripalo je objavio sastav vijeća te dopunske suce i suce porotnike. Sudsko vijeće su uz predsjednika činili Sonja Brešković-Balent, Mirjana

Magud, Zoran Prendivoj, Veljko Zednik, Mira Gašpar i Anka Pem. Zbog zdravstvenog stanja okrivljenika, a nakon izjava sudskih vještaka prof. dr. Dušana Zečevića (predstojnika Zavoda za sudsku medicinu) i neurologa prim. dr. Stjepana Voegleina, glavna je rasprava odgođena do 15. ožujka.

IZJAVA prim. dr. Stjepana Voegleina: 'Na osnovi medicinske dokumentacije koja sadrži izvješća specijalista, koji su svakodnevno pratili status optuženika, te na osnovi osobnog pregleda, u neurološkom statusu došlo je do potpunog povlačenja simptoma koji su bili prisutni nakon epizode od 2. ožujka, a i drugi znaci pokazuju regresiju ili smanjenja. Na osnovi svega zdravstveni status optuženog Šakića s neurološkog aspekta pokazuje znakove poboljšanja i da je u ovom trenutku u stabilnoj fazi.

Brojno stanje uhićenika prema 'Izvodu iz dnevnog izvještaja redarstvene oblasti za grad Zagreb od 2. avgusta 1944. ... o licima koja su upućena u koncentracioni logor'²⁴

²⁴ Izvor: Miletić, dio II., stranica 751.

Uhićenici Redarstvene oblasti	
Političkih u zatvoru na Savskoj cesti	260
Političkih u zatvoru u Petrinjskoj ulici	276
Političkih u zatvoru u bolnici	14
Nepolitičkih	177
Uhićenici Njemačkog redarstva	
SS- polizei	152
Gabeine Feld- polizei	26
Njemački opunomoćeni general u NDH	15
Feld žandarmerija	12
u bolnici	6

4.2.4. POČETAK PROCESA

Nakon jedanaestodnevne odgode suđenje je počelo čitanjem opsežne optužnice na 34 stranice. Pročitali su je predstavnici Županijskog državnog odvjetništva u Zagrebu. Županijski je državni odvjetnik predložio dopunu optužnice te to da se na glavnu raspravu pozovu svjedoci iz Izraela (2) i iz SRJ i BiH (5). Svjedoci

iz SRJ i BiH se nisu odazvali pozivu istražnog suca u istražnom postupku. Šakićev je branitelj po službenoj dužnosti Ivan Kern, govoreći kako obrana nema dokaznih prijedloga, zatražio da se izdvoje izjave (dane pred policijom) troje svjedoka iz spisa, te izjave dvojice izraelskih državljana dane tamošnjem javnom bilježniku. Uz to tražio je i izdvajanje izjava danih sudskim tijelima u SRJ i Republici Srpskoj (BiH), te svih odluka Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača te preslika dokumenata. Svi ti spisi, kako je rekao, nemaju snagu dokaza. Uslijedila je odluka vijeća kojoj su iz spisa izdvojene samo tri izjave svjedoka dane policiji.

Nakon čitanja optužnice okrivljenik se o svakoj točki optužnice očitovao kako se ne smatra krivim.

Glavnoj su raspravi toga dana nazočili predstavnici Hrvatskog pravnog centra, Hrvatskog helsinškog odbora, Hrvatsko-izraelskog društva, zagrebačke Židovske općine, jeruzalemskog centra Simon Wiesenthal, beogradskog Muzeja genocida, Saveznog ministarstva pravde SRJ, američkog i francuskog veleposlanstva kao i mnogi građani ali i brojni pravници i novinari.

Upravo taj podatak govori o zainteresiranosti javnosti. Mnogi su ga nazivali i procesom stoljeća jer je pobudio toliko zanimanje. Uz to, ova nazočnost mnogih bila je i potvrda slobode primjene načela javnosti postupka.

4.3. O OPTUŽNICI

'Sporite, padajte u zablude, griješite, ali radi toga- razmišljajte.'
(Lessing)

Optužnicu je pod brojem DO-K-141/98 Županijski sud u Zagrebu primio 15. prosinca 1998. godine. Podignuta je temeljem

članka 42. st. 2. točke 3. Zakona o kaznenom postupku²⁵. Njome je Dinko Ljubomir Šakić tada star 77 godina, optužen da je tijekom II. svjetskog rata na području NDH provodio rasne i nacističke zakone i zakonske odredbe protiv političkih neistomišljenika (u razdoblju od 1941. do 1945. godine u logoru Jasenovac). U to je doba, nakon ulaska u 'Ustašku obranu' (18. veljače 1942.) obnašao dužnosti nadstojnika 'Općeg odsjeka' i zamjenika te pobočnika zapovjednika u zapovjedništvima logora Stara Gradiška i Jasenovac do travnja 1944. godine. Tada postaje zapovjednikom logora Jasenovac što ostaje do studenog 1944. godine. Optužnica ga je teretila da je: 'zapovijedanjem i drugim oblicima upravljanja, donošenja i provođenja odluka, nastavio zlostavljati, mučiti i ubijati zatočenike na način da je osobno naređivao i sudjelovao u njihovom izvršenju, ujedno ne poduzimajući ništa da se u tome spriječi druge pripadnike 'Ustaške obrane'...'²⁶

Svojim je djelovanjem:

1. zatočenike podvrgavao prekomjerno teškom fizičkom radu, izgladnjivanju, tjelesnom i duševnom zlostavljanju, što je dovelo do njihovog teškog oboljevanja, a potom kod većeg broja zatočenika i do nastupa smrti;

2. likvidiran je znatan, a pobliže nepoznat broj bolesnih i radno nesposobnih koji su prethodno izdvojeni iz zatočeničke bolnice te zatočeničkih nastambi;

3. tijekom perioda 4. –11. mjesec 1944. nastavljeno pojedinačno odvođenje zatočenika u objekt 'Zvonara' gdje su isti nakon 'istraživanja' navodnih prijestupa mučeni i zlostavljani pa i do nastupa smrti, a u točno neutvrđenom broju;

4. dozvoljavao da pojedini pripadnici iz 'Ustaške obrane' sami, bez povoda i iz objesti, zlostavljaju i ubijaju pojedine zatočenike, opravdavajući to navodnim pokušajem bijega i tobožnjim neradom na vanjskim radilištima, kao i drugim 'prijestupima', uslijed čega je smrtno stradao točno neutvrđen broj zatočenika;

²⁵ Zakon o kaznenom postupku (Narodne novine 110./97.) izglasao je Zastupnički dom Sabora Republike Hrvatske na sjednici 26.rujna 1997. godine.

²⁶ Ovaj dio je izravno prenesen iz Optužnice.

5. ...izdvajao, uglavnom nasumice, više zatočenika iz 'nastupa logora' koji su potom usmrćivani unutar logora i na logorskim stratištima - Graniku, Gradini, Mlaki i drugim... su neki obješeni ostavljeni visjeti na stupovima u logoru po više dana...;

6. ...

7. zbog udruživanja zatočenika na čelu sa Remzijom Rebcem, dana 21. rujna 1944. godine, naredio 'nastup logora' pred kojim je umrćeno vješanjem pred ostalim logorašima oko 20 zatočenika, među kojima i Remzija Rebac...i Pero Krajnović, a osobno hicem iz pištolja usmrtio dr. Milu Boškovića;

8. od 8. do 10. mjeseca 1944. godine, nakon što je željezničkim transportima do logora Jasenovac dovezeno više vagona interniraca, te više grupa civila sa područja južno od Save, provedena likvidacija istih na Graniku i u Gradini, a s točno neutvrđenim brojem stradalih osoba.²⁷

Svojim je djelovanjem kršio pravila međunarodnog prava u vremenu rata te ga se optužnicom teretilo za 'krivično djelo protiv čovječnosti i međunarodnog prava, ratnim zločinom protiv civilnog stanovništva – opisano i kažnjivo po čl. 120. st. 1. OKZRH.'

²⁷ Ovaj je dio također fragmentarno prenesen iz Optužnice. Izostavljeni su neki, za ovo proučavanje, manje važni dijelovi.

IZ OPTUŽNICE:

'Zaštita civilnog stanovništva propisana je IV. Haškom konvencijom i to člancima 46. i 50. Pravilnika o zakonima i običajima rata na kopnu iz 1907. godine, a na kojem se temelji i članak 6. Statuta međunarodnog suda što kao takovo predstavlja međunarodni osnov za zaštitu civilnog stanovništva. Dakle, u vrijeme izvršenja inkriminiranih djela pravila međunarodnog prava zabranjivala su kako ubijanje tako i druge oblike nasilja nad civilnim stanovništvom, te su za kršitelje takovih pravila bile određene sankcije kako u međunarodnim tako i u nacionalnim pravnim regulativama. Ovo tim više što je tijekom II. svjetskog rata Atlantskom poveljom od 14. kolovoza 1941. godine, Londonskom deklaracijom, Moskovskom deklaracijom ukazivano da će počinitelji ratnih zločina biti kažnjeni, dok je Moskovskom deklaracijom iz 1943. godine jasno određeno da svi ratni zločinci trebaju biti vraćeni u zemlje u kojima su izvršili zločine radi suđenja i kažnjavanja po zakonima tih zemalja, što ukazuje da je i u vrijeme kad je okrivljenik vršio inkriminirane radnje njihovo sankcioniranje bilo jasno i izričito određeno'

4.4. OBRANA

'Mogu postojati različita mišljenja
ali istina je jedna.'
(S.Konjenkov)

Dinko Šakić je imao sva prava ko i svi okrivljenici u kaznenim predmetima. Obrana mu je bila obavezna jer se radilo o pritvorskom predmetu, a predviđena je i maksimalna kazna zatvora. Primjenjeno je načelo blaže kazne koje je predviđalo maksimalnu kaznu zatvora 20 godina. Dinko Šakić je imao i zakonsko pravo da promijeni branitelja u svakom trenutku, ali to nije učinio. Od početka do kraja postupka ga je branio odvjetnik Ivan Kern, postavljen po službenoj dužnosti, a kasnije mu se pridružio i Branko Šerić, oba odvjetnici iz Zagreba.

Najčešći argumenti obrane su bili da je promašeno vrijeme o kojem se razgovaralo na glavnoj raspravi jer njihov branjenik nije bio u to vrijeme zapovjednikom logora Jasenovac, ali i da vrijeme o kojem se govori nije temeljito utvrđeno pa kao takvo ga ne može teretiti.

Sam optuženik u emisiji 'Ustaša' u programu 'Telenoche', prije svog uhićenja u Argentini rekao je da ima vrlo mirnu savijest jer je učinio sve, pružio spas i pomoć kome je mogao²⁸. Kako je rekao, spasio je mnoge ljude. Tako je neposredno prije suđenja smatrao da zločini koji se njemu stavljaju na teret nisu počinjeni i da bi na konkretnom i pravednom suđenju to mogao i dokazati.

4.5. DOKAZNI POSTUPAK

*'A većina nikad dom, što srce grije,
upoznala nije - ni živjela nije.'
(iz Boudelaireovih 'Cvjetova zla')*

²⁸ Pitanje koje se postavlja je da li je u to pomaganje ulazilo i: 'vađenje očiju naročitom kukom, bockanje očiju iglom, izgijanje zuba, tjeranje štakora u trbuh, rezanje rana i zatim soljenje tih rana, zabadanje noževa ili šila u predjele srca, guljenje kože, skalpiranje, otkidanje kliještima i rezanje nosa, ušiju, rezanje nožem ili odsjecanje sjekirom prstiju, zabadanje igala pod nokte, vješanje za ruke, za noge, strmoglavce, bičevanje, mučenje sina ped ocem ili oca pred obitelji...

– IZVOR: Dedijer, V.: Vatikan i Jasenovac, Rad, Beograd, 1987., stranica 378.

Jedan od najčvršćih elemenata u dokaznom postupku su na glavnoj raspravi bili svjedoci. Ljudi od kojih su mnogi ušetali u sudnicu sa štapom u ruci, koji su svjedočili o ratnim zbivanjima prije više od 50 godina. No, većina sjećanja ipak nije izbljedjela.

Mnogi svjedoci se nisu osjećali sigurnima jer im se prijetilo sa raznih strana. Njima osobno i njihovim obiteljima. Zbog toga su oni molili da ih ne snimaju kamere televizije ali i fotoreporter i tiskovina koje su sa zanimanjem pomno pratile tijek suđenja.

Tu se, također, pojavio i drugi problem. Bilo je to krivo odašiljanje poziva za svjedočenje. Pozivi su slani na krive adrese pa je i to u znatnoj mjeri otežalo brzo provođenje dokaznog postupka.

Ali, svoja su potresna svjedočenja ipak pred istražnim sucem i pred Sudskim vijećem Županijskog suda u Zagrebu iznijeli: Dragan Roller, Anton Milković, Mara Cvetko, Gabriel Winter, Tibor Lovrenčić, Šimo Klaić, Slavko Mikulić, Ljubomir Šarić, Mirjana Radman, Jakov Finci, Vladimir Cvija, Mirko Peršen, Dragutin Škratić, Cecilija Čokljat, Adolf Friedrich, Miljenko Bobanac, Vjekoslav Bednjanec, Josip Habijanec, Katarina Hrvojić, Vinko Ecimović, Ivan Palčec, Abinum Ješua, Nedjeljko Bartulović, Ivo Senjanović i Derviš Sarać.

Svjedočenja sljedećih svjedoka sam poslušala u cijelosti na glavnoj raspravi pa sam ih odlučila unijeti u ovaj rad.

***Dragan Roller** je bio zatočenik logora Jasenovac od veljače do travnja 1942.godine, logora Stara Gradiška od travnja 1942. do rujna 1944. godine te logora Jasenovac od rujna 1944. do veljače 1945. godine. Kao bivši student medicine radio je u zarobljeničkoj bolnici. Naveo je kako su u toj bolnici ubijani ljudi zaraženi tifusom kako bi se spriječila epidemija. Jedini lijek kojim su raspolagali bio je aspirin. Njegovom svjedočenju, tajne likvidacije obavljane su nožem ili batom. Djeca su trovana otrovima. Napomenuo je i to da je doktor Mile Bošković, za čiju se smrt teretio okrivljenik, rekao: 'Ja sam Crnogorac. Nemojte me vješati – ustrijelite me', no, ne zna da li je to okrivljeni i učinio. Najopasniji su, prema Rollerovim riječima bili dočasnici, koji su se*

upuštali u samovoljne postupke bez sankcija. Za ishranu je rekao da je bila loša jer su dobivali pokvareni, kuhani luk.

Gabriel Winter je u Jasenovcu boravio od 20. kolovoza do 20. prosinca 1941. te od lipnja do listopada 1942. godine. Sjetio se da je često znao vidjeti grupe žena, no, to nisu nikada bila ista lica. Nastojao je izbjegavati najgoru stvar koja se u logoru događala – redovite ‘nastupe’ prilikom kojih su zatočenici bili u dvoredima postrojeni u četverokut. Tada su bili izdvojeni stariji i bolesni te odvedeni preko Save. ‘Nastupi’ su bili prilika i način da se napravi mjesta za nove logoraše koji bi dolazili. Po njegovim riječima najintenzivnije ubijanje je bilo 1942. godine.

Tibor Lovrenčić je nakon uhićenja 28. listopada 1942. prebačen u zatvor na Savskoj cesti da bi u prosincu iste godine bio prebačen u Jasenovac. Tamo su, po njegovim riječima, vladali loši higijenski uvjeti. Spavali su u šest baraka. Nije se sjetio većine slučajeva jer je zbog preživljenog šoka to nastojao što prije zaboraviti. Doživio je tri ili četiri ‘nastupa’, među kojima i onaj u kojem je ubijen dr. Mile Bošković. Vješala je u svom svjedočenju usporedio sa nogometnim golom. Rekao je da je normalno brojevno stanje logoraša bilo oko 200 ljudi. Ako nisu iz bilo kojeg razloga imali posudu kako bi primili hranu, nisu je ni dobili. A sastav hrane? Kaša od kukuruznog brašna sa četvrtinom kruha. Obroke su dobivali dva puta dnevno. Uvijek isto.

Dragutin Škrgatić je u Staroj Gradiški boravio od 17. svibnja 1942. do studenog 1943. godine. U Jasenovcu je bio od studenog 1943. do siječnja 1944. a potom je vraćen u Staru Gradišku i tu ostaje do studenog iste godine. Sudbina je htjela da bude u skupini koja je prebačena ponovo u Jasenovac te je tamo ostao do travnja 1945. Uhićen je zbog antifašističke djelatnosti. Rekao je da su Romi ubijani, uglavnom, odmah po dolasku u logor, a Židovi su raspoređivani. U logoru su bili Židovi, Romi i Srbi jer su to što jesu ali i Hrvati kao protivnici režima. Radio je na gradnji mostova, sjeći šuma i gradnji zgrada. U logoru je bilo, prema

njegovom kazivanju, mnogo nametnika (uši, stjenica, buha...) te su ih zbog toga vodili na tuširanje. Prije tuširanja bi ih namazali sumporom pomoću četki za ličenje. Svi su se nametnici vrlo lako razmnožavali jer se po pet logoraša pralo iz istog lavora. Nakon bilo čijeg bijega iz logora svi oni koji su ostali dobili bi okove koje bi nosili tri dana.

***Derviš Sarać** je u logor Stara Gradiška stigao u svibnju 1944. Tamo je u to doba Dinko Šakić bio časnik. Nakon nekog vremena provedenog u tom logoru Sarać se kao dobrovoljac javio i odveden je u Jasenovac. Tu je obavljao građevinske radove te je ostao do veljače 1945. godine. On je svjedočio o dizenteriji u barakama. Svjedočio je i o bičevanju: ‘...masa, masa i masa krvi na leđima’, ‘zvuk kože koja puca’, ‘izgled nategnute kože’...Osim toga bilo je i vješanje – rekao je. Sarać je svjedočio o vješanju logoraša koji nije bio obješen kako valja, pa je trzao nogama da mu omča padne oko vrata do kraja. Nije uspio pa mu je jedan časnik pomogao. Po njegovom je mišljenju bila loša i prehrana. Glad je natjerala brojne logoraše da izaberu zanimanje grobara. Znali su da će biti likvidirani ali samo da se najedu. Iz obavljene bi nužde mnogi logoraši izabirali neprobavljene komade hrane te to jeli. Ovaj je svjedok svjedočio i o smrti dr. Mile Boškovića. Rekao je da je Dinko Šakić u Boškovića ispalio tri metka. Prvi mu je prošao između vrha nosa i sljepoočnice, drugi bliže obrazu, a treći ga je, izgleda, promašio.*

Osim svjedoka u dokaznom je postupku pregledano mnogo dokumenata a saslušani su i povjesničari te druge osobe koje su mogle pomoći u prikupljanju relevantnih podataka.

Tako su svoj iskaz u svojstvu svjedoka dali: Jelka Smreka (prof. arheologije i kustos Muzeja područja Jasenovac), Ivo Goldstein (povjesničar), ing. Vlademir Žerjavić, dr. Ognjen Kraus (predsjednik Židovske općine Zagreb), Frano Glavina (bivši v.d. ravnatelja Državnog arhiva RH), te Josip Kolanović (ravnatelj Hrvatskog državnog arhiva).

Imena 50 žena koje su iz logora Stara
Gradiška
upućene u logor Jasenovac 2.lipnja
1944.godine²⁹

²⁹ Miletić, Antun: Koncentracioni logor Jasenovac, Narodna knjiga, Beograd, 1986., knjiga II., stranica 741. (u daljem tekstu: Miletić)

NACIONALNOST	PREZIME I IME
Rimokatolkinje	Bartolac Zora, Belošević Anka, Borščak Slava, Buček Reza, Crnković Ivanka, Dobračinac Ana, Funtek Anđelka, Jurić Marija, Kuntić Kata, Marin Ana, Milinković Marica, Nagy Ruža, Orešić Cvijeta, Pap Katica, Pavlić Ana, Petrić Ljerka, Popčić Jana, Prinčić Fanika, Senzel Ana, Stojanić Anka, Šegir Marija, Špiček Barica, Vignjević Julka i Virant Vida =24
Grkokatolkinje	Alić Stana, Čajić Jovanka, Čelić Đurđa, Desančić Mileva, Dimitrijević Vera, Dobrić Anka, Đurđević Nada, Grujić Dušica, Hrvaćanin Janja, Hrvaćanin Zora, Karamarković Astanka, Katuša Anđa, Lončarević Milica, Ludaić Ružica, Pavelić Darinka, Pejnović Dragica, Pejnović Mileva, Perušić Jovanka, Pjanić Milka, Puškar Maca, Šukunda Kata, Vasiljević Mara i Traneš Marica =23
Židovkinje	Izrael Paula, Levi Blanka i Polak Blanka =3

4.5.1. DOKUMENTI U DOKAZNOM POSTUPKU

Kako bi se dokazalo nacionalističko djelovanje Šakićeva logora, uz optužnicu su priloženi i: 'Zakonska odredba za obranu naroda i države' (17. travnja 1941.), 'Zakonska odredba o suzbijanju nasilnih kažnjivih čina protiv državi, pojedinim osobama ili imovini' (20. srpnja 1942.), 'Zakonska odredba o rasnoj pripadnosti' (20. travnja 1941.), 'Zakonska odredba o zaštiti arijske krvi i časti hrvatskog naroda' (30. travnja 1941.), 'Zakonska odredba o upućivanju nepoćudnih pogibeljnih osoba na prisilni boravak u sabirne i radne logore' (25. studenoga 1941.).

Daljnja se istraga temeljila na aktima Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača.

Među ostalim dokumentima koji su na glavnoj raspravi bili predmetom dokazivanja, našao se i popis iz bilježnice Zemaljske komisije za žrtve rata (izradilo Povjerenstvo SUBNOR-a između 1950. i 1951. godine) po kom je u vojnim postrojbama u RH stradalo 46 377 osoba.

U istražnom je postupku, posredstvom Ministarstva pravosuđa RH dostavljen županijskom istražnom sucu u Zagrebu i materijal 'Saveznog zavoda za statistiku SRJ' pod naslovom 'Jasenovac – sistem koncentracionih logora april - novembar 1944. godine'.

Naravno, uz navedene korišteni su i drugi dokumenti kojima se nastojalo što bolje potkrijepiti iskaze svjedoka dane u dokaznom postupku. Išlo se čak i do, biti ću slobodna reći – apsurdna – jer je prilikom svjedočenja jednog svjedoka branitelj optuženog Šakića pokazao i plakat kojim su svi zatvorenici pozvani na predstavu u logoru.

4.6. PRESUDA

'Oni koji su činili takve zločine...
...dokle god bili živi...
...biti će dovedeni pred lice
pravde.'
(D.Tripalo)

Sam dan kad je presuda donesena njezin skraćeni oblik podijeljen je novinarima i ostalim zainteresiranim okupljenim u Županijskom sudu u Zagrebu. To je skraćeni dio presude koji zbog njegove važnosti upisujem u cijelosti.

' Optuženi Dinko Ljubomir Šakić

kriv je

što je:

u zbivanjima II. svjetskog rata, tijekom kojeg je na području tadašnje Nezavisne Države Hrvatske provođenjem rasnih zakona i zakonskih odredbi protiv tzv. 'nepočetnih i pogibeljnih osoba', u vremenu od 1941. do 1945. godine u logor Jasenovac internirano te u istom zlostavljano, mučeno i ubijano više desetaka tisuća civila, uglavnom Židova, Roma, Srba i Hrvata, nakon što je od veljače 1942. do travnja 1944. kao pripadnik i časnik 'Ustaške obrane' u zapovjedništvima logora Stara Gradiška i Jasenovac obnašao razne dužnosti, kao zapovjednik logora Jasenovac u razdoblju od svibnja 1944. do 28. listopada 1944. godine, protivno načelima i odredbama članka 46. i 50. Konvencije (IV) o zakonima i običajima rata na kopnu iz 1907. godine, za vrijeme upravljanja logorom Jasenovac, i to zapovijedanjem i drugim oblicima upravljanja – donošenja i provođenja odluka – zlostavljao, mučio i

ubijao zatočenike na način da je takove čine osobno naređivao i sudjelovao u njihovom izvršenju te kao zapovjednik logora nije ništa poduzimao da u takvim postupcima spriječi neposredno podređene pripadnike 'Ustaške obrane', pa su tako:

- zatočenici podvrgavani prekomjerno teškom fizičkom radu, izgladnjivanju lošom i nedostatnom ishranom, tjelesnom i duševnom zlostavljanju, a to je dovelo do teških oboljevanja, a potom, kod točno neutvrđenog broja zatočenika, i do nastupa smrti;

- ubijani bolesnici i radno nesposobni zatočenici koji su bili prethodno razdvajani i odvođeni iz zatočeničke bolnice, njihovih nastambi i 'nasutpa' zatočenika te su likvidirani i drugi zatočenici koji su povremeno, a prema prethodno sačinjenim popisima, učestalije u jesen 1944. godine, tijekom noći izdvajanje iz zatočeničkih i drugih nastambi, uslijed čega je uglavnom u Gradini likvidiran znatan, a točno neutvrđen broj zatočenika;

- pojedinci i gurpe zatočenika odvođeni u objekt Zvonara u kojem su mučeni i zlostavljani, pa i do nastupa smrti;

- pojedini, optuženom Šakiću podređeni, ustaški časnici, dočasnici i vojničari iz obijesti bez povoda zlostavljali i ubijali pojedine zatočenike pod izlikom navodnih pokušaja bijega, nerada, drugih 'prijestupa', uslijed čega je smrtno stradao točno neutvrđen broj zatočenika, a optuženi Šakić je i osobno, točno neutvrđenog dana koncem rujna ili početkom listopada 1944. godine, hicem iz pištolja usmrtio jednog zatočenika zbog navodne krađe klipa kukuruza;

- sistemom pojedinačnog i kolektivnog kažnjavanja, radi zastrašivanja drugih zatočenika, a zbog navodnih prijestupa, iz 'nastupa logora' te 'nastupa' pojedinih radnih grupa uglavnom nasumce izdvajani zatočenici koji su potom usmrćivani pred samim 'nastupom' te na logorskim stratištima – Graniku, Gradini i drugima pa je tako:

likvidirano više pojedinaca i grupa zatočenika točno neutvrđenog broja, od čega su neki koji su obješeni ostavljeni visjeti na

stupovima u logoru po nekoliko dana među kojima i zatočenici Albert Izrael i kapar imenom Nisim,

- *pred ' nastupom' logoraša povodom navodnog bijega zatočenika Ive Volnera optuženi Šakić hicima iz pištolja osobno usmrtio zatočenike Avrama Montilja i Leona Pereru, a iz 'nastupa' je izdvojeno oko 20 zatočenika, uglavnom Židova, i članova 'muzičke grupe' koji su odvedeni u Zvonaru te su pojedini od njih i likvidirani,*
- *dana 21. rujna 1944. godine pred 'nastupom' logora optuženi Šakić naredio vješanje oko 20 zatočenika, a među njima su bili Remzija Rebac, Ladislav Matej, Mustafija Heinrich, ing. Bošković Dmitar, Nikola Pejnović, Branko Vojnović, te Pero Krajnović, dok je optuženik osobno, hicima iz pištolja, usmrtio dr. Milu Boškovića,*

čime je počinio kazneno djelo protiv čovječnosti i međunarodnog prava - ratni zločin protiv civilnog stanovništva - opisano i kažnjivo po članku 120. st. 1. OKZRH (Narodne novine br. 31/93, 108/95, 28/96., nastavno: OKZRH)...

U svom obrazloženju presude, sudac Dražen Tripalo je rekao: 'Vođenje ovog postupka predstavlja bjelodani dokaz da oni koji su činili takve zločine ne mogu biti mirne savjesti te da će biti izgledno da će, dokle god bili živi, biti dovedeni pred lice pravde...'³⁰

Sud je tijekom odmjeravanja kazne uzeo u obzir Šakićevu visoku životnu dob, njegove obiteljske prilike i protek vremena. No, bilo kako bilo, radilo se o zločinu koji ne zastarijeva. Vijeće se zato odlučilo na maksimalnu kaznu – 20 godina zatvora.

Svojim procesuiranjem D. Šakića Hrvatska je postala prvom poslijekomunističkom zemljom koja je jednog ratnog zločinca iz II. svjetskog rata izvela pred sud i osudila

³⁰ Jutarnji list, 5.listopada 1999., stranica 3.

5. HAAG

'...Bez imena svetog hode, svih dvanaest - u
daljinu.
Sav strah od njih ode, sva ih žalost minu.'
(A. A. Blok)

5.1. SUD I POSTUPCI KOJE ON VODI

'Međunarodni tribunal za progon osoba koje su odgovorne za teške povrede međunarodnog humanitarnog prava na području bivše Jugoslavije između 1. siječnja 1991. godine i dana koje će Vijeće sigurnosti ustanoviti nakon ponovne uspostave mira'³¹ osnovan je Rezolucijom 827 Vijeća sigurnosti UN od 27. svibnja 1993. godine.

'Sud se sastoji od dvaju vijeća od po tri suca koja sude u prvom stupnju, prizivnog vijeća od pet sudaca, tužitelja i tajništva, koje opslužuje i sudska vijeća i tužitelja. Statutom se tužitelj definira kao poseban organ Suda, koji djeluje nezavisno, ne primajući instrukcije niti od jedne vlade, niti iz bilo kojeg drugog izvora.

Za suce mogu biti izabrane osobe visokog moralnog ugleda, koje su nepristrane i imaju uvjete što se u njihovim zemljama traže za obavljanje najviših sudačkih dužnosti. U sastavu Suda ne mogu biti dvije osobe istoga državljanstva, a pri sastavljanju Suda vodi se računa o iskustvu sudaca na području kaznenog prava i međunarodnog prava, uključujući humanitarno pravo i pravo o pravima čovjeka. Moralni ugled je uvjet i za tužitelja, a on mora imati najvišu razinu znanja i iskustva u kaznenim istragama i progonima. Kandidate za suce imenuju države, broj kandidata

³¹ Krapac, Davor: Međunarodni sud za ratne zločine na području bivše Jugoslavije, Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava i Hrvatski pravni centar, Zagreb, 1995.- stranica 3.

sužava Vijeće sigurnosti, ..., a Opća skupština konačno bira jedanaest sudaca. Predsjednika Suda biraju sami suci, a on ujedno predsjedava i prizivnim vijećem. Nakon konzultiranja sa drugim sucima, predsjednik ih raspoređuje u dva vijeća prvog stupnja i u prizivno vijeće.³²

Bitne su razlike između ovog suda i suda koji je osudio zločince Drugog svjetskog rata. Prva razlika je u osnivanju jer je sud u Nürnbergu osnovan na poticaj država pobjednica, a Međunarodni kazneni sud je osnovala međunarodna zajednica. Nadalje, Međunarodni vojni sud je norme na temelju kojih je sudio morao sam izgraditi, dok je MKS te norme imao već ustanovljene. Svaka je država prije pokretanja postupka pred MKS dužna pokrenuti postupak pred svojim nacionalnim sudom. Ukoliko ona to ne želi postupak će biti pokrenut pred sudom u Haagu. Zbog toga '... ne bi trebalo prihvatiti niti jedno rješenje (posebno ne ono koje se odnos na zaštitu ljudskih prava) koje ne bismo mogli prihvatiti kao načelo unutarnjeg prava.'³³

O ciljevima stvaranja ovog Suda, među ostalim, svoje je predavanje održao i prof. Ivo Josipović na seminaru 'Teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava i kaznena odgovornost pred MKSJ' koji je tom prilikom rekao da je uz ostale bio važan i politički cilj - uspostava mira na području bivše SFRJ. Stvaranjem ovog Suda, kako je u svom izlaganju prof. Josipović rekao, došlo je do pada intenziteta i količine zločina na ovim prostorima. Osim toga, nastojalo se utjecati na unutarnjopolitički razvoj tih novih zemalja, na razvoj unutarnjih kaznenih prava, ali i kaznenog prava u međunarodnim okvirima.

Republika Hrvatska je svoj odnos prema Sudu uredila Ustavnim zakonom o suradnji RH sa MKS-om kojeg je donijela 1996. godine. Po njemu se prihvaća paralelna nadležnost s tim da se prvenstvo daje sudu u Haagu. Ovaj zakon govori i o predaji okrivljenika, no ne spominje i predaju osumnjičenika. MKS-u je

³² Andrassy, stranica 345. i 346.

³³ Josipović, Ivo: Pravna priroda Međunarodnog kaznenog suda- glavna odrednica obveza pojedinih država prema sudu, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 1995./1. , stranica 146.

dano pravo da otvori, uz suglasnost Vlade RH, ured na području Hrvatske, i on je otvoren u Zagrebu. Ustavni zakon daje najveću mogućnost za suradnju Suda i RH. U svom izlaganju³⁴ prof. Josipović spomenuo je tri kategorije suradnje o kojima bi prilikom određivanja suradnje država sa Sudom trebalo voditi računa. To je u prvom redu opća suradnja, potom prihvaćanje nadležnosti Suda i njegovog primata³⁵ te najzad pomoć u prikupljanju dokaza, uhićenju i predaji okrivljenika... Prema riječima prof. Josipovića, važan je i interes nacionalne sigurnosti. Radi se, naime, o pitanjima vojne prirode. No, i interes nacionalne sigurnosti ne treba postati razlogom za opstrukciju rada Suda. On je u svom izlaganju skrenuo pažnju i na to da postupak rješavanja konflikta i odluke koje iz njega proizlaze moraju biti takve da se vidi da je prilikom svega bilo vođeno računa o interesima pojedine države. Odluke bi trebale biti takve da toj državi najmanje štete. Isti bi kriteriji trebali vrijediti za sve (posebice što se tiče odgovornosti okrivljenika koji dolazi iz bilo koje države).

No, koliko se god Hrvatska priklanjala Sudu, valja napomenuti i to da u nekim činjenicama njegovim radom nije bila zadovoljna. U svome Izvješću o suradnji RH sa MKS-om za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava na području bivše Jugoslavije, Vlada RH³⁶ istakla je i brojne probleme: ' ... ističu se predugo trajanje postupaka (posebno onaj Blaškićev), loša pripremljenost optužnica, inzistiranje na osudama pod svaku cijenu - bez obzira na dokaze, nespremnost da se okrivljenicima dozvoli obrana sa slobode, iako za to ima dovoljno osnova, nejasni kriteriji kažnjavanja (slučaj Furundžija), loši uvjeti izdržavanja pritvora, nepostojanje mehanizama naknade štete osobama protiv kojih se

³⁴ Izvor je već spomenut prije!

³⁵ Na već spomenutom seminaru 'Teška kršenja...', upravo je za ovaj primat i potrebu suradnje iznesen i primjer. Naime, radi se o tome da je Hrvatska podigla optužnicu protiv Mile Martića zbog raketiranja Zagreba kad je poginulo pet građana. No, problem je u tome što je i Haag podigao optužnicu protiv istog optuženika. Zagreb mora čekati jer Haag ima prioritet. Jedini put kojim će se ovaj nesporazum riješiti jest Ured za suradnju sa Haagom.

³⁶ Podnjela ga je Saboru RH 1991. godine, a pipremili su ga Ured za suradnju sa MK-om i Savjet za suradnju sa MK -om.

*neosnovano vodio postupak..., nedovoljna kvaliteta pravnih normi
MKS (Statut, Pravila o postupku i dokazima).³⁷*

³⁷ Josipović, stranica 71.

5.1.1. POSTUPAK U SLUČAJU 'BLAŠKIĆ' I 'DOKMANOVIĆ'

Suđenje generalu T. Blaškiću, koliko je god to Sud nastojao javnosti predočiti, nije bilo brzo. Dapače, bilo je izuzetno sporo. General se dobrovoljno sudu predao još u travnju 1996. godine, a suđenje mu je počelo gotovo četrnaest mjeseci kasnije. Trajalo je od 24. lipnja 1997. do 3. ožujka 2000. godine. Točno 223 dana. Naime, suđenje je prekidano iz najbanalnijih razloga, pa bili oni i neraspoloženje svjedoka da dođe svjedočiti. Dopustivši da na rad suda utječu takvi banalni razlozi Sud je sve više i više dao naslutiti 'da mu se nikuda ne žuri'. Poznato je da i obrana treba nekoliko dana za pripremu pri unakrsnom ispitivanju svjedoka tijekom dokaznog postupka pa svako otezanje davanja informacije kada će neki svjedok svjedočiti produžuje ukupno vrijeme potrebno da on bude ispitan.

Tome, takvom razvlačenju postupka, u prilog je išao i odlazak svjedoka Roberta Donie koji je rekao da mora oputovati u SAD jer ima neodgodivog posla te da ne može u Haag doći na slijedeće ročište.

5.2. OPĆENITO O OPTUŽNICAMA

'Pred stolicama sudaca...

... gleda u pod u prašinu.'

(D. Ivanišević)

Ukoliko tužitelj utvrdi da je tijekom istrage prikupio dovoljno dokaza koji dokazuju osnovanu sumnju da je osumnjičenik počinio kazneno djelo, on sastavlja optužnicu. Tako sastavljenu optužnicu

zajedno sa materijalom koji je prati dostavlja sucu, a on je ispituje i potvrđuje³⁸. U optužnicu se upisuje ime i ostali podaci o osumnjičeniku ali i sažetak činjeničnog stanja predmeta te kaznenog djela na koje se optužnica odnosi. Sudac može tijekom ispitivanja optužnice tražiti od tužitelja dodatne materijale za neku ili sve točke optužnice, može potvrditi svaku točku, ali i dati tužitelju priliku za izmjenu optužnice prilikom čega će odgoditi ispitivanje optužnice. Tužitelj tako može izmijeniti i dopuniti optužnicu prije no što je ona potvrđena, nakon početka izvođenja dokaza, ali i nakon saslušanja stranaka. Takvu izmjenjenu i dopunjenu optužnicu potvrđuje se tamo gdje izmjene izostavljaju jednu ili više optužbi ili gdje izostavljaju jednog ili više optuženih, ali i dodaju optuženika.

Nakon potvrde optužnice, sudac može izdati nalog za uhićenje, a osumnjičenik stječe status optuženika.

No, ako dođe do odbacivanja točke optužnice nema razloga da ne dođe do podizanja izmijenjene i dopunjene optužnice koja se temelji na radnjama na kojima se temeljila odbačena točka. Uz to treba predložiti dodatne dokaze. Tužitelj može i odustati od optužnice prije ili nakon potvrđivanja. Sve do prvog pojavljivanja optužnice pred raspravnim vijećem, no, samo uz odobrenje suca koji je optužnicu potvrdio. O odustanku treba obavijestiti osumnjičenika i njegova branitelja.

Nakon potvrde, optužnica se javno objavljuje. Ako je to u interesu pravde, u iznimnim okolnostima raspravno vijeće ili sudac mogu odrediti da se podaci iz nje do daljnjeg ne objavljuju.

Optužnica se dostavlja optuženiku u trenutku privođenja ili što prije nakon njega. Daje mu se ovjereni primjerak optužnice.

Ukoliko tužitelj zahtijeva nacionalna vlast države ili država sama dobit će tekst oglasa koji bi objavili u novinama ili emitirali putem radija ili televizije. U njem bi se javno objavilo postojanje optužnice, optuženik pozvao da se preda Sudu, a osobe koje znaju

³⁸ Upravo glede ove postupovne odredbe došlo je do žestokog komentara odvjetnika iz Zagreba g. Bože Kovačića na seminaru 'Teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava i kaznena odgovornost pred MKSJ'. On je rekao kako prilikom potvrde optužnice nema druge strane koja bi negirala tu optužnicu. Sudac tako, prema njegovim riječima, nema druge nego pitati tužitelja stoji li iza onog što je u optužnici iznio protiv dotičnog optuženika.

nešto o boravištu optuženika pozvale bi se da o tome obavijeste sud.

Postupci u predraspravnoj fazi:³⁹

IME I PREZIME	NA SUD PREBAČEN	PRVO POJAVLJIVANJE
Momčilo Krajišnik	3.4.2000.	7.4.2000.
Dragan Nikolić	22.4.2000.	28.4.2000.
Vinko Martinović	9.8.1999.	12.8.1999.
Milorad Krnojelac	15.6.1998.	18.6.1998.
Stevan Todorović	27.9.1998.	30.9.1998.
Dragan Kolundžija	7.6.1999.	14.6.1999.
Duško Sikirica	25.6.2000.	7.7.2000.
Miomir Talić	25.8.1999.	31.8.1999.
Mladen Naletilić	21.3.1999.	24.3.1999.
Radoslav Brđanin	6.7.1999.	12.7.1999.
Damir Došen	25.10.1999.	1.11.1999.
Stanislav Galić	21.12.1999.	29.12.1999.

5.2.1. OPTUŽNICA U SLUČAJU 'BLAŠKIĆ'

T. Blaškić je bio za vrijeme hrvatsko - muslimanskog rata u BiH na mjestu zapovjednika HVO-a u srednjoj Bosni. Optužnica ga je

³⁹ STANJE:16. rujna 2000.- Izvor:Jutarnji list

teretila za zločin protiv čovječnosti (tri točke optužnice), teške povrede međunarodnog humanitarnog prava (šest točki) i za povrede ratnih zakona i običaja (jedanaest točaka). Tužitelj se obvezao tijekom procesa dokazati Blaškićevu odgovornost za sustavno etničko čišćenje Muslimana u srednjoj Bosni, za sustavne napade na muslimanske civile i njihova ubojstva, za napade na nezaštićena muslimanska sela, da je pri tome imao potpunu kontrolu nad svim jedinicama HVO- a i naređivao zločine ili bio svjestan da se oni čine. Iako se to nije željelo javno istaknuti, sama je optužba bila poprilično zbunjena cijelim procesom kojega je vodila u tom slučaju. Naime, radilo se o zbunjenosti odnosa koji su tijekom rata bili u Bosni, ali i toga 'tko se protiv koga borio u tom ratu', što je sudac Claude Jorda, iako nevoljko, priznao.

No, i hrvatska je strana u tom hrvatsko - bošnjačkom sukobu pretrpila velike gubitke. Armija BiH je također počinila zločine i nad Hrvatima. Brojke ubijenih civila i pripadnika HVO-a su se povećavale iz dana u dan. Bilo je to najuočljivije 1993. godine, kad je u srednjoj Bosni pogibalo (samo u masovnim ubojstvima) 33 osobe mjesečno.

Priložena tabela⁴⁰ prikazuje datume i mjesta na kojima je tijekom te godine poginulo više od 10 ljudi.

5.2.2 OPTUŽNICA U SLUČAJU 'DOKMANOVIĆ'

Sud u Haagu stavio je Slavku Dokmanoviću na teret osobnu odgovornost za planiranje, poticanje, pripremu i izvršenje zločina na Ovčari kraj Vukovara u studenom 1991. godine. JNA je tada uz pomoć srpskih paravojskih formacija sustavno napadala Vukovar koji je naposljetku i pao u srpske ruke. JNA postrojbe su preuzele kontrolu u vukovarskoj bolnici. Po naredbi majora Veselina Šljivančanina, također danas optuženika suda u Haagu, iz bolnice je izvedeno oko 300 muškaraca, mahom ranjenika, ukrcano u

⁴⁰ Izvor: 'Obzor', 1. studenog 1997., stranica 30.

autobuse i odvezeno u vojarnu. Manje ih je tamo ostavljeno, a većina je odvezena na poljoprivredno imanje - Ovčaru. Tamo su zlostavljani i mučki ubijeni. Tome je prisustvovao i optuženi Dokmanović te je i osobno neke ljude izdvojio kako bi ih se dodatno tuklo. On je i aktivno sudjelovao u ubijanju 198 muškaraca i dvije žene 20. studenog 1991. godine. U to je vrijeme bio vukovarski gradonačelnik. Optužen je za teške povrede Ženevskih konvencija iz 1949. godine, kršenje ratnog prava i običaja i zločine protiv čovječnosti. Tri su ga točke optužnice teretile za premlaćivanje osoba koje su zaštićene Ženevskim konvencijama, a preostale tri za sudjelovanje u masovnom ubojstvu na Ovčari.

Ali, tu je i njegova odgovornost po političko - zapovjednoj osnovi. U vrijeme je rata slovio među pobunjenim Srbima kao općinski predsjednik, a sudjelovao je i na mnogim sastancima na kojima su se donosile važne odluke.

Pravnici su ovu optužnicu držali jednom od najčvršćih optužnica MKS-a po zapovjednoj odgovornosti.

U prilog optužnici išla je i izjava koju je sam Dokmanović dao 6. veljače 1991. godine za TV Novi Sad. Tom je prilikom rekao da Hrvati nisu povijesni narod i da ih treba staviti pod skrbništvo srpske države.

5.2.3. OPTUŽNICA U SLUČAJU 'MILOŠEVIĆ'

Optužnicu protiv Slobodana Miloševića je još 24. svibnja 1999.godine, a pod brojem IT- 99-37, podigla tadašnja glavna tužiteljica Luise Arbour. U to je vrijeme S. Milošević bio na mjestu predsjednika SRJ.⁴¹ Uz tu je dužnost obavljao i dužnost predsjednika Vrhovnog savjeta obrane⁴² SRJ kog čine predsjednik SRJ i predsjednici sastavnih republika, Srbije i Crne Gore. Tako je,

⁴¹ Na to je mjesto izabran 15. srpnja 1997. godine, a službeno je stupio na dužnost 23. srpnja 1997. godine.

⁴² Vrhovni savjet obrane je tijelo koje utvrđuje nacionalni plan obrane zemlje.

u skladu sa mjestima u državi koja je zauzimao, Milošević bio ovlašten naređivati provođenje nacionalnog plana obrane i zapovijedati vojsci u Jugoslaviji (dalje VJ) u ratu i miru. Milošević je bio vrhovni zapovjednik vojske.

U Općim se navodima u optužnici protiv S. Miloševića tako nastavlja:

'... 81. Za svo vrijeme na koje se odnosi ova optužnica, na Kosovu u SRJ vladalo je stanje oružanog sukoba.

82. Sva djela koja se terete kao zločini protiv čovječnosti bila su dio rasprostranjenog i sistematskog napada uperenog protiv albanskog civilnog stanovništva na Kosovu u SRJ.

83. Svaki od optuženih pojedinačno je odgovoran za zločine kojima ga tereti ova optužnica, u skladu sa člankom 7 (1) Statuta Međunarodnog suda. Pojedinačna kaznena odgovornost uključuje izvršenje, planiranje, poticanje zapovijedanje ili pomaganje i doprinošenje pripremi ili izvršenju bilo kog kaznenog djela navedenog u članku 2 do 5 Statuta Međunarodnog suda⁴³.

84. S obzirom na ovlaštenja ili kontrolu koju ima nad VJ i policijskim jedinicama, drugim jedinicama ili pojedincima potčinjenim zapovjedništvu VJ na Kosovu, kao predsjednik SRJ, vrhovni zapovjednik VJ i predsjednik Vrhovnog savjeta obrane, S. Milošević snosi kaznenu odgovornost za djela svojih potčinjenih, uključujući i pripadnike VJ i već spomenute službenike Ministarstva unutarnjih poslova SRJ i Srbije, a na osnovi članka 7(3) Statuta Međunarodnog suda....

...Točke 1-4

Zločini protiv čovječnosti

Kršenje ratnih zakona i običaja

90. Od siječnja 1999. godine do dana podizanja ove optužnice, S. Milošević, M. Milutinović, N. Šainović, D. Ojdanić i V.

⁴³ William Fenrick, viši pravni savjetnik pri Uredu tužitelja u Haagu na seminaru 'Teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava i kaznena odgovornost pred MKSJ' rekao je da je MKSJ jako oprezan prilikom optuživanja nekoga za genocid. Naime, on smatra da je za bivše jugoslavensko područje klasičniji i primjereniji naziv za sve zločine koji su se zbili - etničko čišćenje. Postavljene su, prema njegovim riječima, velike dvojbe da li je upravo genocid bio počinjen u Republici Hrvatskoj (Slobodanu Miloševiću je optužnica uz Kosovo i Bosnu i Hercegovinu obuhvaćala i zločine u Hrvatskoj)

Stojilković⁴⁴ planirali su, poticali, naredili, počinili ili na drugi način potpomogli i doprinijeli kampanji terora i nasilja uperenih protiv albanskog civilnog stanovništva na koje živi na Kosovu u SRJ.

91. Kampanja terora i nasilja uperena protiv kosovskog, albanskog stanovništva na Kosovu provođena je snagama SRJ i Srbije koje su postupale po nalogu, na poticaj ili uz podršku... (optuženih)... Operacije usmjerene protiv kosovskih Albanaca vođene su sa ciljem da se ukloni znatan dio kosovskog albanskog stanovništva sa Kosova u nastojanju da se osigura daljnja srpska kontrola u pokrajini. Radi postizanja tog cilja, snage SRJ i Srbije, djelujući u sprezi, poduzele su dobro planiranu i usaglašenu akciju kao što je dalje opisano u stavcima 92-98.

92. Snage SRJ i Srbije su diljem cijele pokrajine Kosovo na sistematski način nasilno protjerale stotine tisuća kosovskih Albanaca iz njihovih domova ili ih raselile unutar Kosova. Da bi potpomogli ova protjerivanja ili raseljenja, snage SRJ i Srbije su namjerno stvorile atmosferu straha i pritiska upotrebom sile, prijetnje silom ili nasilnim djelima.

93. Diljem Kosova, snage SRJ i Srbije su harale i pljačkale osobnu imovinu i privredne objekte kosovskih Albanaca istjeranih iz njihovih domova. Policajci, vojnici i vojni zapovjednici koristili su masovne racije, prijetnje silom i nasilna djela kako bi kosovskim Albancima opljačkali novac i dragocjenosti, a vlasti na graničnim prijelazima sa SRJ su sistematski krale osobna vozila i drugu imovinu kosovskih Albanaca koji su deportirani iz pokrajine.

94. Diljem Kosova, snage SRJ i Srbije su vodile sistematsku kampanju uništavanja imovine kosovskih albanskih civila. To su činili masovnim granatiranjem gradova i sela, paljenjem kuća, poljoprivrednih objekata i uništavanjem osobne imovine. Uslijed tih usaglašanih aktivnosti, sela, gradovi i čitavi okruzi postali su nenastanjivi za kosovske Albance.

⁴⁴ Ubio se 11. travnja 2002. ispred zgrade Skupštine SRJ u Beogradu.

95. *Diljem Kosova, snage SRJ i Srbije su fizičkim i verbalnim izživljavanjem šikanirale, ponižavale i degradirale albanske civile na Kosovu. Policajci, vojnici i vojni zapovjednici su kosovske Albance uporno podvrgavali uvredama, rasnim pogrđama, ponižavajućim djelima, batinama i drugim oblicima fizičkog zlostavljanja zasnovanim na njihovoj rasnoj, vjerskoj i političkoj pripadnosti.*

96. *Diljem Kosova, snage SRJ i Srbije sistematski su oduzimale i uništavale dokumente za osobnu identifikaciju i prometne dozvole za vozila koja pripadaju albanskim civilima na Kosovu. Kako su kosovski Albanci istjerivani iz svojih domova i upućivani ka granicama Kosova, na odabranim punktovima na putu ka graničnim prijelazima i na graničnim prijelazima prema Albaniji i Makedoniji od njih je traženo da predaju osobne dokumente. Ove su radnje poduzimane kako bi se izbrisao svaki trag prisustva deportiranih kosovskih Albanaca na Kosovu i kako bi im se uskratilo pravo na povratak njihovim domovima.*

97. *Počevši od 1. siječnja 1999. godine ili približno tog dana pa sve do dana podizanja ove optužnice, snage SRJ i Srbije, postupajući po nalogu, na poticaj ili uz podršku... (optuženih)... izvršile su djela navedena u stavcima 92 do 96, što je imalo za ishod nasilnu deportaciju približno 740.000 albanskih civila sa Kosova. Ta djela su provođena u svim krajevima Kosova i ta sredstva i metode su korištene diljem pokrajine, uključujući i slijedeće općine:...*⁴⁵

98. *Počevši od 1. siječnja 1999. godine ili približno tog dana pa sve do dana podizanja ove optužnice, snage SRJ i Srbije, postupajući po nalogu, na poticaj ili uz podršku... (optuženih)... ubile su stotine albanskih civila na Kosovu. Ta ubojstva izvršena su masovno ili na sistematski način diljem pokrajine Kosovo i imale su za posljedicu smrt mnogobrojnih muškaraca, žena i djece....'*

Osim za Kosovo, optužnica protiv S. Miloševića je proširena i na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu. Tako je tužiteljstvo u svom

⁴⁵ Odnosi se na općinu Đakovica, Gnjilane, Kosovska Mitrovica, Orahovac, Peć, Priština, Prizren, Srbica, Suha Reka i Uroševac.

uvodnom izlaganju spomenulo slučajeve Vukovara, Dubrovnika, Omarske, Sarajeva i Srebrenice te ostalih mjesta uz najavu da će detaljne dokaze podnijeti tijekom suđenja. Tužiteljstvo ni u kom trenutku nije dvojilo, niti to čini sada, da je S. Milošević znao za sve, te koordinirao događaje koji su se zbili. Tako je tužitelj u svom izlaganju rekao: ‘Ako je on rekao da je u Bosni odigrao ulogu mirotvorca a ne ratnika, zašto je onda ne samo dao utočište zločincima iz Vukovara i iz Bosne već ih je i unaprijedio.’⁴⁶

Niti glavna tužiteljica Carla del Ponte nije mogla a da ne zaključi ono što će tijekom postupka optužba pokušati dokazati: ‘...pravi su krivci oni koji manipuliraju javnim mišljenjem i neznanjem ljudi kako bi proširili uznemirujuće glasine i zazvonili na uzbunu... na Tribunalu se sudi za zločine gotovo srednjovjekovnog divljaštva koji su donijeli i novu sintagmu etničkog čišćenja...’⁴⁷

Samo identificirane žrtve Miloševićevih naredbi u srpsko-kosovskom sukobu 1999. godine⁴⁸

MJESTO	PROSJEČNA STAROST ŽRTAVA	MUŠKARCI	ŽENE
Račak (15.1.1999.)	30 godina	43	2
Bela Crkva (25.3.1999.)	42 godine	48	7

⁴⁶ Izvor: Jutarnji list, 14. veljače 2002., stranica 3.

⁴⁷ Izvor: Jutarnji list, 13. veljače 2002., stranica 2.

⁴⁸ Izvor: Prilog optužnici protiv Slobodana Miloševića i ostalih (optužnica koja se odnosi na Kosovo)

Velika i Mala Kruša (26.3.1999.)	35 godina	103	-
Đakovica (26.3.1999.)	47 godina	6	-
Crkolez (27.3.1999.)	36 godina	9	11
Izbica (28.3.1999.)	65 godina	105	-
Đakovica (2.4.1999.)	23 godine	3	17
UKUPNO 7 mjesta	40 godina	317 muških osoba	37 ženskih osoba

Žrtve o kojima se podaci nalaze kao prilog
(annex I.) optužnice
S. Miloševiću

MJESTO	DATUM	ŽENE ŽRTVE	MUŠKARCI ŽRTVE	PROSJEČN A STAROST
Ovčara (bolnica u Vukovaru)	studenj 1991.	1	291	33 godine

Vukovar	20. studenog 1991.	0	11	41 godina
Voćin	prosinao 1991.	13	18	58 godina
Baćin	21. listopada 1991.	56	52	60 godina
Baranja	21. rujna 1991.	0	11	36 godina
Lovas (minsko polje)	15. listopada 1991.	0	21	36 godina
Erdut	9. listopada 1991.	0	12	45 godina
Erdut	nekoliko dana iza gore navedenog datuma	2	1	34 godine
Erdut	3. lipnja 1992.	1	0	55 godina
Erdut (Klisa)	11. studenog 1991.	0	5	48 godina
Erdut	10. prosinca 1991.	0	5	59 godina
Erdut	26. prosinca 1991.	1	6	53 godine

Erdut	21. veljače 1992.	3	1	62 godine
Grabovac	4. svibnja 1992.	2	3	52 godine
UKUPNO	1991.-1992.	79	437	48 godina

* Ova tablica pokazuje kako žrtve nisu bili samo muškarci već i žene. Broj muškaraca znatno je veći od žena jer su tu i ekshumirani branitelji kao i identificirani iz bolnice u Vukovaru. Nadalje, prosjek godina varira od 33 do 62 što dokazuje da nisu birani samo mlađi niti samo stariji ljudi. To govori dovoljno o zločinima koji su počinjeni u ovim mjestima. Pogledom na kartu lako možemo ustanoviti i to da se nije išlo u osvajanje samo velikih gradova već se sustavnim zločinima željelo poharati cijelu Hrvatsku- i mala i velika mjesta. Popis žrtava sa imenom i prezimenom, spolom i godinom rođenja (koje su mi služile za izračunavanje prosjeka godina starosti žrtava) zasigurno će biti čvrst dokaz tužiteljstva u postupku 'Milošević' pa sam ga, stoga, unijela u ovaj rad. Valja napomenuti da se u ovoj tablici nalaze samo neka mjesta na kojima su zločini počinjeni, a ne sva koja stoje u Annexu I. hrvatskog dijela optužnice.

5.3. OPĆENITO O DOKAZNOM POSTUPKU

'Ono što se zna ima dvostruku vrijednost
ako se ujedno za ono što se ne zna
prizna je da se ne
zna.'

(A. Schopenhauer)

Svaka stranka pred MKS-om ima pravo pozivati svjedoke i izvoditi dokaze. Tijekom suđenja se dokazi izvode tako da ih najprije izvodi optužba, a zatim obrana. Nakon toga optužba pobija svojim dokazima navode obrane i navodi protudokaze. Slijede dokazi obrane koji repliciraju pobijanje (pri čemu je potrebno navesti i protudokaze). Naposljetku slijede oni dokazi čije je izvođenje naredilo raspravno vijeće te ostali relevantni podaci.

Dopuštena su glavna, unakrsna i dodatna ispitivanja. Optuženik može i sam svjedočiti u svoju obranu. Tužitelj je dužan prije početka suđenja, što je prije moguće, obavijestiti obranu o svjedocima koje namjerava pozvati kako bi dokazao krivnju optuženika i potvrdio navode iz optužnice, a obrana tužitelja o tome da li će koristiti obranu alibijem ili neki drugi tip obrane⁴⁹.

U roku od 30 dana od prvog pojavljivanja na Sudu, tužitelj je dužan obrani omogućiti uvid u kopije materijala priloženog optužnici te prethodne izjave koje je od okrivljenika dobio. U roku koji odredi raspravno vijeće ili predraspravni sudac tužitelj mora dati na uvid i prijepisku izjava svjedoka koje će pozvati da svjedoče. No, tužitelj ima pravo pregledati i sve ono što se nalazi kod obrane, što će ona koristiti tijekom dokaznog postupka. Tužiteljeva je dužnost upozoriti obranu na eventualne dokaze koji

⁴⁹ Kod obrane alibijem je potrebno navesti mjesto na kojem optuženik tvrdi da je bio u vremenu kad je kazneno djelo za koje ga se tereti u optužnici počinjeno te navesti ime i adresu svjedoka i ostale dokaze koji će to potvrditi. Ostalim tipovima obrane uzima se npr. smanjena ubrojivost, neubrojivost, isključenje protupravnosti...

su mu poznati, a koji bi mogli utjecati na smanjenje krivnje (čak i do nedužnosti) ili pak na vjerodostojnost dokaza optužbe.

Omogućena je i zaštita identiteta žrtava i svjedoka zbog opasnosti tako što se on neće otkrivati sve dok se osobu ne stavi pod zaštitu Suda, a da će se otkriti dovoljno rano kako bi se obrana stigla pripremiti za suđenje (to je u slučaju 'Blaškić' prekršeno mnogo puta jer se obrana nije stigla pripremiti za ispitivanje mnogih svjedoka).

Vijeće može narediti, ako to zahtjeva bilo koja od stranaka, i primanje iskaza putem video-snimke. Isto tako može se zahtijevati i uzimanje izvanraspravnog iskaza svjedoka. Zahtjev stranke mora biti u pisanom obliku.

Prije izvođenja dokaza obrane Vijeće može održati sjednicu te tražiti smanjenje duljine izravnog ispitivanja pojedinog svjedoka, smanjenje svjedoka obrane...

Vijeće ima pravo upozoriti svjedoka na dužnost govorenja istine te na posljedicu davanja iskaza koji je lažni. U slučaju lažnog svjedočenja tužitelj može podići optužnicu za lažno svjedočenje. Svi oni dokazi koji bi eventualno bili nevjerodostojni, neetični ili bi narušili besprijekornost postupka - ne izvode se.

Osobe za koje je postupak u tijeku⁵⁰

IME I PREZIME	PREBAČEN NA SUD	PRVO POJAVLJIVA- NJE	POČETAK SUĐENJA
Dragoljub Prcač	5.3.2000.	10.3.2000.	2.5.2000.
Mladen Radić	9.4.1998.	14.4.1998.	28.2.2000.
Milojica Kos	29.5.1998.	2.6.1998.	28.2.2000.
Radislav Krstić	3.12.1998.	7.12.1998.	13.3.2000.

⁵⁰ STANJE:16.rujna 2000.- Izvor: Jutarnji list

Dario Kordić	6.10.1997.	8.10.1997.	12.4.1999.
Dragoljub Kunarac	5.3.1998.	9.3.1998.	20.3.2000.
Radomir Kovač	2.8.1999.	4.8.1999.	20.3.2000.
Zoran Vuković	24.12.1999.	29.12.1999.	20.3.2000.
Mario Čerkez	6.10.1997.	8.10.1997.	12.4.1999.
Miroslav Kvočka	9.4.1998.	14.4.1998.	28.2.2000.

5.3.1 DOKAZNI POSTUPAK U SLUČAJU 'BLAŠKIĆ'

Dokazni postupak u ovom predmetu, tj. njegovu okosnicu, činili su svjedoci.

Na samom početku suđenja kao prvi svjedok, u ulozi svjedoka-stručnjaka pojavio se Robert Donia. Obrana je već pojavljivanjem tog svjedoka bila uskraćena jer njegovo ime nije bilo dobro napisano na prijavi, a nije dobila niti dodatne informacije pa se nije stigla pripremiti za unakrsno ispitivanje. Donia je pisac doktorske dizertacije sa sveučilišta u Michigenu o temi bosanskih Muslimana pod Austro-Ugarskom. U trenutku kad je svjedočio bio je zaposlen u američkoj banci Merrill Lynch. Javnosti je bio potpuno nepoznat stručnjak. Svoje je svjedočenje započeo tezom kako je Hrvatska još u 6. stoljeću imala teritorijalne pretenzije prema Bosni. U izlaganju se služio i citatima iz američkog prijevoda knjige dr. Franje Tuđmana (rekao je da se knjiga zove 'Nacionalizam i suvremena Europa'), opažanjima lorda R. Owena i američkog ambasadora Zimmermanna o nacionalističkoj orijentaciji dr. F. Tuđmana, predsjednika RH u vrijeme njegova svjedočenja.

Pred Sudom je svoj iskaz dao i šef istražiteljske ekipe za srednju Bosnu po službenoj dužnosti, bivši britanski policijski inspektor

Simon Leach. On je bio jedan od važnijih ljudi iz vremena pripreme optužnice protiv generala Blaškića. U početku svog izlaganja iznio je sve što zna o zemljovidima operativne zone srednja Bosna te je predstavio fotografije i video - zapise objekata na koje se odnosila optužnica.

Svjedok optužbe, Munib Kajmović koji je tijekom hrvatsko-muslimanskih sukoba bio predsjednik Stranke demokratske akcije za općinu Vitez nije svjedočio o događajima već se zadržao na vještačenju demografskih promjena te općine. Rekao je da je u razdoblju od 1992. do 1995. godine prema statističkim podacima došlo do pomicanja pučanstva kad su Muslimani u pitanju, i to

Hrvatski gubici u hrvatsko-bošnjačkom sukobu

DATUM	MJESTO	ŽRTVE
26.1.1993.	Dusina kod Zenice	10 civila
17.4.1993.	Putiš kod Busovače	60 civila
18.4.1993.	Šušanj kod Zenice	32 osobe
?? .4.1993.	Želje kod Zenice	12 civila
1.5.1993.	Kazagići kod Kiseljaka	14 civila
5.6.1993.	Šušanj kod Zenice	17 civila
8.6.1993.	Maljine kod Travnika	30 osoba
8.6.1993.	Čukle kod Travnika	19 osoba
13.6.1993.	Drenovik kod Kaknja	16 civila

16.6.1993.	Busovačke staje kod Busovače	22 osobe
???.7.1993.	Gračanica kod Bugojna	17 civila
16.8.1993.	Kiseljak kod Žepča	15 civila
5.9.1993.	Brdo-Zabilje kod Viteza	13 osoba
18.9.1993.	Bobaši kod Viteza	15 civila
30.10.1993.	Vareš	17 civila
22.12.1993.	Križančevo Selo kod Viteza	74 osoba
9.1.1994.	Buhine Kuće kod Viteza	26 osoba
26.1.1993.-9.1.1994.	srednja Bosna	397 žrtava

zbog ‘ politike čiji je cilj i sredstvo bilo etničko čišćenje’, a da su se Hrvati preselili uslijed borbenih djelovanja.

Svjedočio je i sam T. Blaškić, koji je rekao kako vjeruje da su iza napada na muslimanske civile u Ahmićima 1993. godine stajali pojedini pripadnici 4. bojne vojne policije kojoj je tada zapovijedao Paško Ljubičić. Osim toga svjedočio je i da je zapovjedio da mu se podnese izvješće SIS- a u pisanom obliku o istrazi o zločinu u Ahmićima. To je prvi put učinio 24. travnja 1993. godine, dva dana nakon što je doznao za zločin od britanskog zapovjednika UNPROFOR-a Boba Stewarta.

5.3.2. DOKAZNI POSTUPAK U SLUČAJU 'DOKMANOVIĆ'

Očevici sa Ovčare govorili su o stravičnim postupcima okrivljenika. Po njihovim je riječima S. Dokmanović je tukao i mučio ljude, poticao i druge da to čine, ukazivao na one koje treba ubiti...

Dr. Mark Crowford Willer, tužitelj svjedok- stručnjak, istakao je u svom svjedočenju kako Srbi u Hrvatskoj nisu bili većinsko stanovništvo, no beogradska propaganda je potakla pobunu u Hrvatskoj. JNA je razoružala hrvatsku Teritorijalnu obranu i naoružala Srbe. Zajedno sa njima je i napadala Vukovar. Nakon strašnih bitki u Dubrovniku i Vukovaru pala je srpska propaganda. Nakon herojske bitke za Vukovar mijenja se i slika Hrvata i Srba u svijetu. Hrvati postaju simpatični, a Srbi krvoločne zvijeri, kazao je svjedok.

Obrana i suci su od tužitelja zahtijevali iznošenje dokaza u roku od 75 dana na što je on i pristao. Obrana je imala nakon toga 60 dana za svoj dio dokaznog postupka.

Osim ostalih, u travnju 1998. godine su na Sudu svjedočili i srpski profesori kao svjedoci obrane. Tu je profesor Međunarodnog prav, Ivan Čukalović, iz Kragujevca, rekao je da se u Hrvatskoj vodio građanski rat. Tom su rata, prema svjedokovim riječima prethodili: 'ilegalno naoružavanje Hrvata' i 'sukobi hrvatskih paravojskih formacija sa Srbima koji su se naoružali poučeni lošim iskustvima iz prošlosti'⁵¹. 'Rekao je i da je srpska vlast ustanovljena kao 'organi Srpske oblasti Slavonije, Baranje i Zapadnog Srijema' bila 'legalna obrana srpskog naroda od hrvatskog terora i masakra'. Srbi su se po njegovu mišljenju morali organizirati imajući iskustvo iz Drugog svjetskog rata te zato jer je 'na čelu JNA bio Hrvat'. Potreban im je bio i ministar poljoprivrede, a na to su mjesto postavili S. Dokmanovića.

⁵¹ Vjesnik, 24. travnja 1998., stranica 2.

Bivši profesor povijesti u Novom Sadu, Slavko Gavrilović, na haaški je sud stigao također kao svjedok obrane. On je svjedočio o tome kako je Srbija pogriješila 1915. godine jer je odbila prihvatiti 'povoljne granice koje bi objedinile najveći dio srpskog naroda'. O razdoblju nakon 1945. godine nije želio svjedočiti jer je - 'stručnjak za stariju povijest'.

5.3.3. DOKAZNI POSTUPAK U SLUČAJU 'MILOŠEVIĆ'

Dokazni je postupak u slučaju 'Milošević' započeo svjedočenjem svjedoka različitog profila.

Nakon uvodnih izlaganja tužitelji su najavili da je poznato više od 300 svjedoka koji će u postupku dati svoj iskaz. Karakteristika koja ih sve veže jest činjenica da su svi oni do deset dana prije svjedočenja anonimni i zaštićeni. Takva je odluka donesena prvenstveno stoga, po riječima tužiteljice Carle del Ponte, što: 'U Beogradu svi znaju tko su bili Miloševićevi povjerljivi ljudi. Zastrašivanjem svih pokušavaju se spriječiti oni koji su odlučili svjedočiti. Oni koji prijete mogu samo pretpostaviti tko bi mogao doći u Haag svjedočiti i kako nisu sigurni, prijete svima. Kako i u procesima protiv mafije, tako se i ovdje ljudi zastrašuju. ima i onih koji su već potpisali zapisnik, a u nedoumici su hoće li doći u sudnicu. Mi ih nastojimo nagovoriti, pa ako je potrebno, možemo im jamčiti promjenu identiteta i preseljenje u drugu zemlju.'⁵²

5.4. OPĆENITO O OBRANAMA I BRANITELJIMA

'Čovjek je odgovoran za ono što

⁵² Izvor: Jutarnji list, 12. veljače 2002., stranica 2.

jest.'

(J. P. Sartre)

Svaki optuženik ima pravo da se sam brani. No, ima pravo i da uzme branitelja. Braniteljem može biti onaj odvjetnik za kog je tajnik Suda utvrdio da ispunjava uvjet da ima 'dozvolu za zastupanje u nekoj državi, ako je sveučilišni profesor prava, ako govori jedan od dva službena jezika Suda, ako pristane da ga Sud dodijeli osumnjičeniku ili optuženiku slabog imovnog stanja, ako je njegovo ime na popisu predviđenom pravilom 45. (A) Pravilnika ...'

Branitelj je osoba koja mora davati savjete i zastupati svog klijenta uvažavajući odluku klijenta o ciljevima zastupanja, osim ako se protive etici, te se dogovoriti sa klijentom kako će cilj ostvariti. On mora biti stručan i neovisan.

Ukoliko si sam klijent ne može uzeti branitelja, zbog lošeg imovnog stanja (nema dovoljno sredstava da angažira branitelja po svom izboru) – Sud će mu ga dodijeliti. Pri tom se tajniku podnosi zahtjev za postavljanje branitelja po službenoj dužnosti. Tajnik će ispitati imovno stanje okrivljenika te vidjeti da li su ispunjeni zahtjevi za postavljanje takvog branitelja. Ako jesu – postaviti će branitelja, a ako nisu odbiti će zahtjev. Novi zahtjev tajniku će biti moguće podnijeti ukoliko dođe do promijenjenih okolnosti. Svatko za kog se utvrdi da je neopravdano koristio branitelja po službenoj dužnosti će snositi posljedice. Naime, Sud će takvoj osobi narediti povrat troškova.

'Branitelj ne smije zastupati u postupku u kojem je vjerojatno da će biti potreban kao svjedok, osim ako se svjedočenje odnosi na činjenicu koja nije sporna ili ako bi uzimanje drugog branitelja klijentu prouzročilo bitne teškoće. '

5.4.1. OBRANA I BRANITELJI U SLUČAJU 'BLAŠKIĆ'

Branitelji Anto Nobile i Russell Hayman Sudu su ukazali na to da Treći korpus (koji se suprostavljao HVO-u) nije baš oskudijevao u naoružanju, da je bio prilično dobro organiziran, te da sva napadnuta mjesta nisu bila nebranjena. Branitelji su istakli i tezu da je pripremu optužnice pomogla, tj. u njoj dominantnu ulogu imala bošnjačka tajna služba Agencija za istraživanje i dokumentaciju BiH (AID) a pritom se obilno služila lažiranjem dokaza, podmetanjem svjedoka i manipulacijama.

U prilog obrani išao je odgovor T. Blaškića na pitanje suca Jorde koje je glasilo: 'Stalno ponavljate da ste od njih⁵³ nešto zahtijevali, a to se nije provodilo. Jeste li vikali na njih, ljutili se? Što ste činili?'

Blaškić je odgovorio: 'Mogao sam jedino ponavljati zahtjeve. Da sam imao ovlasti nad vojnom policijom, kriminalci nikada ne bi bili primljeni u nju.'

5.4.2. OBRANA I BRANITELJ U SLUČAJU 'DOKMANOVIĆ'

Dokmanovićev odvjetnik Toma Fila gotovo se svađao pri svakom unakrsnom ispitivanju svjedoka. To se, naime, skoro dogodilo kad je svjedočio dr. Mark Crawford Willer, prilikom čega ga je odvjetnik Fila nastojao uvjeriti u svoje viđenje cijele situacije.

U svojoj završnoj riječi branitelj je ustvrdio kako njegov branjenik nije imao nikakav autoritet među Srbima te da nije znao niti je mogao spriječiti ili kazniti zločin JNA nad zarobljenim, bolesnim i ranjenim Hrvatima. Rekao je i to da Dokmanović nije bio 20. studenog 1991. godine na Ovčari

5.4.3. OBRANA I BRANITELJI U SLUČAJU 'MILOŠEVIĆ'

⁵³ misli se na podređene u HVO-u

Miloševićeva je prvotna želja, prema riječima jednog od odvjetnika - Branimira Gugla, bila ta da ga brani isti tim od deset odvjetnika kao i u Beogradu.⁵⁴Nadalje, Milošević je izrazio sumnje u osnovanost optužnice koja je protiv njega, pred MKS-om podignuta. Rekao je i da se osjeća jako dobro, te da će iz zatvora izaći 'živ i zdrav'. Njegova je želja bila da mu obrana bude isključivo politička.⁵⁵

Odvjetnik Zdenko Tomanović u svom je jednom obraćanju javnosti prije prvog pojavljivanja optuženika pred Sudom rekao: 'Proveli smo⁵⁶ gotovo tri sata u razgovoru sa Slobodanom Miloševićem. On se osjeća sjajno... On ne priznaje haaški tribunal, smatra ga mehanizmom za genocid nad srpskim narodom, smatra da nije u Haagu zbog zločina već zato jer je zaustavio NATO i ponosan je što je to učinio.'⁵⁷

Optuženi Milošević ostao je dosljedan misli o lažnoj optužnici i sudu, pa je tako na dan svog prvog pojavljivanja pred Sudom, Sudskom vijeću rekao: 'Smatram ovaj sud lažnim. Njegove optužbe su lažne, kao što je lažna i cijela organizacija. Ovaj sud nije osnovala Opća skupština UN- a, i to ga čini ilegalnim. Nemam potrebu uzimati odvjetnika za ovakav sud.'⁵⁸

⁵⁴ Ovu je rečenicu odvjetnik izjavio za radio B-92, a prenijele su je sve hrvatske tiskovine. Što se, pak, drugog dijela te rečenice tiče- S.Milošević je u Beogradu optužen za korupciju pa je zato i pritvoren u jugoslavenskom glavnom gradu, otkud je prebačen u Haag.

⁵⁵ Izvor:Jutarnji list, 30. lipnja 2001., stranica 3.

⁵⁶ Misli se na odvjetnički tim sastavljen od beogradskih odvjetnika.Oni su bili uz S.Miloševića na prvom pojavljivanju pred sudom u Den Haagu, ali samo kao savjetnici i u gledalištu, ne i kao njegovi odvjetnici.

⁵⁷ Večernji list, 3. srpnja 2001., stranica 13.

⁵⁸ Globus, 6. srpnja 2001., stranica 18.

Između ostalog, S. Milošević je na početku svog izlaganja (12. veljače 2002. godine, kao uvodno izlaganje) rekao:

'Ovo je samo jedan atom, čak manje od jedog atoma istine u oceanu laži i produkcije propagande i zloupotrebe medija kao srdstava rata protiv moje zemlje. Čuli ste njemačkog generala, a namjerno smo odabrali njemačko - englesku emisiju, nismo prikazali srpsku. Ne poznajemo te ljude, tog njemačkog generala koji kaže da se kao Nijemac srami postupaka svoje vlade,...mogli ste pročitati pisma američkih oficira koji se srame svoje vlade, pisma engleskih intelektualaca koji se srame svoje vlade, pisma francuskih veterana koji se srame svoje vlade i tako dalje. I na zapadu, na kom vlada, rekao bih, potpuni medijski mrak, Jugoslavija je u pitanju jer su svjetske globalne mreže bile po zadatku upotrebljene kao oružje rata i pogrešno obavještavale javnost. Na zapadu se sve više pojavljuje ovakvih ljudi kojima je istina draža od komfora koji im omogućuje ponizno izvršavanje naloga njihovih političkih vođa. Ja sam siguran i javnost će to vidjeti i potvrditi da će tamo sve glasnjiji biti glasovi istine, a da će sve veća sramota biti na onima koji su lagali o Jugoslaviji, koji su medijskim ratom napravili medijski odred stvarnog rata u kom su ljudi ginuli, u kom je došlo do strašnih razaranja. Ali da prijedem na ono što sam htio reći u ovoj prvoj prilici koja mi se pruža nakon sedam mjeseci govoriti pred javnošću. U ova dva dana svi tužitelji koje smo čuli izgovorili su samo jednu rečenicu da oni sude samo pojedincu. Vrlo je to osjetljivo povezati sa narodom ili bilo kim drugim. Sude pojedincu. A ne narodu. Sva tri tužitelja su to rekla. Al iu svim optužbama oni optužuju cio narod...Čak tvrde da sam namjerno izazvao agresiju NATO-a protiv Jugoslavije i patnje milijuna njezinih građana samo da bi iskoristio priliku i pobio Albance. Ja se pitam da li su mogli smisliti neko inteligentnije objašnjenje. Idu čak još dalje. Jučer smo čuli kako su rekli da me nisu zanimale nikakve granice osim one između srpskog i nesrpskog. I ako je upravo Srbija i Jugoslavija svih tih godina jugoslavenske krize bila jedina zemlja na prostorima bivše Jugoslavije u kojoj nije bilo ni nacionalne diskriminacije i koja je u potpunosti sačuvala svoju nacionalnu strukturu. Ona je potpuna

5.5. OPĆENITO O PRESUDAMA

'Ja... kažem da pravednost nije ništa drugo nego korist jačega.'
(Trasimah)

Presuda se izriče u nazočnosti stranaka i odvjetnika. Javna je. Donose je većinom glasova suci. Uz presudu slijedi i obrazloženje, a oboje mora biti u pisanom obliku. Primjerak presude i njezina obrazloženja se dostavlja okrivljeniku i njegovom branitelju.

Ukoliko je njome okrivljenik oslobođen, on će se odmah pustiti na slobodu. No, to se neće dogoditi ukoliko tužitelj tijekom glavne rasprave obavijesti Vijeće o žalbi. Tada će Vijeće produžiti pritvor.

Svaka kazna počinje teći od onog dana kad je proglašena. Moguće je izricanje i kazne doživotnog zatvora. Pri odmjeravanju kazne Vijeće je dužno uzeti u obzir otegotne i olakotne okolnosti, opću praksu pri izricanju zatvorske kazne pred sudovima bivše Jugoslavije te vrijeme izdržane kazne koju mu je izrekao sud pojedine države za isto djelo. Kazna se izdržava u državi koju odredi predsjednik Suda kamo će se osuđenik premjestiti kad istekne rok za žalbu. Ako je u toj državi ispunio uvjete za pomilovanje ili ublažavanje kazne ta država o tome izvještava Sud. Predsjednik Suda, u dogovoru sa sucima odlučuje hoće li se to pomilovanje ili ublažavanje i provesti.

—

Osobe za koje je žalbeni postupak u tijeku⁵⁹

⁵⁹ Stanje 16. rujna 2000. izvor 'Jutarnji list'

IME I PREZIME	POČETAK SUĐENJA	TRAJANJE SUĐENJA	PRESUDA	KAZNA
Esad Landžo	10.3.1997.	142 dana	16.11.1998.	15 godina zatvora
Tihomir Blaškić	24.6.1997.	223 dana	3.3.2000.	45 godina zatvora
Duško Tadić	7.5.1996.	79 dana	26.1.2000.	20 godina zatvora
Zdravko Mucić	10.3.1997.	142 dana	16.11.1998.	7 godina zatvora
Hazim Delić	10.3.1997.	142 dana	16.11.1998.	20 godina zatvora
Anto Furundžija	8.6.1998.	10 dana	10.12.1998.	10 godina zatvora
Vladimir Šantić	17.8.1998.	114 dana	14.1.2000.	25 godina zatvora
Drago Josipović	17.8.1998.	114 dana	14.1.2000.	15 godina zatvora
Zoran Kupreškić	17.8.1998.	114 dana	14.1.2000.	10 godina zatvora
Mirjan Kupraškić	17.8.1998.	114 dana	14.1.2000.	8 godina zatvora
Vlatko Kupreškić	17.8.1998.	114 dana	14.1.2000.	6 godina zatvora

Gordan Jelisić	30.11.19 98.	20 dana	19.10.19 99.	40 godina zatvora
-------------------	-----------------	---------	-----------------	-------------------------

5.5.1. PRESUDA U SLUČAJU 'BLAŠKIĆ'

Tihomiru Blaškiću je 3. ožujka 2000. godine nakon nešto više od sat vremena čitanja presude predsjednik Sudskog vijeća, francuski sudac Claude Jorda, izrekao visinu kazne: 'Sudsko vas Vijeće, generale Blaškiću, osuđuje na 45 godina zatvora!' Presudu je sam Blaškić poslušao krajnje mirno. U skladu sa vojničkom disciplinom. Proglašen je krivim za sve zločine koji su počinjeni u naseljima Vitez, Busovača i Kiseljak, a osobito u selima Ahmići, Nadioci, Pirići i Šantići te drugih 16 sela. Nije proglašen krivim za granatiranje Zenice jer Sudsko vijeće za to nije imalo dovoljno dokaza. Proglašen je krivim za zločine protiv čovječnosti, povrede ratnog prava i običaja te povrede Ženevske konvencije.

Prilikom izricanja sudac Jorda je rekao: 'Ratna djelovanja provođena su bez obzira na međunarodno humanitarno pravo i iz mržnje prema drugome, ta porušena sela, te zapaljane i uništene kuće i staje, ti ljudi prisiljeni da napuste svoje domove, ti izgubljeni, slomljeni životi, sve je to neprihvatljivo... Ako već mora biti oružanog sukoba, na onima je koji o njemu odlučuju kao i na onima koji ga vode da bdiju nad poštovanjem najelementarnijih pravila međunarodnog javnog prava... Vi ste kao visokopozicionirani časnik propustili poduzeti potrebne i razumne mjere da se ti zločini ne dogode i kazniti krivce. No, Sudsko vijeće uzelo je u obzir i one okolnosti koje mogu biti olakotne. Bili ste vrlo mladi kad ste bili zaduženi za operativnu zonu srednja Bosna.'

Presudu su jednoglasno donijeli suci Claude Jorda, Mohamed Shahabuddeen (Gvajana) i Almiro Rodriguez (Portugal).

Donijetu presudu komentirala su oba branitelja. A. Nobilo je rekao: ‘ Uza sve poštovanje prema Sudu, smatram da u ovom postupku nije dokazano da je Blaškić zapovjedio izvršenje bilo kojeg zločina. Mislim da je Sud zaključivao logikom: zločini su tamo počinjeni, a Blaškić je tamo bio zapovjednik, što obrana nije ni jednog trenutka sporila. Čak su paušalno uzeli da je Blaškić bio vojni i civilni zapovjednik čime su izjednačili civilnu i vojnu komponentu HVO-a, što je apsolutno suprotno svemu što se uistinu događalo i suprotno dokazima izvedenim pred Sudom.

Presuda svojim sadržajem i kaznom odudara od onoga što se događalo tijekom glavne rasprave u sudnici. Uložiti ćemo žalbu⁶⁰ i pokušati u drugostupanjskom postupku ishoditi za nas povoljniju i, nadam se, pravednu odluku. Ovakvu presudu nismo ni u najcrnijim predviđanjima očekivali.’

Drugi branitelj, Russel. Hayman, presudu je komentirao ovako: ‘ Podnijet ćemo žalbu Prizivnom vijeću u kojem sjedi pet sudaca koji nemaju prethodnog znanja o ovom slučaju i mogu ga bez opterećenja ponovo razmotriti. Bude li general Blaškić i nakon odluke Prizivnog vijeća osuđen na izdržavanje kazne vjerujem da može biti pomilovan, primjerice, od strane predsjednika države u kojoj služi kaznu.’

5.5.2. PRESUDA U SLUČAJU ‘DOKMANOVIĆ’

S. Dokmanović presudio je sam sebi. Nakon što je nekoliko dana patio od, po riječima njegove psihijatrice dr. Vere Petrović, anksioznosti, depresije i paranoje, pomoću aparata za brijanje je izazvao kratki spoj te tako isključio struju u ćeliji. Stražar koji je

⁶⁰ U tada najavljenoj, a sada i uloženoj žalbi odvjetnika A.Nobila piše: ‘U naporima da sakriju svaku vezu Zageba i zločina u središnjoj Bosni i uz neznanje Tihomira Blaškića, Tuđmanova je vlast hladno i proračunato odlučila ponuditi žalitelja kao žrtveno janje...’ Postoje i izvješća HIS-a iz 1994. godine koja pokazuju da T. Blaškić nije odgovoran niti na bilo koji način uključen u zločin u Ahmićima. Navode se i mnogobrojni dokazi koji navode na to da T. Blaškić nije odgovoran niti za druge zločine koji su se u srednjoj Bosni dogodili tijekom 1993. godine. Stoji i da je tužiteljstvo prikupilo bitne dokaze kojima bi prvostupanjsko vijeće zasigurno oslobodilo T. Blaškića odgovornost. Žalba zahtijeva da sudsko vijeće oslobodi T. Blaškića nakon ovih novih saznanja. – Izvor: Jutarnji list, 8. travnja 2002., stranica 3.

prolazio hodnikom tako nije mogao vidjeti što se u ćeliji događa. A Dokmanović je počinio samoubojstvo vješanjem iza vrata ćelije.

Nakon kraće dileme Suda, hoće li donositi presudu ili ne, Sud je odlučio: 'Predmet se zatvara zbog smrti okrivljenika, a presude neće biti.' Predsjedavajuća Suda, Gabrielle. Kirk McDonald istakla je da se ništa neće tajiti te će javnost biti upoznata sa eventualnim propustima zatvorskog osoblja.

5.5.3. PRESUDA U SLUČAJU MILOŠEVIĆ

Iako je optuženom Miloševiću proces tek u početnoj fazi, već su se našle zainteresirane zemlje koje bi ga primile na izdržavanje kazne. To su: Italija, Norveška, Finska, Švedska, Austrija, Španjolska i Francuska.⁶¹

6. PITANJE ZAPOVJEDNE ODGOVORNOSTI

'Pristupimo li životu zlo i naopako, on postaje sve gori. No, pametno i dobro djelo bilo je u stanju da tok stvari - okrene na bolje.'
(E. Bloch)

Institut zapovjedne odgovornosti zaokuplja pažnju znanstvenika, pravnika i cjelokupne javnosti svakim danom sve više. Tako je sve

⁶¹ Ovo je popis zemalja koje su se javile u trenutku kad je Slobodan Milošević predan MKS-u. Izvor: Jutarnji list, 30. lipnja 2001., stranica 2.

još od H. Grotiusa koji je u svom djelu 'De Jure Belli ac Pacis' smatrao da vodeći u nekoj zajednici mogu biti odgovorni za zločine članova te zajednice. Posebno ako su za njih znali i nisu ih spriječili, a mogli su. I teoretičari modernog doba pridaju ovoj problematici dosta pažnje. Prema mnogima, u koje se lako može ubrojiti i prof. dr. sc. Franjo Bačić⁶², zapovjedna odgovornost nije sama po sebi objektivna odgovornost jer je uz krivnju potrebna i svijest o protupravnosti.

Problemom zapovjedne odgovornosti bavi se i prof. Horst Fischer, sa Instituta za međunarodno pravo, Sveučilišta u Bochumu⁶³. Prof. Fisher smatra da je institut zapovjedne odgovornosti uspostavljen u svom punom obliku tek po završetku II. svjetskog rata i suđenja u Nürnbergu i Tokiju. On također smatra da je početni stav, od kojeg se prilikom ovog instituta polazi, činjenica da je zločin počinjen, a najlakši put određivanja zapovjedne odgovornosti jest ako postoji vojno vodstvo. Svakako, prema njegovim riječima, nikako se ne smije zaboraviti vrlo važna činjenica mogućnosti stvarne kontrole dotične osobe. Važno je i razdijeliti i individualnu odgovornost.

'Što se tiče krivnje za to protupravno djelo podčinjenog, on će biti kazneno odgovoran ako zna da ostvaruje kazneno djelo, ili je to - s obzirom na okolnosti koje su mu poznate - sasvim očito, i mogao je to spoznati bez nekog razmišljanja i ispitivanja. Ili na drugi način rečeno, neće biti kazneno odgovoran ako je iz opravdanih razloga smatrao da ga naredba obvezuje ili ju je u danim okolnostima morao takvom ocijeniti. Pri samom kažnjavanju podčinjenog može se prema danoj situaciji naći osnova za blaže kažnjavanje po temelju smanjene količine krivnje.'⁶⁴

⁶² Prof. dr. sc. Franjo Bačić je redoviti profesor Pravnog fakulteta u Zagrebu u mirovini.

⁶³ Također sudionik seminara 'Teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava i kaznena odgovornost pred MKSJ'.

⁶⁴ Bačić, Franjo: Zapovjedna odgovornost, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, vol.8, br. 2/2001., stranica 140. (dalje: Bačić: Zapovjedna odgovornost)

Zapovjedna je odgovornost podvrsta individualne kaznene odgovornosti. Pod nazivom osobna kaznena odgovornost najbliže je definirana člankom 7.st.3.

Statuta Međunarodnog kaznenog suda u Haagu. U njem se navodi: 'Činjenica da je koje od djela iz članaka 2.-5. ovoga statuta počinjeno od podređene osobe ne oslobađa njegova nadređenog kaznene odgovornosti ako je taj nadređeni znao ili je morao znati da se podređeni sprema počiniti takvo djelo ili ga je već počinio, a nadređeni je propustio poduzeti potrebne i razumne mjere u cilju sprečavanja takvog djela ili kažnjavanja počinitelja. 'Ovo načelo vrijedi i za djela činjenja i za djela nečinjenja.

Jednako tako postoji i uvjerenje da 'i Protokol i Statut Međunarodnog kaznenog suda ostavljaju mjesta i za nehajnu odgovornost'⁶⁵.

Osim Statuta Međunarodnog kaznenog suda kao zakonska podloga kažnjavanja prema zapovjednoj odgovornosti tu je i Dopunski protokol I. (srpanj 1977.) uz Ženevsku konvenciju iz 1949. godine (čl. 86. i 87.).Valja napomenuti i to da se važnom smatra i odredba našeg Kaznenog zakona (čl. 25/2).

Članak 86. protokola:

...postoji kaznena odgovornost za ova djela koja počinu podređeni: - ako je znao, vezano za dani slučaj, ili je imao informacije koje su mu omogućile da zaključi, pod okolnostima koje su vladale u to vrijeme, da je podčinjeni izvršio ratni zločin, a nije poduzeo sve moguće mjere da u granicama svoje moći do toga ne dođe odnosno da to spriječi; - da je znao ili je mogao po prethodno opisanim okolnostima zaključiti

⁶⁵ Bačić: Zapovjedna odgovornost, stranica 146.

da će podređeni izvršiti kazneno djelo, a nije to spriječio odnosno suzbio.^{66'}

Članak 25/2. našeg kaznenog zakona:
'...kazneno je djelo počinjeno nečinjenjem ako je počinitelj koji je pravno obvezan spriječiti nastupanje zakonom opisane posljedice kaznenog djela to propustio učiniti, a takvo je propuštanje po djelovanju i značenju jednako počinjenju tog djela činjenjem.'⁶⁷

*'U suvremenom međunarodnom kaznenom pravu postoje dvije vrste zapovjedne kaznene odgovornosti. Prva proizlazi iz aktivnih djelovanja nadređenih (kadikada se naziva i izravnom zapovjednom odgovornošću), dok se kod druge vrste radi o skrivljenom propuštanju dužnoga činjenja (tzv. neizravna zapovjedna odgovornost ili zapovjedna kaznena odgovornost stricto sensu). To znači da nadređeni nisu odgovorni samo za djela koja su počinili osobno, ili čije su počinjenje naredili, odnosno pri čijem su počinjenju kriminalno sudjelovali na neki drugi pravom zabranjen način (poticanje, pomaganje i sl.), već i za djela njihovih podređenih pod određenim okolnostima.'*⁶⁸

Prilikom određivanja zapovjedne odgovornosti se ne traži samo de iure već i de facto kontrola nad podređenim osobama. Prema

⁶⁶ Bačić: Zapovjedna odgovornost, stranica 142./143.

⁶⁷ Bačić: Zapovjedna odgovornost, stranica 143.

⁶⁸ Derenčinović, Davor: Kritički o institutu zapovjedne kaznene odgovornosti u međunarodnom kaznenom pravu, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, br.51., 2001.godine, stranica 24. i 25. (dalje Derenčinović)

tome, zapovjedno odgovorni nisu samo vojni zapovjednici već se odgovornima smatraju i civilne osobe⁶⁹

No, ne mora se raditi samo o podređenim osobama, već je dovoljno da su zločine počinili civili nad ratnim zarobljenicima ili civilima u okupiranim područjima.

Nadalje, 'Tribunal'⁷⁰ ima jurisdikciju nad osobama koje su, s obzirom na njihovu poziciju u političkoj ili vojnoj vlasti, u mogućnosti zapovjediti počinjenje zločina koji su u nadležnosti ratione materiae ovoga suda, kao i nad osobama koje znajući (svjesno) ne sprečavaju ili ne kažnjavaju počinitelje takvih zločina.'⁷¹ Osim naređivanja, zapovjedna odgovornost se odnosi i na propuštanje poduzimanja potrebnih i razumnih mjera radi spriječavanja kaznenih djela svojih podređenih, ali i na to da ti zapovjednici nisu kaznili počinitelje djela.

Podređeni je dužan ispitati pravnu dopuštenost zapovijedi. No, time dolazi i do 'kolizije dvaju interesa - poštovanja vojnog načela poslušnosti i poštovanja pravnog poretka...'⁷²

Smatra se i da: 'Niti jedan vojni zapovjednik'⁷³ ne može imati potpunu kontrolu nad svim događanjima na terenu, ali njegovo propuštanje poduzimanja svih potrebnih preventivnih mjera u cilju sprečavanja kršenja zakona i običaja rata i povrede ostalih izvora međunarodnog prava, s obzirom na okolnosti slučaja, čini valjanu osnovu njegove zapovjedne odgovornosti zbog napuštanja dužnosti.'⁷⁴

⁶⁹ Kao primjer uzimam najčešće spominjani primjer, primjer slučaja 'Hirota' nakon drugog svjetskog rata.

⁷⁰ Misli se na Međunarodni kazneni sud u Haagu.

⁷¹ Derenčinović, stranica 32. (iz optužnice: Tužitelj protiv Milana Martića)

⁷² Bačić: Zapovjedna odgovornost, stranica 140.

⁷³ 'Zapovjednik bi bila osoba koja je po položaju ovlaštena da izdaje zapovijedi ili je na to ovlaštena po dužnosti koju vrši, ili osoba koja je s obzirom na konkretne okolnosti u položaju da izdaje obvezatne naredbe. U taj krug ušli bi oni koji su dali okvirnu zapovijed za operaciju, akciju, radnje, koje donose izvršenje ratnog zločina. Zatim oni koji su to bliže operativno razradili po pravilima vojne struke i zahtijevali izvršenje toga. Ulaze dalje i oni koji su neposredno, bliže ili dalje od mjesta operacija, direktno rukovodili akcijom ili dijelom akcije.' - Bačić, Zapovjedna odgovornost, stranica 142.

⁷⁴ Derenčinović, stranica 37.

U hrvatskom zakonodavstvu se pojedinačno inkriminira onaj tko je djelo izvršio ali i onaj tko je naredio da djelo bude izvršeno. Potencijalni počinitelji se gone posebno za te dvije inkriminacije, jednu odvojeno od druge.

6.1. ZAPOVJEDNA ODGOVORNOST U PROCESU U NÜRNBERGU

Optužnica koja je teretila prvake Hitlerova Trećeg Reicha zapovjednu je odgovornost spomenula u točki 2. U njoj stoji da su optuženici: ‘planirali, pripremali, inicirali i vodili agresorski rat, protivan svim dopuštenim konvencijama, sporazumima...’

No, i bez iščitavanja optužnice zapovjedna bi odgovornost tih ljudi bila lako uočljiva. Naime, same funkcije koje su optuženici imali tijekom II. svjetskog rata i prije njega dopuštale su im zapovijedanje. H. W. Göring kao predsjednik Reichstaga, pruski premijer i ministar vanjskih poslova imao je izuzetnu kontrolu nad policijom. Osim toga, bio je i osnivač koncentracijskih logora. R. Hess je bio najbliži Hitleru u danima kad mu drugi baš lako nisu mogli prići, a potpisnik je i Nürnberških zakona. J. Streicher je bio glavni urednik antižidovskog tjednika ‘Der Sturmer’ te je kao takav slobodno kreirao javno mnijenje u skladu sa protužidovskim naukom kog su nacisti zastupali.

Bilo kako bilo, i zapovijedna odgovornost ima svoju drugu stranu. Ona može biti i upitna. Pokazao je to slučaj H. W. Göringa koji je optužen i za masakr u Katynskoj šumi nedaleko Smolenska. Kasniji dokazi o istini⁷⁵ događaja koji se tamo zbio pokazali su da je Göring osuđen i za nešto što mu se, zbog političkih interesa toga trenutka pripisalo.

Upravo je i obrana ovih optuženika tijekom procesa temeljena na zapovijednoj odgovornosti isticanom tezom da su se kao obični vojnici pokoravali volji pretpostavljenih. No, u tom trenutku, kad

⁷⁵ Vidjeti bilješku broj 12 pod 3.2.1. Pojedinačno o optužnicama.

su sva njihova djela i nedjela izašla na vidjelo, njihov pretpostavljeni čije su naredbe primali i izvršavali više nije bio među živima. Njemu se nije moglo suditi. A što je sa njihovim podređenima? Jesu li Göring i ostali optuženi zaboravili da su i oni nekome bili nadređeni u tom surovom ratu koji je opustošio svijet? Da ih se taj netko možda bojao i izvršavao njihove zapovijedi pod psihičkom, fizičkom ili ekonomskom prisilom⁷⁶?

6.2. ZAPOVJEDNA ODGOVORNOST U PROCESU DINKU ŠAKIĆU

Dinka Šakića optužnica je također teretila po zapovjednoj odgovornosti jer je u njoj izričito navedeno: ‘...obnašao dužnost nadstojnika ‘Općeg odsjeka’ i zamjenika te pobočnika zapovjednika u zapovjedništvu logora Stara Gradiška i Jasenovac do travnja 1944.godine...postaje zapovjednikom logora Jasenovac te na toj dužnosti ostaje do studenog 1944.godine...’U optužnici se navode i riječi : ‘osobno naređivao i sudjelovao’, ‘zapovijedanja i druge oblike upravljanja’, ‘naredio ‘nastup logora’...’⁷⁷

Korak dalje od optužnice išla je presuda koja je njegovu zapovjednu odgovornost potvrdila već nabrojenim izrazima, ali je pridodala: ‘ništa nije poduzimao da u takvim postupcima spriječi ostale pripadnike...’ Dakle, uz činjenje ona je dodala i nečinjenje⁷⁸

Bez obzira na sve više ili manje kvalitetne dokaze, otegotne ili olakotne okolnosti vremena u kom su djela izvršena, Sudsko vijeće je smatralo da je Dinko Šakić kriv za zlodjela počinjena u

⁷⁶ Vidjeti pod naslovom : 3.3.Općenito o obranama.

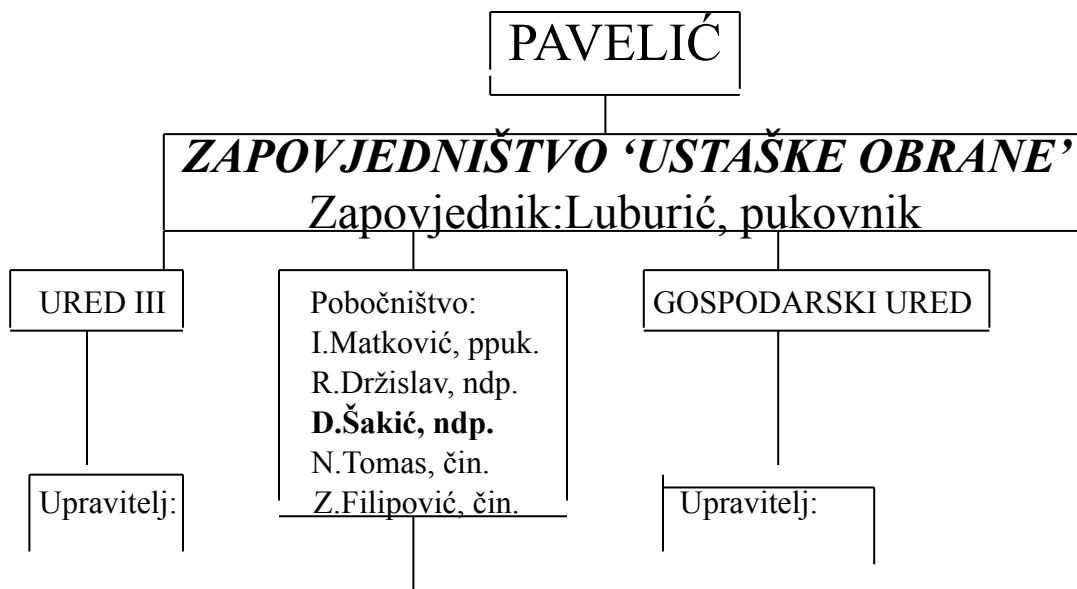
⁷⁷ Riječi su izravno prepisane iz Optužnice.

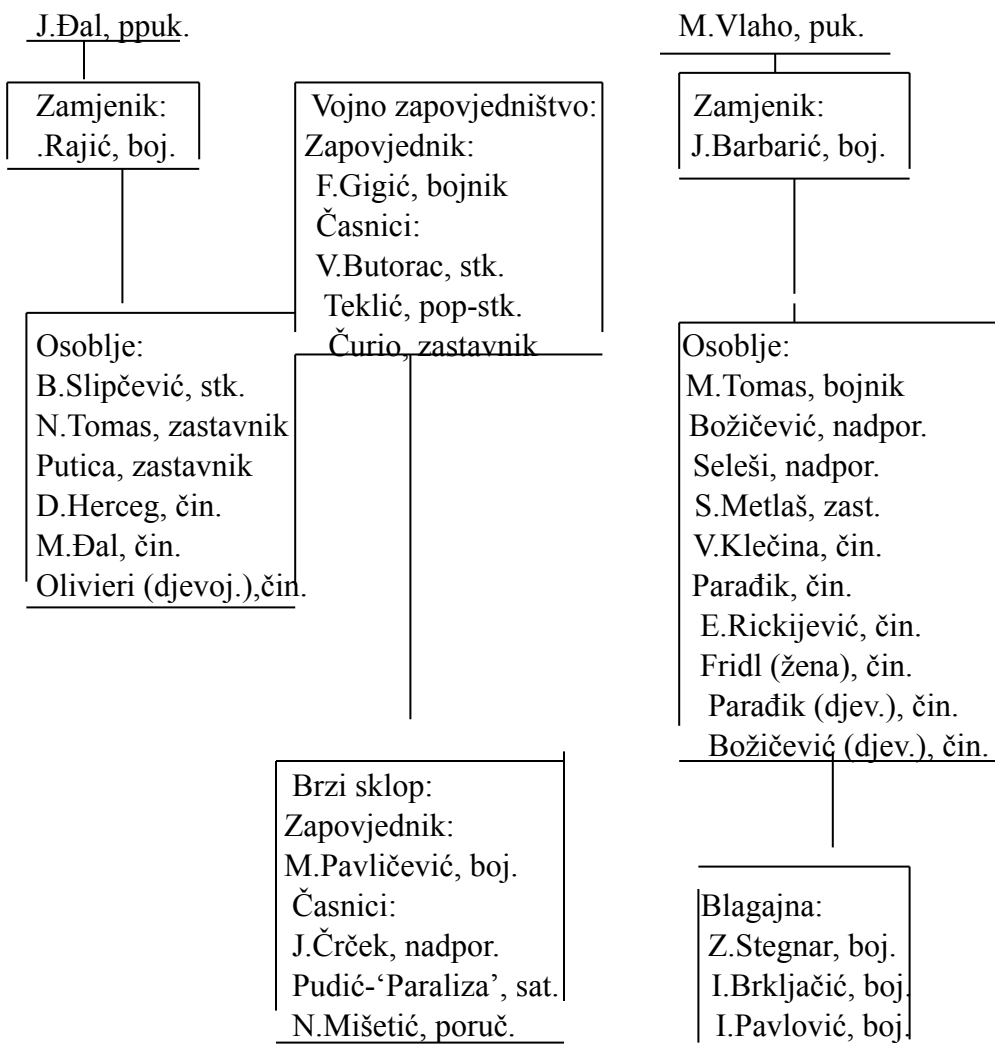
⁷⁸ Kazneni zakon Republike Hrvatske, tako, u čl.25. kaže:

‘(1)Kazneno djelo može se počiniti činjenjem ili nečinjenjem.

(2)Kazneno djelo je počinjeno nečinjenjem ako je počinitelj koji je pravno obavezan spriječiti nastupanje zakonom opisane posljedice kaznenog djela to propustio učiniti, a takvo je propuštanje po djelovanju i zanačenju jednako počinjenju tog djela činjenjem.’

Jasenovcu. Zasigurno je takvoj odluci pridonijela i funkcija zapovjednika koju je D. Šakić obavljao u tom 'sustavu za uništavanje ljudskih života'.

Shematski prikaz organizacije "Ustaške obrane" tijekom 1944.godine (Izvor: Miletić, dio I., stranica 29)

6.3. ZAPOVJEDNA ODGOVORNOST U PROCESIMA U HAAGU

Zapovjedna odgovornost provlači se i optužnicama na haaskom Međunarodnom kaznenom sudu. U slučaju 'Blaškić' optužnica je optuženika teretila da je upravo kao zapovjednik snaga HVO-a tijekom hrvatsko- muslimanskog rata u Srednjoj Bosni naređivao zločine i bio svjestan da su se oni činili. Druga izmijenjena optužnica u točki 4. sadrži upravo termine važne za ovo pitanje. Ona kaže: '...provodio svoju kontrolu nad vojnim pitanjima, uključujući između ostalog, sklapanje sporazuma o prekidu vatre, pregovaranje sa predstavnicima UN, uspostavljanje organizacijske strukture oružanih snaga HVO-a, imenovanje i smjenjivanje vojnih zapovjednika, razmještanje vojske, topništva i ostalih jedinica pod njegovim zapovjedništvom, izdavanje zapovijedi općinskim stožerima HVO-a, te kontroliranje vojnih jedinica HVO-a i zatvoreničkih centara koji su djelovali na njegovom zapovjednom području.' Upravo u vezi sa zapovjednom odgovornošću Blaškićev je odvjetnik, Anto Nobile izjavio: 'Nemojte dopustiti da mu se sudi kao simbolu zato što je imao čin i visok položaj. Nemojte dopustiti da jedna nepravda bude nadomještena drugom.'⁷⁹ Na to se nadovezao i drugi branitelj, Russell Hayman, rekavši: 'General Blaškić ne želi izbjeći odgovornost tamo gdje je ima, ali ne želi preuzeti tuđu odgovornost, to bi bilo previše tražiti i od koga.'⁸⁰ 'Učinkovito koristeći videosnimke dosadašnjih svjedoka i sheme paralelnih zapovjednih linija u HVO-u, obrana je zaključila da Blaškić nije zapovijedao ili je imao uvelike ograničene ovlasti u zapovijedanju ili kažnjavanju nad postrojbama posebnih namjena, poput Vitezova, kao i nad vojnom policijom ili SIS-om. Stvarna zapovjedna moć Tihomira Blaškića bila je dodatno umanjena ne samo činjenicom da je imao neistreniranu vojsku, nego i time da su ga, uz političke moćnike, i mjesne civilne vlasti zaobilazile u vojnim pitanjima te da se morao nositi i sa utjecajem gospodara rata, odnosno lokalnih moćnika poput Darka Kraljevića ili Darka

⁷⁹ Western Encording, 29. srpnja 1999.

⁸⁰ Isti izvor kao i prethodna bilješka

*Andrića Žutog, čija je riječ nerijetko bila zakon u Lašvanskoj dolini.*⁸¹

U slučaju 'Dokmanović' optužba je, osim po osobnoj odgovornosti za zločine počinjene na Ovčari kraj Vukovara, teretila optuženika Slavka Dokmanovića i po političko-zapovjednoj odgovornosti. Naime, tijekom rata u Hrvatskoj slovio je među pobunjenim Srbima kao općinski predsjednik. Kao gradski čelnik sudjelovao je na mnogim i važnim sastancima.

Pravnici su upravo optužnicu protiv Slavka Dokmanovića držali jednom od najčvršćih optužnica po zapovjednoj odgovornosti. U njoj je točka 26⁸². posvećena upravo zapovjednoj odgovornosti.

I odgovornost Slobodana Miloševića, valja gledati kroz funkcije koje je obavljao. Bili su to uglavnom najviši položaji, čiji pregled slijedi u tablici⁸³.

1984. godine	Postaje predsjednikom Gradskog komiteta Saveza komunista Beograda.
1986. godine	Postavljen je na funkciju predsjednika Centralnog komiteta SK Srbije. Reizabran je 1988. godine.
1987. godine	U rujnu je na 8. sjednici CK SK Srbije postao predsjednik SKS.

⁸¹ Isti izor kao i prethodna bilješka

⁸² Točka 26. optužnice glasi: 'Svaki pojedinu je također ili alternativno kazneno odgovoran kao zapovjednik za djela svojih potčinjenih prema članku 7 (3) Statuta Suda. Kaznena odgovornost zapovjednika je odgovornost nadređenog oficira za djela koja su počinili njegovi potčinjeni ako je on znao ili je imao razloga znati da će njemu potčinjena osoba izvršiti takva djela ili da je to učinila, a nadređeni je propustio poduzeti neophodne i odgovarajuće mjere kako bi spriječio takva djela ili kaznio njihove izvršitelje.'

⁸³ Izvori: Optužnica protiv S. Miloševića i drugih MKS-a (točka 41.-43.) i 'Globus', 6. srpnja 2001., stranica 12.-13.

1989. godine	Za predsjednika predsjedništva Srbije je izabran 8. svibnja, a reizabran 5. prosinca iste godine.
1990. godine	16. srpnja Savez komunista Srbije i Socijalistički savez radnog naroda Srbije se ujedinjuju u Socijalističku partiju Srbije kojoj dolazi na čelo. Navještranačkim izborima, 9. i 26. prosinca, izabran je na novo-osnovanu funkciju predsjednika Srbije.
1992. godine	Ponovno je izabran na funkciju predsjednika Srbije 20. prosinca.
1997. godine	Za predsjednika SRJ je izabran 15. srpnja, na dužnost stupio 23. srpnja. Obavljao je ovu dužnost svo vrijeme na koje se odnosi optužnica MKS-a.

Osim ovih funkcija, optužnica naglašava i razlike između njegovih de facto i de iure ovlasti, tj. kontrole koju je imao nad institucijama koje su bile važne i koje su sudjelovale u izvršenju kaznenih djela navedenih u optužnici. Upravo funkcije koje su u

tablici prikazane daju naslutiti kako je okrivljenik stjecao de facto kontrolu nad saveznim, republičkim, pokrajinskim i drugim institucijama.

7. USPOREDBA PRESUDA SVIH PROCESA

‘ Na dan velikog Suda, kada stanem pred Boga pa kad me bude pitao zašto sam ubio jedno od Njegovih pravih čuda... što da kažem? Da mi je bio posao?’⁸⁴

Presude donesene 1. listopada 1946. godine na procesu u Nürnbergu bile su svakako teže no što se to može kazati za one donesene u Haagu ili Zagrebu.

Postavlja se pitanje je li smrtna kazna na koju je većina osuđena bila primjerena?! Kad pogledamo sva zlodjela koja su se okrivljenima stavljala na teret, možda i jest. No, pogledajmo i drugu stranu. Hermann Göring je optužen za zlodjela u Katynskoj šumi. Mnogo godina kasnije istina je izašla na vidjelo⁸⁵. Okrivljenik nije imao nikakve veze sa onim za što ga se teretilo. Ali prilikom

⁸⁴ Iz filma ‘ Zelena milja’

⁸⁵ Vidjeti bilješku o Katynskoj šumi.

presuđivanja uzet je u obzir navod iz optužnice koji kaže da je on naredio masakr u toj šumi. Uz ostale optužbe i ova je imala važan utjecaj na konačnu presudu za optuženog Göringa. On je počinio samoubojstvo, no i da nije bio bi zajedno sa ostalima dočekaao smrt vješanjem. Nakon saznanja za istinu, kazna ne može biti ublažena jer Göringa više nema. Nemoguće je 'vratiti film unatrag'.

Dinko Šakić je osuđen, pak, na maksimalnu kaznu od 20 godina zatvora. Uzete su u obzir sve okolnosti kako otegotne tako i olakotne ali, radilo se o zločinu koji ne zastarjeva. Radilo se o tisućama ljudi koji su ubijeni u logorima Stara Gradiška i Jasenovac za vrijeme njegova zapovijedanja.

No, pravosuđe ide korak dalje od Nürnberga pa je Dinku Šakiću nakon donošenja presude omogućeno pravo na žalbu.⁸⁶

Jednako tako i na sudu u Hagu, ma koliko gad bile teške kazne na koje su do sada osuđeni optuženici procesa na MKS - u⁸⁷ postoji pravo na žalbu, na pomilovanje ali i ublažavanje kazne.

Osim u Nürnbergu, u Haagu i Zagrebu (na procesu Dinku Šakiću) nije bilo smrtne kazne. Već je to dokaz da se na svakog okrivljenika gleda kao na ljudsko biće, u punom smislu tih riječi, poštujući uvelike njegovo osnovno pravo - pravo na život.

Koliko to god bilo suprotno onome što je on počinio.

⁸⁶ Njegova je žalba na presudu odbijena.

⁸⁷ Vidjeti tablicu : Za ove je osobe u tijeku žalbeni postupak

8. ZAKLJUČAK

Pametan se mnogo čemu može naučiti i od neprijatelja.
(Aristofan)

Okrenimo slike - dokaze. Zatvorimo ladice prepune dokaznog materijala. Gledajmo naprijed. Pred sebe. U budućnost. Nadajmo se da će biti bolje. Kad - tad. Da se neće ponoviti nepravda, neki strašni zločin koji sve konvencije, dvostrani i višestrani sporazumi zabranjuju. Da se unatoč zabranama, neće stvarati i koristiti oružja koja tako lako odnose ono najvrijednije što ljudi imaju - živote. Da će se rađati ljudi sa željom za ljepšim i mirnijim životom. Ljudi punog srca, otvorenog prema svima. – Idealizam?? Pretjerivanje??

Teško bi mi to bilo nazvati pretjerivanjem. Možda malo previše idealistički gledano, no, vjerojatno bi to bio jedini način da se riješi pitanje ratova i ratnih zločina počinjenih na tlu Europe i cijelog svijeta, onakvih kakve smo sretali u raznim krajevima tijekom 20. stoljeća, na žalost više puta. Bio bi to ujedno i način da prestane i potreba procesuiranja i kažnjavanja ratnih zločina.

No, vratimo se stvarnosti.

Ideali. Oružje. Rat. Žrtve. Odgovornost. I tako, čini se, u nedogled. Zar to ne zvuči strašno? Strašno jer se već negdje dogodilo. Strašno jer će se tek, vrlo vjerojatno, negdje dogoditi. Jedina je karika, slaba karika, jedina koja nedostaje ovom nizu, koja ove sve povezuje, čovjek.

Njegovo lice i naličje. Njegova dobra i njegova loša strana. Čovjek koji zbog različitih ideala čini sve što misli da mora bez

obzira na posljedice i ne gledajući da li je to ispravno ili ne. Čovjek koji je i sposoban uništiti sam sebe samo zato jer je u datom trenutku nastojao zadovoljiti svoju taštinu, činiti ono što se njemu sviđalo, ne okrećući se za sobom i gledajući kakav će odjek njegova djela izazvati. Čovjek koji često ide i preko svojih mogućnosti u želji zadovoljenja svoje taštine. Čovjek koji djeluje protiv zakona i morala kao dviju osnovnih pokretačkih snaga društva.

Povijest, društvo i zakon traže utvrđivanje odgovornosti onih koji se pretpostavljaju odgovornim kako bi im 'na leđa stavili' teret krivice. Kako bi barem na neki način oživili uspomenu na one kojih više nema. Na žrtve tih mučnih i neljudskih postupaka koji su počinjeni i koji su se zbili. Upravo za taj najteži zadatak, za procesuiranje ratnih zločina, tu je pravosuđe. Ljudi koji uvijek rade na dobrobit zajednice, ali i ljudi koji taj svoj posao rade često pod velikim pritiskom javnosti koja ih široko otvorenih očiju promatra. Zbog te silne pozornosti lako je moguće da dođe i do greške, a javnost to ne oprašta.

Povijest ratova vrlo je duga povijest kao i povijest zločina u ratu. U novije doba za njih treba platiti kako bi manje ili više utjecali i usmjerili nove generacije ljepom životu.

Nadam se da će ubrzo krenuti na bolje. Da ćemo se okrenuti budućnosti, sposobnosti, znanju, vjeri u mlade ljude i napretku čovječanstva zasnovanom jedino na radu. Radu, znanju i sposobnosti kao primatima u napredovanju u dobrobiti. Da će te tri vrijednosti, uz poštovanje ljudskih prava, biti jedina mjerila nečije vrijednosti.

9. PRILOZI

PRILOG br.1:

ZLOČINI

Odmah po ustanovljenju Međunarodnog suda za kazneni progon protiv osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjenih na području bivše Jugoslavije od 1991. godine, donesen je i Statut Suda. U člancima 2.-5. navedena je kvalifikacija pojedinog djela za koje je Međunarodni sud ovlašten voditi postupak. Tako slijedi:

Članak 2.

Teška kršenja Ženevskih konvencija iz 1949.

Međunarodni sud ovlašten je za vođenje kaznenog postupka protiv osoba koje su teško prekršile ili naredile kršenje Ženevskih konvencija iz 12. kolovoza., odnosno koje su počinile slijedeća djela protiv osoba ili imovine zaštićena odredbama odnosne Ženevske konvencije:

- a) namjerno ubojstvo;
- b) mučenje i nečovječno postupanje, uključujući i biološke pokuse;
- c) namjerno nanošenje velike patnje, teške tjelesne ozljede ili teškog narušenja zdravlja;

- d) opsežno uništavanje i oduzimanje imovine koje nije opravdano vojnim potrebama i koje je provedeno bespravno i samovoljno;
- e) prisiljavanje ratnih zarobljenika i civila na služenje u neprijateljskim snagama;
- f) namjerno uskraćivanje prava, ratnim zarobljenicima ili civilima, na pravičan i redovan sudski postupak;
- g) nezakonito protjerivanje, preseljenje i nezakonito zatočenje civila;
- h) držanje civila kao talaca.

Članak 3.

Kršenja zakona i običaja ratovanja

Međunarodni sud ovlašten je za vođenje kaznenog postupka protiv osoba koje su prekršile zakone i običaje ratovanja. Takva kršenja obuhvaćaju ali nisu ograničena na:

- a) upotrebu otrovnog ili drugog oružja čijim se korištenjem nanosi nepotrebna patnja;
- b) samovoljno uništavanje gradova i sela, ili pustošenje koje nije opravdano vojnim potrebama;
- c) napad ili bombardiranje bilo kojim sredstvima, nebranjenih gradova, sela, naselja ili objekata;
- d) osvajanje, uništavanje ili namjerno oštećenje vjerskih objekata, objekata namjenjenih dobrotvornim svrhama i obrazovanju, umjetnosti i znanosti, povijesnih spomenika, umjetničkih i znanstvenih djela;
- e) pljačkanje javne i privatne imovine.

Članak 4.

Genocid

1. Međunarodni sud ovlašten je za vođenje kaznenog postupka protiv osoba koje su počinile genocid, opisan u stavku 2. ovoga članka, ili koje su počinile neko od djela nabrojanih u stavku 3. ovog članka.

2. Genocid je svako dalje opisano djelo učinjeno u namjeri da se u cjelosti ili djelomice uništi jedna nacionalna, etnička, rasna ili vjerska skupina kao što je:

- a) ubijanje pripadnika skupine;
- b) nanošenje teške tjelesne ili duševne boli pripadnicima skupine ili skupina;
- c) namjerno podvrgavanje skupine životnim uvjetima kojima je cilj njezino potpuno ili djelomično uništenje;
- d) nametanje mjera s namjerom sprečavanja rađanja u okviru skupine;
- e) prisilno premještanje djece iz jedne skupine u drugu.

3. Kažnjiva su sljedeća djela:

- a) genocid;
- b) udruživanje kojem je cilj počinjenje genocida;
- c) neposredno i javno poticanje na genocid;
- d) pokušaj počinjenja genocida;
- e) sudioništvo u genocidu.

Članak 5.

Zločini protiv čovječnosti

Međunarodni sud ovlašten je za vođenje kaznenog postupka protiv osoba odgovornih za sljedeće zločine počinjene protiv civilnog stanovništva u oružanom sukobu, bez obzira je li sukob međunarodnog ili unutarnjeg karaktera:

- a) ubojstvo;
- b) istrebljenje,
- c) porobljivanje;
- d) protjerivanje;
- e) zatočenje;
- f) mučenje;
- g) silovanje;
- h) proganjanje na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi,
- i) ostali nečovječni postupci.'⁸⁸

Kazneni zakon Republike Hrvatske koji je osnovom članka 89. Ustava RH donio Zastupnički dom Sabora Republike na sjednici 19. rujna 1997., a koji je stupio na snagu 1. siječnja 1998. također je ratne zločine obradio u Glavi 13. U ovom svom dijelu, Zakon navodi sva djela koja smatra kaznenim djelima protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom.

To su: genocid, agresivni rat, ratni zločin protiv civilnog pučanstva, ratni zločin protiv ranjenika i bolesnika, ratni zločin protiv ratnih zarobljenika, protupravno ubijanje i ranjavanje neprijatelja, protupravno oduzimanje stvari od ubijenih i ranjenih na bojištu,

⁸⁸IZVOR: Statut MKS-a koji je kao prilog tiskan u knjizi Haaško implementacijsko pravo prof.Ive Josipovića.(O podacima o knjizi vidjeti u Popisu literature.)

nedozvoljena sredstva borbe, povreda pregovarača, grubo postupanje s ranjenicima, bolesnicima i ratnim zarobljenicima, neopravdana odgoda povratka ratnih zarobljenika, uništavanje kulturnih dobara i objekata u kojima se nalaze kulturna dobra, zlouporaba međunarodnih znakova, međunarodni terorizam te druga djela protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom.

Upravo zbog čestog spominjanja u ovom radu, odlučila sam u Prilog unijeti tri djela.

Članak 156.

Genocid

Tko s ciljem da potpuno ili djelomice uništi neku nacionalnu, etničku, rasnu ili vjersku skupinu zapovijedi da se članovi skupine ubijaju ili da im se nanose teške tjelesne ozljede ili da im se teško narušava tjelesno ili duševno zdravlje, ili da se pučanstvo prisilno raseljava, ili da se skupina stavi u takve životne uvjete koji bi doveli do njezina potpuna ili djelomična istrebljenja, ili da se primjene mjere kojima se sprečava rađanje između pripadnika skupine, ili da se vrši prisilno preseljavanje djece u drugu skupinu, ili tko s istim ciljem počini neko od navedenih djela,

kaznit će se kaznom zatvora najmanje deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.

Članak 157

Agresivni rat

- (1) Tko, bez obzira na to je li prethodno objavljen rat ili ne, poduzme agresivni rat zapovjedi za djelovanje oružanih snaga protiv jedne države protiv suvereniteta, teritorijalne cjelovitosti ili političke neovisnosti druge države, pa se to djelovanje počini invazijom ili oružanim napadom na njezino područje, zrakoplove ili brodove, ili blokiranjem luka ili obale, ili vojnom okupacijom njezinog područja ili na drugi način kojim se izražava nasilno uspostavljanje vlasti nad tom državom, kaznit će se kaznom najmanje 10 godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.
- (2) Kaznom iz stavka 1. ovog članka kaznit će se tko radi provođenja agresivnog rata od strane jedne države prema drugoj državi zapovijedi ili omogući slanje naoružanih grupa plaćenika ili drugih paravojnih oružanih snaga u tu državu, da bi te snage ostvarile ciljeve agresivnog rata.
- (3) Kaznom iz stavka 1. ovog članka kaznit će se tko postupi po naredbi o djelovanju oružanih snaga ili paravojnih oružanih snaga radi vođenja agresivnog rata.

(4) Tko poziva ili potiče na agresivni rat, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do 10 godina.

Članak 158.

Ratni zločin protiv
civilnog pučanstva

(1) Tko kršeći pravila međunarodnoga prava za vrijeme rata, oružanoga sukoba ili okupacije naredi da se izvrši napad na civilno pučanstvo, naselje, pojedine civilne osobe ili osobe onesposobljene za borbu, kojega je posljedica smrt, teška tjelesna ozljeda ili teško narušavanje zdravlja ljudi, napad bez izbora cilja kojim se pogada civilno pučanstvo da se civilno pučanstvo ubija, muči ili da se nečovječno postupa prema njemu, ili da se nad njim obavljaju biološki, medicinski ili drugi znanstveni pokusi, da se uzimaju tkiva ili organi radi presađivanja, ili da mu se nanese velike patnje ili povrede tjelesne cjelovitosti ili zdravlja, da se provodi raseljavanje ili preseljavanje ili prisilno odnarodnjavanje ili prevođenje na drugu vjeru, prisiljavanje na prostituciju ili silovanje, da se primjenjuju mjere zastrašivanja i terora, uzimaju taoci, primjenjuje kolektivno kažnjavanje, protuzakonito odvođenje u

koncentracione logore i druga protuzakonita zatvaranja, oduzima pravo na pravedno i nepristrano suđenje, prisiljavanje na službu u oružanim snagama neprijateljske sile ili u njezinoj obavještajnoj službi ili upravi, da se prisiljava na prisilni rad, izgladnjuje pučanstvo, provodi konfiskacija imovine, da se pljačka imovina pučanstva, protuzakonito i samovoljno uništava ili prisvaja u velikim razmjerima imovinu, što nije opravdano vojnim potrebama, uzima protuzakonite i nerazmjerno velike kontribucije i rekvizicije, smanjuje vrijednost domaćeg novca ili protuzakonito izdaje novac, ili tko počini neko od navedenih djela, kaznit će se kaznom zatvora najmanje pet godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.

- (2) Kaznom iz stavka 1. ovog članka kaznit će se tko kršeći pravila međunarodnog prava za vrijeme rata, oružanog sukoba ili okupacije naredi: da se izvrši napad na objekte posebno zaštićene međunarodnim pravom i objekte i postrojenja s opasnom silom kao što su ustave, nasipi i nuklearne elektrane, da se bez izbora pogađaju civilni objekti koji su pod posebnom zaštitom međunarodnoga prava, nebranjena mjesta i demilitarizirane zone, dugotrajno i veliko oštećenje prirodnog okoliša koje može štetiti

zdravlju ili opstanku pučanstva ili tko počini neko od navedenih djela.

(3) Tko kršeći pravila međunarodnog prava za vrijeme rata, oružanog sukoba ili okupacije kao okupator, naredi ili izvrši preseljenje dijelova svojega civilnog pučanstva na okupirano područje, kaznit će se kaznom zatvora najmanje pet godina.⁸⁹

PRILOG br.2:

ETIOLOGIJA RATNIH ZLOČINA - EGZOGENI ČIMBENICI⁹⁰

Doista je bilo teško odrediti zašto su se u ratnim okolnostima određeni pojedinci i skupine ponašali tako kao što se ponašali. Svi razlozi i uzroci kriminalnog ponašanja brojni su i različiti. Što je dovelo do smrti, muka i očaja kao posljedice takvog ponašanja? Koji su to kriminogeni činioci djelovali u nastanku, oblikovanju i konačnoj realizaciji ratnih zločina?

Ovo malo istraživanje sam započela općim egzogenim uzrokom. Svi su optuženi i osuđeni za ratni zločin bili pripadnici neke zajednice koja je djelovala za svoje ciljeve. Za ostvarenje ideala. Nacisti su

⁸⁹ IZVOR: Kazneni zakon, Narodne novine 110./97.

⁹⁰ Endogene čimbenike bi bilo teško uzeti u razmatranje jer, na žalost, postoji malo saznanja o bitnim činjenicama temeljem kojih bih radila analizu upravo glede optuženika ili osuđenika kojima sam se bavila u ovom radu.

zagovarali život u državi koja će biti 'očišćena od svih rasa i nacija' osim njih samih, osim njihove 'arijske krvi'. Tu su tezu slijedili i pripadnici ustaškog pokreta u Hrvatskoj tijekom II. svjetskog rata. Oni su nastojali pod svaku cijenu 'očistiti' tadašnju NDH od Srba, Židova i Roma te svih drugih nacija koje su u njoj živjele. Srbija je, pak, potkraj devedesetih nastojala postati 'Velikom Srbijom' pod vodstvom Slobodana Miloševića, usprkos svim problemima koji bi joj se na putu našli. Oni koji su pripadali tim narodima ili pokretima (Nijemcima, Hrvatima i Srbima) u to doba i u tim zemljama, smatrali su da je društveni cilj kome teže moguće postići samo ako i oni pomognu svojim djelovanjem. Politički je ustroj u tim zemljama tražio od pojedinaca da se priklone 'ovoj' ili 'onoj' strani. Osuđeni zapovjednici II. svjetskog rata, ali i optuženi zapovjednici pri MKS-u⁹¹ pripadali su visokopozicioniranim položajima u državi- i bili pripadnici sloja inteligencije. Sami su pojedinačni izvršitelji djela bili također članovi tog sloja.

Kad pogledamo posebne egzogene uzroke, s obzirom na profesiju - vidimo da su bili pripadnici vojske. Vojska je, kao zanimanje ili profesija, bila njihov izvor egzistencije. Medij unutar kog su imali zajednički interes - boriti se protiv više ili manje jakog neprijatelja. Samo su ratni zapovjednici, upravo kao predstavnici svoje

⁹¹ Ovdje se u prvom redu misli na Slobodana Miloševića.

profesije, teoretski mogli narediti počinjenje nekog zločina⁹².

Najvažniji egzogeni čimbenik je utjecaj rasne, vjerske i nacionalne pripadnosti. Od njega je sve i krenulo. U Drugom su se ratu, u prvom redu, proganjali posebno Židovi ali i Romi. Domovinski je rat u Hrvatskoj donio raskol između Hrvata i Srba, odnosno, gledajući sa srpske strane proganjani su oni koji nisu bili Srbi. Promatrajući problem sa vjerske osnove možemo uočiti da je i taj segment bio presudan u podjelama stanovništva na prostorima i u ratovima kojima se ovaj rad bavi. Zbog diskriminacije jednog i favoriziranja drugog naroda ili vjere došlo je do otvorenih sukoba. Do ratova koji su za posljedicu imali milijune mrtvih, ranjenih i nesretnih. Počinjene su i ogromne gospodarske, nenadoknadive, štete.

Uzimajući u obzir sve relevantne činjenice glede vanjskih uzroka kriminalnog ponašanja skupina i pojedinaca koji su osuđeni ili tek optuženi za ratni zločin smatram da ih možemo podvesti pod teoriju društvenog interakcionizma⁹³. Zašto? Prema ovoj teoriji⁹⁴ osnovna je teza 'da delikvencija ne postoji kao delikvencija već ju stvara određena skupina u društvu svojim

⁹² O postojanju opravdanosti takvog mišljenja pogledati dio 6. pod naslovom Pitanje zapovjedne odgovornosti.

⁹³ Uz teoriju odlučujućeg djelovanja posebnih društvenih uvjeta, teoriju diferencijalne asocijacije i teoriju kulturnog konflikta, teorija društvenog interakcionizma se ubraja u teorije po kojima su vanjski uzroci odlučujući kriminogeni čimbenici. IZVOR: Vidjeti izvor koji je korišten za cjelokupno saznanje za ovaj prilog, stranica 154.

⁹⁴ Isti izvor samo stranica 158.

stavovima koje pretvara u zakone.' Upravo me ta rečenica navela na takvo razmišljanje. Upravo je ona kao svojevrsna definicija bila najbliža objašnjenju ponašanja i nacista u II. svjetskom ratu, ali i srpskih vojnih i paravojskih postrojbi koje su ratovale u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini te na Kosovu. Njihov je stav postao zakon. Zakon za sve. Oni koji su u te ideje i stavove vjerovali- priklonili su im se, a oni koji nisu (inače često nazivani i 'političkim neistomišljenicima' - riječju koja to doslovno i dokazuje) postajali su žrtvama tih 'zakona'. Slijedili su istu sudbinu onih koji su bili predmetom dotičnih stavova-zakona. U II. svjetskom ratu Židova i Roma, a u ovom ratu sada - nesrpskog stanovništva.

PRILOG br.3:

**TEHNIČKI PODACI
SPOMINJANOG ORUŽJA⁹⁵**

ZRAKOPLOVI:

	<u>LOCKHEED</u>	<u>NORTHROP</u>	<u>F-14 TOMCAT</u>
	<u>F-117</u>	<u>B-2</u>	
	<u>NIGHTHAWK</u>		
posada	jedan član	dva člana	dva člana

⁹⁵ Podaci su uzeti iz brojeva časopisa Drvo znanja kako je navedeno u Bibliografiji.

raspon krila	13,30 metara	52,12 metara	19,54 metara
duljina	20,30 metara	20,90 metara	18,60 metara
visina	3,78 metara	5,1 metar	4,80 metara
masa	13275 kg	45360-49896 kg	18951 kg
max.brzina	1 mach	764 km/h	1.88 macha
dolet	2100 km	11675 km	-

PROJEKTILI:

	<u>HELLFIRE</u> <u>AGM-114K/L</u>	<u>AIM-54</u> <u>PHOENIX</u>	<u>TOMAHAWK</u>
duljina	162,56/175, 26 cm	3,90 metara	5,60 metara
promjer	17,78 cm (trup)	38,1 cm	51,81 cm
masa	44,55/48,60 kg	460,8 kg	1192,5 kg
navođenje	poluaktivno lasersko/ aktivno radarsko	-	inercijsko
brzina	1,4 Macha	-	880 km/h
domet	5-8 km	184 km	1104 km

bojeva glava	9 kg	60,75 kg	
cijena	166.000 USD	477.131 USD	11.210.000.000 USD

HELIKOPTER:

	<u>LONGBOW APACHE</u>
duljina	17,73 metara
raspon krila	5,23 metara
visina	4,95 metara
masa (prazan)	5310 kg
maksimalna uzletna masa	10.027 kg
maksimalna brzina	262 km/h
borbeni dolet	400 km/1900 km
posada	dva člana
cijena	8,1 milijun USD

NOSAČ ZRAKOPLOVA:

	<u>NIMITZ</u>
dužina	332,8 metara
širina na vodenoj liniji	40,8 metara
širina letne palube	76,4 metra
gaz	11,3 metara
istisnina	81600 tona

pogonski sustav	četverolisni nuklearni (dva reaktora)
najveća brzina	30 čvorova
posada	6300 ljudi

Prilog br.4
**VRSTE SUVREMENIH
ORUŽJA U SLIKAMA**

PRILOG br. 5:

**LOGOR JASENOVAC ONAKO KAKO GA
JE VIDIO SVJEDOK U PROCESU
'ŠAKIĆ' - DRAGAN ROLLER⁹⁶**

'Kompleks logora Jasenovac bio je smješten uz Savu, a prostirao se na površini nešto manjoj od 1 kvadratnog kilometra. U njemu je bilo više zgrada i ovisno o tome više dijelova logora, a unutar logora se nalazila jedna bara koja je predstavljala vodom napunjeni iskop nastao vađenjem gline. Zapravo, radilo se o dvije vodene površine. Kompleks logora imao je ulaz za željezničku

⁹⁶ Izvor: Zapisnik sa glavne rasprave Županijskog suda u Zagrebu (održane 17. ožujka 1999.)

prugu, koji odvojak je dolazio od pruge Jasenovac - Okučani i dalje. Kada sam ja prvi put došao u logor isti je bio ograđen dijelom zidom kojega su gradili sami logoraši, a dijelom bodljikavom žicom. Do mog drugog dolaska u logor ovaj zid je bio dovršen. U samom logoru nalazila se zgrada zapovjedništva koja je bila u dijelu logora bliže Savi. Tu su bile i ustaške nastambe. Drugi dio logora predstavljali su objekti oko zgrade bivše ciglane i tu je bila i ranije spominjana "zvonara", a bilo je i drugih nastambi. Postojale su također i zgrade pojedinih radionica, tako da su npr. zgrade stolarije i krojačnice bile smještene bliže Savi. U blizini zgrade zapovjedništva nalazile su se zgrade lančare, metaloprerađivača i druge. Osobe koje su bile raspoređene na rad u tim radionicama spavale su u nastambama uz te radionice. U dijelu logora iza spomenute bare nalazio se ženski logor koji je bio izoliran od muškog dijela logora i to uglavnom žicom. Poseban dio logora bio je i onaj koji se nazivao "3 C" i to je bio žicom ograđeni dio bez ikakvih nastambi i logoraši koji su tamo bili smješteni spavali su na otvorenom. To je bio najgori dio logora u kojem su ljude koje bi tamo rasporedili puštali da umru od gladi. Od drugih logoraša sam tijekom 1942. godine čuo za jednog zatočenika koji je pronađen na žici u pokušaju bijega i to s komadima ljudskog mesa. Ovaj dio je nakon mog prvog odlaska iz Jasenovca, a prije mog povratka, bio rasformiran na način da se maknula žica koja ga je odvajala i više tamo

nisu bile posebno držane neke skupine logoraša. S druge strane Save nalazilo se mjesto Gradina, u čijoj blizini se nalazila ekonomija koja je bila organizaciono pod logorom a iza te ekonomije bila je šuma gdje su logoraši bili upućivani na rad - na sječu stabala. Ti logoraši su i boravili na toj ekonomiji, dakle, nisu dolazili na spavanje u opisani dio logora Jasenovac, ali je postojala komunikacija između ekonomije i logora pa su povremeno i dolazili do nas. Budući da su radili i na poljima znali su kriomice donijeti hranu. Sjećam se jednog slučaja kada je jedan logoraš napunio hlače rajčicama, a ustaše su ga istukli i to vjerojatno jer su to uočili. Ovo mi je on ispričao kada sam ga ja sreo i obratio mu se misleći da je krvav. Radilo se o Ivici Juracu kojega sam ja bio upoznao dok sam bio zatočen u Zagrebu kada se protiv mene vodio postupak pred Prijekim sudom. Kasnije se broj ovih ekonomija povećao tako da je tijekom 1944. godine već bilo više takvih jedinica u okolici logora. Međutim, na neke radove su odlazili zatočenici iz samog logora svakodnevno te su se i vraćali s rada svaki dan. Međutim, prilikom mog drugog boravka u Jasenovcu ovakovih izlazaka zatvorenika na rad svaki dan više nije bilo. Dalje odgovaram da su na rad obično izlazile grupe između 20 i 30 logoraša a povremeno bi se dogodilo da se ne vrate svi koji su otišli već da ih se vrati manje - nekad i 15-tak. Sami ustaše su znali govoriti da bi pobili logoraše koji se nisu vratili zato jer nisu marljivo radili ili s nekakvim

drugim obrazloženjem, kao što je pokušaj bijega ili slično. Mi ostali logoraši smo kasnije iz razgovora s onima koji su se vratili saznavali da su ustaše poubijali dio grupe i to bez razloga kao što bi bio navodni pokušaj bijega, a da su ubijali i logoraše koji nisu mogli raditi koliko se tražilo.'

PRILOG br. 6:

**IZ ZAPISNIKA- ISKAZ DRAGANA
ROLLERA NA GLAVNOJ RASPRAVI⁹⁷**

**'Ja sam u Zagrebu bio lišen slobode krajem 1941. godine ali sam, iako sam u postupku pred sudom bio oslobođen, nakon toga bio predan ustaškom redarstvu te odveden u logor Jasenovac temeljem pismene odluke o upućivanju u logor na 3 mjeseca. Međutim, u logorima Jasenovac i Stara Gradiška ja sam ostao opisano razdoblje bez bilo kakvih kasnijih odluka o lišavanju slobode...

⁹⁷ Sadrži samostalan iskaz ali i onaj dan na pitanja županijski državnih odvjetnika, obranitelja optuženog Šakića, predsjednika i članova sudskog vijeća te zastupnika oštećenog Boškovića.

**...U Staroj Gradiški uvjeti života i rada bili su relativno bolji nego u Jasenovcu međutim, kada sam ja nakon dovođenja u Staru Gradišku dobio tifus, nisam smio ostati ležati jer su tamo ubijali bolesnike kako bi spriječili epidemiju...

**...U odnosu na zbivanja vezana uz grupu dr. Mile Boškovića odgovaram da se to zbilo neposredno prije mog drugog dolaska u logor Jasenovac. Ja sam po dolasku u logor Jasenovac stupio u kontakt s dijelom organizatora ustanka povodom kojega su ubijeni logoraši među kojima je bio i dr. Bošković, a ti logoraši koji nisu bili otkriveni meni su pričali o tom organiziranju ustanka. Od njih sam ja čuo da je upravo Dinko Šakić ustrijelio dr. Boškovića kako sam to opisao...

**...1944. godine bilo je slučajeva od strane ustaša samovoljnih ubijanja logoraša, ali to nije bilo masovno. Prema tim ustašama nisu se zbog takvih događaja poduzimale nikakve sankcije niti ih je itko zbog toga pozivao na red. Mi smo ustašama nazivali sve uniformirane osobe u logoru, neki od njih bili su s činovima, a neki bez njih. Najopasniji su bili dočasnici...

**...U odnosu na nastupe i izdvajanje ljudi radi likvidacije mogu reći da je toga bilo, ali da su takovi nastupi bili uglavnom određivani za pojedine dijelove logora i to upravo za one iz kojih bi potjecali ljudi koji bi tada bili likvidirani, pozivom na neki povod...

**...U odnosu na izdvajanja ljudi iz bolnice u kojoj sam ja radio mogu reći da je u prvom razdoblju bilo takvih izdvajanja teških bolesnika i to bi ustaše dolazili po danu gledati u kakvom su stanju logoraši a po noći bi ih odvodili. U kasnijim razdobljima izdvajanja ljudi bila su obavljana uglavnom po spiskovima, a meni je teško reći po kakvim kriterijima su ti spiskovi bili sačinjavani. Tako mogu samo ukazati na onaj prvi slučaj izdvajanja studenata tehnike iz grupe u kojoj smo svi bili dovedeni a koji su kasnije pokušali proboj...

**...U odnosu na pitanje o odvođenjima ljudi radi likvidacije tijekom 1944. godine mogu reći da su od mog dolaska u logor Jasenovac u rujnu 1944. pa do mog odlaska iz logora 1945. godine u logor prestali dovoditi nove ljude, a logoraše iz logora radi likvidacije odvodili su po spiskovima. Ti logoraši bili su odvođeni na Gradinu i ustaše su ih tamo likvidirali i sahranjivali. Ovo sam ja čuo od logoraša koji su to vidjeli i to je bilo opće poznato. Tu mogu napomenuti da logoraši nisu bili ubijani na Graniku - radilo se o dizalici na obali Save za utovar i istovar brodova - kako se to negdje tvrdi da su ih upravo na Graniku klali i bacali u Savu, jer bi u tom slučaju njihovi leševi vodom išli do Zemuna. Ovo su ustaše radili do 1942. godine, ali tada im je zbog opisanog to bilo zabranjeno iz Zagreba pa su s tim prestali...

**...U odnosu na vješanje nekolicine četnika s vojvodom Đurišićem na čelu kojem sam osobno bio nazočan mogu reći da je bio mrak te da ne mogu tvrditi da je tim vješanjem rukovodio upravo Dinko Šakić. ...Dalje odgovaram da je u logoru Jasenovac prosječno moglo biti između 3.000 i 4.000 logoraša. Ja se sjećam da je jedan leš bio bačen u keramičku peć te da je neko vrijeme nakon toga cijeli logor zaudarao, zbog čega su se ustaše u Jasenovcu žalili u Zagreb, pa je stigla zabrana spaljivanja, tako da masovnih spaljivanja u Jasenovcu nije bilo. Napominjem da u prostoru bivše ciglane nije bilo moguće vršiti spaljivanja jer se ista trebala zatvoriti...

**...U odnosu na dovođenje logoraša u logor Jasenovac krajem 1944. godine mogu reći da je u ovaj logor bila dovedena grupa zatočenika iz Lepoglave. Ovo se zbilo kada sam ja već bio u Jasenovcu, a na upit da objasnim raniji navod da nakon mog drugog dovođenja u logor Jasenovac nije bilo dovođenja novih logoraša objašnjavam da sam pod "novim logorašima" mislio na osobe koje ranije nigdje nisu bile zatočene. Takvih masovnih dovođenja nije bilo, međutim, dovođeni su stari zatočnici iz drugih logora koji su se zatvarali. Ova grupa logoraša iz Lepoglave bila je i uvedena u logor Jasenovac te su bili raspoređeni među ostale logoraše, dakle, nisu bili posebno tretirani nakon dovođenja u logor...

**...U odnosu na pitanje zapovjednika logora u Staroj Gradiški i u Jasenovcu te na status Dinka Šakića odgovaram da ja ne znam tko je bio zapovjednik logora Jasenovac 1942. godine, kada sam ja prvi put tamo došao. Šakić je u Staroj Gradiški bio u upravi logora, navodno je rukovodio obavještajnom službom, ali nije bio zapovjednik logora. Iz Stare Gradiške je on otišao u logor Jasenovac i to za zapovjednika tog logora i to je on bio u rujnu 1944. godine, kada sam ja došao u logor Jasenovac. Dakle, on je bio zapovjednik logora Jasenovac od kraja 1942. ili početka 1943. godine pa sve do mog odlaska iz Jasenovca u veljači 1945. godine. O tome da je on bio zapovjednik logora Jasenovac i prije mog drugog dolaska u taj logor ja sam saznao od logoraša koje sam tamo zatekao u rujnu 1944. godine. Obzirom na naš stupanj organiziranosti mi smo znali sve i prikupljali informacije o svemu ovom. Ja ne znam koji je čin imao Dinko Šakić u logoru Jasenovac. Ja s njim nisam imao osobnih kontakata...

**...Pojašnjavajući raniji navod o tome da sam u logor Jasenovac prvi put došao vlakom u kojem se vozio i Dinko Šakić mogu reći da sam ja tada vidio dvojicu ustaša od kojih se jedan čak i obratio nama logorašima i pitao nas idemo li u Jasenovac. Po dolasku u logor ja sam ih tamo i viđao i logoraši su mi za jednog od njih rekli da je to Dinko Šakić, a za drugog su mi rekli da je to bio Maričić, mislim da je bio zastavnik...

**...Dalje odgovaram da se ne sjećam imena vojvode Đurišića a ono je vjerojatno bilo pročitano kad je bilo objavljeno da će on i drugi četnici biti obješeni. Ja samo pretpostavljam da je Dinko Šakić bio nazočan tom vješanju ali, ponavljam, bilo je mračno pa u to nisam siguran...

**...Logoraši koji su bili odvođeni u Gradinu radi likvidacije bili su ubijani maljem i nožem. Naime, oni logoraši koji su u Gradini radili na iskopavanju grobova i koji su bili neposredni očevici ovakovih likvidacija pričali su u logoru drugim zatvorenicima pa sam i ja tako od njih čuo da su oni koji su bili vođeni u Gradinu radi likvidacije tamo odvedeni vezani žicom. Dovedli bi ih do same rake uz koju je stajao jedan ustaša koji bi žrtvu udarao maljem po glavi, a pokraj njega stajao bi drugi ustaša s nožem da žrtvu ako je potrebno dokrajči. Ovo je bio uhodani način likvidacija i ustaše su ga primjenjivali i tijekom 1944. godine...

**...Na pitanja suca člana vijeća Sonje Brešković-Balent odgovaram da mi je poznat pojam "tunel". Radilo se o nadsvođenom prilazu peći u ciglani i to pokraj keramičke peći među logorašima nazvane "Pićilijeva peć". Ja sam od drugih logoraša čuo da su i tamo bili ubijani zatočnici i to je bilo permanentno, pa i 1944. godine. Dalje odgovaram da, kako sam već iskazao, nakon mog dovođenja u logor u rujnu 1944. godine više nije bilo dovođenja novih logoraša,

time da je bilo premještanja zatočenika iz drugih logora u Jasenovac. Zbog odvođenja ljudi koja su se i dalje događala naš broj se zapravo stalno smanjivao. Ljudi su u tom razdoblju 1944. godine bili odvođeni na likvidacije po spiskovima, time da su zatočenike iz bolnice u kojoj sam se ja nalazio odvodili po jednog ili dvoje, dok su ih iz nastambi odvodili možda oko 50 po večeri. Dalje odgovaram da je iskopavanje i paljenje ostataka žrtava u Gradini, kako sam kasnije saznao, bilo obavljano u travnju 1945. godine, dakle, pred samu likvidaciju logora, a u siječnju i veljači 1945. godine, kada sam ja još bio u Jasenovcu, toga nije bilo...

**...Na pitanje punomoćnika oštećenika odvjetnika Prodanovića odgovaram da je dr. Mile Bošković bio lišen slobode kao član komunističke partije, a poznato mi je da su Židovi i Srbi bili lišavani slobode i dovođeni u logor zbog svoje nacionalne pripadnosti, a Hrvati kao neprijatelji tadašnjeg režima.'

Na prijedlog branitelja optuženika utvrđeno je da je svjedok objašnjavajući razliku između iskaza u istrazi i iskaza na glavnoj raspravi u odnosu na razdoblje do kada je optuženi Šakić bio zapovjednik logora Jasenovac naveo da misli da je to bilo kako je naveo u istrazi, a na pitanje branitelja da objasni navod iz istražnog zapisnika da je Šakić bio zapovjednik logora Jasenovac do kraja 1944. godine te da je to mogao biti

studen i ili prosinac 1944. godine svjedok je odgovorio:

**'Ja više uistinu ne znam do kada je Šakić bio zapovjednik logora Jasenovac i moguće je da je to bio do prosinca 1944. godine. Ja nisam u ovo potpuno siguran pa je moguće da je to bio i studeni...

**...Kad mi se dalje predočava navod iz istražnog zapisnika o odvođenju nekoliko puta tjedno po 10 do 20 osoba po spisku, upitan da objasnim razliku između tog i današnjeg iskaza u kojem sam naveo da se odvodilo do 50 ljudi dnevno odgovaram da sam danas bio krivo shvaćen te da je točno ono što sam u istrazi bio naveo.'

PRILOG br. 7:

IZ ZAPISNIKA- ISKAZ DRAGUTINA ŠKRGATIĆA NA GLAVNOJ RASPRAVI

**...'Ja sam u logoru Stara Gradiška ostao do studenog 1943. godine,

kada sam prvi put prebačen u logor Jasenovac. Ja sam, obzirom na izneseno, u logoru Jasenovac u dva navrata, ne računajući onaj prvi dan kada sam tamo bio doveden na putu prema Staroj Gradiški, proveo ukupno 8 mjeseci, a u logoru Stara Gradiška u dva navrata ukupno 3 godine, znači ukupno oko 28 mjeseci...

**...Nakon zbivanja na Kozari u logor Stara Gradiška bile su dovedene grupe djece i odraslih. Upravo tu dovedenu djecu je Ante Vrban podavio ciklonom kako sam opisao...

**...Krajem 1943. godine dovedena je u logor Stara Gradiška jedna grupa seljaka, ne znam od kuda i te ljude je Majstorović osobno svojim pištoljem ubijao pucajući im u glavu. Jedan čarkar mu je dodavao pištolj. Kada je završio, Majstorović je sjeo i rekao da je pravdi udovoljeno. Majstorović je inače bio fratar. Nakon opisanih egzekucija nas katolike tjerao je na svete mise na kojima je on držao propovijedi u kojima je govorio da treba ljubiti bližnjega svoga, da se ne smije ubijati i slično, a dan kasnije bi nastavio s takvim likvidacijama grupa koje su u logor dovođene iz raznih krajeva Hrvatske..

**...Nakon mog drugog dolaska u logor Jasenovac u studenom 1944. godine u taj logor bili su dovođeni zatočnici iz raznih krajeva Hrvatske i to zatvoreni u vagonima. Dio njih bio bi uveden u logor te bi ih noću likvidirali,

a dio su odmah iz vagona vodili u Gradinu ili ih ubijali i bacali u Savu...

**...U veljači 1945. godine počela je akcija skrivanja tragova zločina u logoru Jasenovac te su u Gradini iskapani leševi koji su tamo bili i paljeni. Mi smo u logoru osjetili smrad paljenja ljudskih ostataka, a ja sam kasnije otišao u Gradinu i tamo vidio lomače napravljene od željeznih tračnica gdje su ostaci tijela bili polijevani naftom i paljeni...

**...Početkom travnja 1945. godine došla je i komisija koju su sačinjavali Luburić, Majstorović i Pićili kako bi nadgledali ove poslove. Sjećam se da su unutar logora među barakama pronašli jednog Židova koji im je morao pokazati gdje još ima leševa koji su nakon toga bili paljeni i u samom logoru...

**...Ja sam bio uhićen jer sam bio organizirani, lijevo orijentiran antifašist...

**...Za Dinka Šakića sam, kako sam naveo, čuo da je bio u sastavu bojne koja je osiguravala logor Stara Gradiška, ali ne znam koju dužnost je tada obnašao. Ne znam niti za odnos te bojne sa zapovjedništvom logora Stara Gradiška...

**...Sjećam se da je unutar zapovjedništva logora Jasenovac postojao politički odsjek, kao i u Staroj Gradiški, za koji logor znam da je u tom odsjeku radio neki Bukovac ili Buhovac, a ne sjećam se imena nekog iz

političkog odsjeka u zapovjedništvu logora Jasenovac. U tom odsjeku se, koliko mi je poznato, vodila dokumentacija o svim zatočenicima - karakteristike, odluke po kojima su upućivani i drugo. Međutim, u praksi se ta dokumentacija vjerojatno nije uredno vodila. Naime, obzirom na fašistički režim NDH, rasne zakone, deportacije u logore Židova, Srba i Roma zbog njihove nacionalnosti, a Hrvata zbog toga što su bili protiv tog režima, većina ljudi koji su bili upućeni u logore nije imala nikakvu odluku o tome. Tako niti ja nisam bio osuđen od strane suda, već sam u logor upućen kao po administrativnoj kazni o kojoj nisam dobio nikakav papir niti sam znao koliko i što sam točno dobio...

**...U logorima je bilo i pojedinačnih egzekucija kojih se ja uistinu više ne mogu, obzirom na protek vremena, sjetiti s detaljima. Naime, nakon bijega iz logora meni je osnovni cilj bio što prije zaboraviti logor...

**...Nakon rata ja sam s Komisijom za utvrđivanje ratnih zločina na njihov poziv otišao u Jasenovac zajedno s još jednim bivšim logorašem gdje smo mi članovima Komisije čijih imena se više ne sjećam pokazivali i objašnjavali što se gdje zbivalo. Sjećam se da smo na poljima prema Košutarici našli tijela oko 200 zatočenika koji su sudjelovali u posljednjem

bijegu iz logora. Sve zgrade u samom logoru bile su srušene do temelja ili zapaljene. Sjećam se da smo u dvije barake zatvorske bolnice koje su također bile zapaljene pronašli i tijela u tim barakama spaljenih logoraša, a u jednoj zidanoj zgradi tijela onih logoraša koji nisu sudjelovali u bijegu već

u odlučili ostati. U pećima i dimnjaku ciglane pronašli smo kosti onih koje je Pićili tu spaljivao...

**...Dalje odgovaram da većina logoraša nije dobila odluku o upućivanju u logor, a niti vrijeme na koje bi pojedinci bili upućeni, ako su za isto saznali, ne bi ništa značilo jer bi ih mogla "odnijeti voda" makar su npr. bili upućeni na 6 mjeseci. Činjenica da te odluke o upućivanju na određeno vrijeme nisu bile ni od kakvog značaja proizlazi i iz okolnosti da su prilikom opisanih nastupa logoraši bili izdvajani radi likvidacija slučajnim izborom a ne po nekakvim unaprijed utvrđenim spiskovima. To također pokazuje da evidencija u političkom odsjeku jednog i drugog logora nije bila dobro vođena...

**...Također odgovaram da se u tim političkim odsjecima cenzurirala pošta koju smo mi slali, ali i to pravo na javljanje svojima kartom bilo je relativno tako

da sam ja npr. u mom posljednjem boravku u logoru Jasenovac poslao samo jednu kartu...

**...U razdoblju od kraja 1944. godine pa nadalje u logoru Jasenovac nije

bilo nastupa u kojima su logoraši bili izdvajani radi likvidacija, ali je bilo odvođenja logoraša iz nastambi po noći. Budući da sam ja spavao u baraci u kojoj je moglo biti između 150 i 200 ljudi, ja sam vidio svake noći takva odvođenja. U baraku bi došla grupa ustaša i određivala pojedine ljude koje bi izvodili.

Samo ponekad bi tako dolazili s unaprijed pripremljenim popisima, a u većini slučajeva takvih popisa nije bilo pa ja očigledno unaprijed bio određen samo broj logoraša koje bi iz jedne nastambe te noći trebalo odvesti.

Ja se ne mogu izjasniti o broju ljudi na taj način odvedenih iz svih nastambi u logoru ali mogu reći da je iz moje nastambe iz koje bi prilikom jednog takovog odvođenja logoraša izabrali nekad 5, nekad 10, a nekad 15 ljudi, u razdoblju od studenog ili prosinca 1944. pa tijekom 1945. godine ukupno odvedeno možda 400 do 500 ljudi. Ja sam od drugih logoraša čuo da su i iz drugih baraka jednako tako odvodili logoraše...

**...Sjećam se da je, kada sam prvi put bio u logoru Jasenovac, također bio bijeg nekog logoraša a posljedica toga je bila da su svi logoraši u Jasenovcu u lančari dobili okove na noge koje smo nosili tri dana.

To je bila jedina represalija zbog bjegova...

**...Vješanje logoraša kojem sam bio prisutan zbilo se 1943. godine u Staroj

Gradiški, nakon što je jedan ustaški dužnosnik Vlado Singer pred nastupom zatočenika kojega je sazvao kad zapovjednika logora Bosaka nije bilo u logoru, govorio o skorom kraju rata. Taj Singer je po Bosakovom povratku nađen zaklan u svom krevetu, o čemu nam je pričao Singerov posilni koji je tri dana kasnije s još dva logoraša bio obješen pred nastupom...'

PRILOG br. 8:

**IZ ZAPISNIKA- ISKAZ GABRIELA
WINTERA
NA GLAVNOJ RASPRAVI**

**'Prvenstveno želim reći da o Dinku Šakiću tijekom mog boravka u logoru ja ništa nisam čuo niti sam ga vidio. Ja sam tek sada čuo da je on bio zapovjednik logora tijekom 1944. godine...

**U vrijeme kada sam ja bio u logoru Jasenovac njegov zapovjednik je bio Majstorović-Filipović i o tom logoru ja mogu potvrditi ono što su i drugi ranije rekli - da je logor Jasenovac bio logor smrti, a ne

radni logor u koje bi dovodili ljude radi preodgoja...

**Od mjesta Jasenovac mi smo trčeći morali otići u jedan privremeni logor gdje je spomenuti Gavrančić bio smješten u jedan žičani kavez napravljen od bodljikave žice. On je tu ostao na otvorenom, a bilo je hladno i kišilo je...

**Sjećam se da smo upravo onaj dan kada sam ja bio pušten iz logora morali raditi nezapamćenim tempom - sve poslove morali smo obavljati trčeći. Tada je došao jedan ustaša koji je mene prozvao te sam pušten...

**Iz ovog razdoblja sjećam se jednog događaja kada je po nas 5 kočijaša došao Pudić koji nas je odveo preko Save u mjesto Gradinu, gdje su vršena ubijanja. Sjećam se da smo tamo zatekli jednu grupu Roma koji su radili kao grobari, a vidio sam i svježere rake očigledno zatrpane dan ranije. Tamo smo zatekli hrpu odjeće, obuće i raznih predmeta koje ljudi obično nose u džepovima kao što su obiteljske fotografije i slično. Ove predmete smo morali utovariti u kola...

**Tijekom opisanih događaja ja sam, danas više ne mogu objasniti zbog čega, među predmetima koje smo našli u Gradini uzeo jednu sliku na kojoj su se nalazili žena i dijete. Kada sam se vratio u logor ja sam pokazao tu sliku drugim logorašima i jedan Židov iz Sarajeva je, kada ju je vidio, počeo vriskati jer su na toj slici bili njegova supruga i dijete...

**Sami nastupi izgledali su tako da bi se logoraši u dvoredima postrojili u četverokut, a ustaški časnici bi izabirali

stare i bolesne logoraše koje su odvodili preko Save. Upravo mladi i oni koji su još imali želju za životom te nastupe su teško podnosili i jako su se plašili, a oni koji su bili stari i apatični, zbog kojih su se nastupi i održavali, odlazili su mirno preko Save...

**Ja sam ovisno o tome da li se nešto čulo znao da li se ubijaju ljudi iz nastupa ili bolnica ili su ubijali nove ljude koji su se još borili za život. Naime, ako nisam čuo nikakve glasove, znao bih da se radi o likvidacijama starih i bolesnih, a, kada bih čuo užasnu vrisku, znao bih da ubijaju ljude koji su još u punoj snazi, koji su tek došli i koji se još bore za život...

**U logor Jasenovac su svakodnevno dolazili novi zatočnici i, budući da je brojno stanje logora moglo biti između 3.000 i 3.500 ljudi, trebalo je uvijek napraviti mjesta za nove ljude i upravo zbog toga su bili odvođeni bolesni i nemoćni...

**U odnosu na događaj kada je pred nastupom ubijeno šestoro logoraša, mogu dodati da mi koji smo radili kao kočijaši inače nismo dolazili na nastupe. Međutim, toga dana smo morali doći na nastup iz grada i pred taj nastup bili su dovedeni upravnici grupa i upravnik logoraša, Bruno Dijamantštajn, a bilo ih je 5, dok je šesti bio doveden iz bolnice, sav omotan zavojima osim očiju i usta. Majstorović je održao govor u kojem je bilo riječi o nekom zlatu, nedisciplini i neposluhu te je rekao da je Prijeki sud njih osudio na smrt. Svi oni su kleknuli a netko, ne sjećam se više tko, ispalio je svakome od

njih po jedan metak u glavu. Sjećam se da se Špiler trzao nakon prvog metka te da ga je tek treći metak "smirio" mislim da je nakon toga i zaklan nožem. Kasnije se među logorašima pričalo da je ovaj šesti koji je bio doveden zamotan sav bio spaljen...

**U odnosu na likvidacije zatočenika želim reći da one nisu niti bile skrivane te da ih je svatko mogao vidjeti. Ljudi su bili prevoženi preko Save velikim čamcima u koje su bili nagurani, jedna ustaša bi ih jednog po jednog puštao vani, drugi bi ih primao, a treći bi jednog po jednog ubijao maljem. To se moglo vidjeti s naše strane Save na nasipu s druge strane rijeke...

**Opisani nastupi nisu bili održavani na unaprijed određene dane, ali su imali svoju učestalost te je bilo uvijek par nastupa mjesečno. Sazivanje takvih nastupa i izdvajanje ljudi očigledno je ovisilo o broju ljudi koji su dolazili u logor, a za koje je trebalo napraviti mjesta. Na tim nastupima bilo je izdvajano do 100 ljudi...

**Jame koje sam vidio prilikom moja ukupno tri odlaska na Gradinu bile su velike - možda između 5 i 6 metara duge i široke. Ja ne mogu reći koliko ljudi je tamo bilo ubijano. Po broju odjevnih predmeta se to moglo utvrditi da sam to brojao te da se taj broj množio s 5, koliko kola je tamo išlo po stvari, ali ja nisam brojao pa ne mogu iznijeti takve brojke...

**Osim spomenutih transporta Roma ja se sjećam i transporta Židova i to iz Bosne jer su Židovi iz Hrvatske, kada sam ja drugi put došao u logor Jasenovac većinom do tada već

bili dovedeni u logor. Sjećam se dovođenja u logor i Srba - iz cijelih sela...

**Ja mislim da je najintenzivnije ubijanje logoraša bilo 1942. godine jer kasnije možda nije bilo takvih masovnih dovođenja ljudi...

**Mogu reći da su od moje uže obitelji moja dva brata bili ubijeni u Beogradu, jedan brat i majka su mi ubijeni u Zagrebu, jedna sestra u nacističkom logoru u Češkoj, jedna sestra je bila odvedena u logor Jasenovac iz kojega je zamijenjena, a treća sestra, koja je rodila kćer koju je dala u jednu ustašku obitelj svojih prijatelja, otišla je u partizane. Šira obitelj mi je također ubijena...

**Odabir logoraša iz nastupa vršio je zapovjednik logora Majstorović s drugih ustaškim časnicima. Sjećam se da je Majstorović osobno znao zaustaviti i pretražiti nas kočijaše kako bi vidio je li možda netko od nas uzeo nešto od stvari dovedenih. Sjećam se da je kod jednog kočijaša jednom bio pronašao komad kruha te ga je on osobno ubio...

**Znam za Granik na Savi i od drugih logoraša sam čuo da su prije stavljanja skele u funkciju tamo bili odvođeni i ubijani ljudi, ali ja nemam neposrednih saznanja o tome...

**Sjećam se da sam jednom vidio dva leša koji su plivali Savom i ustaše koji su čamcem doplovili do tih leševa koje su okretali - vjerojatno da vide jesu li to tijela ljudi koji su pokušali pobjeći iz logora, a koje su nakon toga ostavili u rijeci...

PRILOG br. 9:

IZ ZAPISNIKA- ISKAZ TIBORA LOVRENČIĆA NA GLAVNOJ RASPRAVI

**'Ja sam bio upućen u logor Jasenovac bez ikakvog suđenja i bez ikakve odluke koju bih primio, a tek kasnije sam saznao da sam u logor upućen na 1 godinu. Kada je moja grupa stigla u logor Jasenovac tadašnjeg upravnika logora Matkovića nije bilo u logoru već nas je preuzela grupa mlađih službenika...

**Nakon opisanih ubojstava logoraša od strane stražara koji su logoraše znali poslati npr. po drva a nakon toga ih ustrijeliti nije bilo povodom toga nikakvih pitanja, ispitivanja ili problema. Stražari bi po povratku u logor jednostavno prijavili jednog logoraša manje i ništa više...

**Povodom jednog bijega logoraša početkom 1943. godine svi iz moje grupe bili su odvedeni u lančaru gdje su nam noge okovali lancima. S lancima na nogama je bilo jako teško raditi posebno onima koji su morali nešto nositi, utovarivati i slično. Osim toga događalo se i da su nas ustaše koje bismo putem sreli, očito misleći da smo zbog lanaca nešto teško zgriješili, nas tukli...

**Dalje odgovaram da je na vrhu logorske uprave bio upravnik logora. Sigurno je bilo njemu podređenih organizacijskih službi, ali ja znam samo za šefa radne službe koji je bio visoko rangiran čovjek u logorskoj

upravi, dok za druge službe niti ljude koji su u njima radili ne znam...

**Na daljnji upit o sankcijama zbog bjegova ili pokušaja bijega odgovaram da je svaki takav događaj izazivao nastup u kojem je bilo i likvidacija radi kažnjavanja i radi zastrašivanja. Takvi nastupi sazivali bi se za cijeli logor te su svi morali prisustvovati, a likvidacija ili druga kazna odnosila bi se uglavnom na grupu iz koje bi bio izvršen bijeg. Ovi nastupi za mene su predstavljali teški šok i ja to nisam niti želio gledati. Dakako, morao sam biti prisutan, ali me nisu mogli prisiliti da sve promatram pa bih gledao u pod ili u stranu. Tako sam se trudio sačuvati psihi u logoru jer to je bilo jednako važno kao i jesti...

**Također odgovaram da bi se ovakvi nastupi sazivali sirenama i to bi označavalo prekid svih radova pa bi se u logor vraćali i oni koji su bili upućeni na vanjske radove. Grupa iz koje bi bio pokušaj ili počinjen bijeg bila bi prva poredana, a ostali su promatrali...

**Dalje odgovaram da je ovakve nastupe, budući da su bili sazivani za cijeli logor, te da bi zbog njih bio obustavljen sav rad, mogla narediti samo uprava logora. Tim nastupima su bili nazočni nadzornici pojedinih grupa ili radilišta - to su bili dočasnici koji su imali malo niži rang u logorskoj hijerarhiji i oni su bili izvršitelji egzekucija...

**Na upit o nazočnosti viših časnika nastupima odgovaram da je opisanim nastupima znalo biti prisutno desetak uniformiranih

ljudi. Međutim, zbog straha što će se dogoditi na nastupu i zbog pokušaja izbjegavanja stresa izbjegavanjem gledanja ružnih scena meni je danas teško odrediti tko je bio tko, odnosno, ne sjećam se da su upravnici logora bili nazočni na ovim nastupima...

**Dalje odgovaram da sam ja viđao Dinka Šakića u logoru Jasenovac, ali ne često. Mislim da je bio prisutan kada je došla spomenuta komisija u logor kada je tu bio i Maks Luburić, a sjećam se jedne scene kada je on nakon preleta i povratka zrakoplova od kojih je jedan pao blizu Save nizvodno od logora, odjahao na konju u tom smjeru. Napominjem da mi inače nismo često viđali više časnike. Ja znam da je Šakić bio zapovjednik logora Jasenovac i to 1944. godine, ali ne znam točno razdoblje u kom je on bio zapovjednik, odnosno, o tom razdoblju saznao sam tek sada, iz tiska...

**Također odgovaram da je u vrijeme kada je Šakić bio zapovjednik logora u logoru bilo i drugih ustaških časnika a na upit o njihovom odnosu odgovaram da im je Šakić bio nadređen, ali da ne znam da bi netko od njih odgovarao Šakiću zbog svojih postupaka. Napominjem da su svi oni uvijek mogli naći opravdanje za svojevoljna postupanja kao što su kažnjavanja logoraša, batinanja, ubojstva i slično jer o tim zbivanjima logoraše nitko nikada nije ispitivao kako bi utvrdio što se točno dogodilo...

**Dalje odgovaram da je razdoblje u 1944. godini bilo "mirno razdoblje" u usporedbi sa 1942. i 1943. godinom, odnosno o

zbivanjima o kojima sam čuo po dolasku u logor...

**Na pitanje jesam li uočio neke promjene u samom logoru po Šakićevom dolasku za zapovjednika odgovaram da ja nisam znao kada je on preuzeo tu dužnost u logoru pa na ovo ne mogu odgovoriti. Međutim, mogu reći da su 1944. godine nama uvedene mise nedjeljom, da je bila formirana kazališna grupa koja je davala predstave te da smo mi tu godinu smatrali malo laganijom za živjeti u logoru...

**Ja se sjećam dva nastupa na kojima su bile obavljene likvidacije. Prvi se zbio u proljeće ili ljeto 1943. godine i bio je sazvan povodom bijega logoraša. Ne sjećam se točno, ali mislim da je tada bilo ubijeno 6 ili 7 ljudi. Oni su morali kleknuti te su bili ubijeni pištoljem. Mislim da su ti ljudi bili nasumce izdvojeni iz nastupa. Drugi nastup je bio vezan uz grupu Bošković. Ja ne znam je li to bilo u vrijeme kada je Šakić bio zapovjednik logora, ne znam je li on tada bio prisutan ovom nastupu niti da li je tada uopće bio u logoru...

**Želim dodati da se inače svjesno i namjerno nastojanje da se zapamte pojedini događaji kao i da se memoriraju datumi i vrijeme zbivanja u opisanim uvjetima boravka u logoru činilo nepotrebnim i besmislenim. Također dodajem da je postojala opasnost da me netko primijeti kako gledam opisano odvođenje ljudi jer bi to značilo pridružiti im se...

**Na upit o Pićilijevim pećima odgovaram da mi je poznato da je ambiciozni Pićili dao

sagraditi jednu građevinu s malim željeznim vratima, koja je trebala služiti kao krematorij - bilo za spaljivanje tijela umrlih logoraša bilo za spaljivanje živih zatočenika. Međutim, ta zgrada nije bila stavljena u funkciju jer to nije bilo tehnički riješeno...

**Na upit da objasnim raniji navod o smanjivanju broja zatočenika sa spomenutih 3.000 logoraša odgovaram da se logor, kada se u spomenutom razdoblju napunio dovođenjem ljudi lišavanih slobode na kolodvoru u Novskoj, počeo "čistiti" - išlo se na smanjivanje broja logoraša iz ekonomskih razloga likvidacijama do "normalnog broja ljudi". To se zbivalo 1943. godine u jesen. Dalje odgovaram da ovakva "pražnjenja" logora ne mogu vezati uz pojedina godišnja doba već samo uz okolnosti pod kojima je do njih došlo. Napominjem da ne znam što se događalo na ekonomiji koja je bila izvan logora i nije mi poznato je li tamo bilo "jesenskih likvidacija" kada im više nije trebalo radne snage. Pogoni koji su se nalazili unutar logora kao lančara, ciglana i drugi kontinuirano su radili, neovisno o dolasku jeseni i zime...

**Također odgovaram da nakon nastupa i likvidacije grupe dr. Boškovića nije bilo posebnih pojačanih represalija prema logorašima. Mogu reći da se iza svake likvidacije i nastupa uvijek osjećala određena psihoza i napetost kako među logorašima tako i među ustašama...

**Dalje odgovaram da je "zvonara" predstavljala "zatvor" u logoru i slovila je

kao "zadnja instanca života". Tamo se nije masovno odlazilo a 1945. godine taj objekt dobio je direktni pogodak prilikom jednog bombardiranja. Sjećam se da je prilikom tih bombardiranja bila pogođena i upravna zgrada te da su planule i lančara i ciglana. Kada je tako bio uništen proizvodni dio logora započela je likvidacija...

**Na upit o transportima koji su dolazili u logor Jasenovac mogu reći da se sjećam teretnih vagona koji su stajali na pruzi ispred logora. Govorilo se da su u njima zatočnici iz Lepoglave, a prilikom naših odlazaka na rad čulo se da su u tim vagonima ljudi. Međutim, ti ljudi se nigdje nisu pojavljivali - nisu bili uvedeni u logor, a broj vagona se smanjivao, pa zaključujem da su bili odvedeni na likvidaciju...

**Na upit o ženskom logoru i njegovoj likvidaciji odgovaram da je isti bio smješten u zidanim nastambama koje smo mi izgradili. 1945. godine, kada sam ja već bio civilni namještenik, do nas je došao Zrinušić koji mi je rekao da sam dodijeljen tehničkoj satniji te da više ne dolazim u logor. Ja sam usprkos tome otišao dan kasnije u logor vidjeti što se događa te sam primijetio nastup ženskog logora i kolonu žena. Vidjevši da se nešto opasno događa ja sam izašao a kasnije sam čuo da su žene odvedene prema Uštici te da je ženski logor tamo i likvidiran...

**Također odgovaram da je bilo inspekcija logora od strane Međunarodnih tijela. Sjećam se jedne 1944. godine, kada je međunarodna komisija Crvenog križa došla u logor i na

gradilište. Prije te komisije logor je bio počišćen, ali to nije bitno utjecalo na općenite uvjete života i rada u logoru...

**`Ja sam samo jednom vidio kako je stražar poslao jednog logoraša po drva i nakon toga pucao u njega. Na mom radilištu se ovako nešto samo jednom dogodilo...

**Dalje odgovaram da se opisani događaj - pucanje u logoraša od strane stražara zbio vjerojatno u jesen 1943. godine jer se sjećam zapaljenih vatri na radilištu što povezujem s hladnoćom...

**Na upit o likvidacijama, nastupima, pojedinačnim ubojstvima i sličnim događajima u razdoblju između proljeća i jeseni 1944. godine odgovaram da osim nastupa vezanog uz dr. Boškovića za takve događaje tada ja nisam čuo. Moram, međutim, napomenuti da je bilo odlazaka grupa zatočenika iz logora, za što smo mi mogli saznati tek po povratku s rada. Kad bi jedna takva grupa bila odvedena iz logora mi nismo mogli znati da li je cilj takvog izvođenja bilo odvođenje tih ljudi u Njemačku, puštanje tih ljudi na slobodu, njihova zamjena ili likvidacija...

**Dalje odgovaram da je kasna jesen 1944. godine već bilo razdoblje kad se u logoru počela osjećati drugačija atmosfera obzirom na približavanje fronte te je tada već započelo smanjivanje broja logoraša. To je tijekom 1945. godine postalo još intenzivnije. Ova zbivanja povezujem uz zapovjedništvo Pićilija logorom Jasenovac...

**Također odgovaram da u ranije navedenom razdoblju od proljeća do jeseni 1944. godine ja nisam vidio niti čuo da bi Dinko Šakić ikoga osobno fizički zlostavljao ili ubio. Moram, međutim, ponovno istaknuti da sam ja svakodnevno radio izvan logora, a u vrijeme dok sam još spavao u zgradi unutar logora Jasenovac ja sam boravio sa spomenutom četvoricom zidara koji su također preko dana bili sa mnom na vanjskim radovima, pa, dakle, nismo mogli neposredno čuti jedni od drugih što bi se zbilo tijekom našeg izbjivanja iz logora. Samo šetanje po logoru bilo je isključeno, tako da ja u to vrijeme nisam imao puno kontakta s drugim zatočenicima, pa nemam niti posrednih saznanja o zbivanjima u logoru tijekom tih dana. Ja pretpostavljam da bismo mi ipak čuli da se dogodilo nešto što bi bilo jako značajno...

**Na upit o položaju logora Jasenovac i objektima u tom logoru te njihovoj izgradnji odgovaram da je, kako sam po dolasku u taj logor čuo, njegov početni položaj bio nešto sjevernije te da je 1941. godine taj prostor bio ograđen žicom i da su smještajni uvjeti bili loši. Kasnije, a prije mog dolaska u logor, isti je bio organiziran na onome mjestu gdje su od ranije postojali objekti lančare i ciglane...

**U vrijeme mog dolaska logoraši su bili smješteni u 6 baraka s drvenim boksovima - po dva logoraša su trebali spavati na gornjem dijelu, a po dva na donjem dijelu takvog boksa, ali ih je tu spavalo i više nego što je to predviđeno. Higijenski uvjeti

bili su vrlo loši. Ubrzo se počelo s izgradnjom zidanih nastambi, i to u istočnom dijelu logora - to su bile zgrade na kat u kojima su se radili i sanitarni čvorovi te peći. Iako te zgrade nisu bile dovršene, u njih je smješten ženski logor...

**Na pitanja o vješanju dvadesetorice ljudi vezano uz slučaj Bošković odgovaram da su neki ljudi o tome znali više, te da sam ja tek kasnije saznao za postojanje dva partijska komiteta i ono što sam opisao. Prisjećam se da je u mjestu Jasenovac sa svojom obitelji bio obješen i časnik iz ustaške bolnice dr. Marin, ne znam mu ime. Ja se ne sjećam da li je prilikom vješanja u logoru bila pročitana neka odluka. Tom nastupu bio je prisutan cijeli logor, dakle, možda oko 2.000 zatočenika raspoređenih po grupama. Ja nisam bio u neposrednoj blizini mjesta gdje je bilo obavljeno samo vješanje. Sve ovo je djelovalo na mene šokantno. Budući da je i nakon toga trebalo nastaviti živjeti i raditi u logoru ja sam nastojao izbrisati dojmove od tog događaja. Također odgovaram da je za vrijeme mog boravka u logoru bilo 3 do 4 nastupa koji su ovako djelovali na mene...

**Također odgovaram da ja nisam čuo za odvođenja ljudi po spiskovima tijekom noći u razdoblju od proljeća do jeseni 1944. godine, a sjećam se ranije opisanih odvođenja krajem 1944. i početkom 1945. godine..

**Dalje odgovaram da ja nisam vidio trupla ljudi u Savi, ali sam čuo za to, time da napominjem da logoraši inače nisu smjeli

prilaziti Savi jer je ona bila granica logora, kao što se nije smjelo prilaziti niti žici. Napominjem da sam ja nakon dolaska u logor čuo da se dogodilo da je jednom vodostaj Save naglo pao te da su se kod ranije spomenutog Granika ukazala tijela tamo ubijenih ljudi koja su bila odguravana dublje u rijeku. Ovo se moglo dogoditi 1942. godine...

**Na pitanje suca člana vijeća Sonje Brešković-Balent odgovaram da se ne sjećam ljudi koji bi bili dovedeni u logor Jasenovac iz logora Stara Gradiška. Nije mi poznato da bi zatočenici bili premješteni iz Stare Gradiške u Jasenovac ili obrnuto, a jedini transport za koji sam čuo bio je onaj iz Lepoglave vagonima o kojima sam iskazao. Tek sam vezano uz ovaj postupak nedavno iz tiska saznao za ljude koji su pješke dovedeni iz logora Stara Gradiška u logor Jasenovac.'

PRILOG br.10:

**IZ ZAPISNIKA- ISKAZ DERVIŠA
SARAČA
NA GLAVNOJ RASPRAVI**

**`Sjećam se da je jedne subote, kratko vrijeme nakon mog dolaska u logor u Staroj Gradiški, moj otac došao u

Bosansku Gradišku gdje sam ja uz pratnju jednog ustaškog stražara išao po vodu i tamo smo otac i ja porazgovarali te mi je otac dao i cigarete i kruha. Međutim, kada sam se vratio na radilište ovaj stražar me prijavio dočasniku koji me je prebio i rekao da će me prijaviti Gagri. Međutim, Gagre tog dana nije bilo u logoru pa su mi rekli da ću Gagri biti predan u ponedjeljak. Upravo zbog straha od toga ja sam se dan kasnije, u nedjelju, javio kao dobrovoljac kada je Dinko Šakić, nakon što je izabrao 49 logoraša, a budući da su preostali bili premršavi, zatražio još jednog logoraša za Jasenovac, gdje je, kako je rekao, nedostajalo radne snage...

**Sjećam se da su me moji prijatelji te zgrade nagovarali da se ne prijavljujem za Jasenovac jer da će se zauzeti za mene kod Gagre te da će me on vjerojatno pustiti. Govorili su mi da ne idem jer da je Gradiška početak, a Jasenovac da je kraj...

**Sjećam se mladića koji su kao stražari bili došli u logor. U početku su neki od njih bili korektni prema logorašima, pa je tako jednom jedan od njih meni donio ugarak kako bih zapalio pola cigarete. Međutim, nakon opisanog događaja kada je ustaša Prpić postrojenim ustaškim novacima održao govor u kojem im je rekao da smo mi logoraši narodni neprijatelji, da rušimo državu i slično, nakon čega su tri novaka, kako sam kasnije saznao, bili obješeni upravo zbog dobrog odnosa prema

zatočenicima, preostali novaci su također postali grubi u postupanju prema logorašima, tukli su nas, pa se čak događalo da su im stariji ustaše branili da nas tuku dok se oni "ne razduže s nama"...

**Vezano uz događaje koje sam opisao a koji se odnose na grupu dr. Boškovića sjećam se da sam možda tjedan dana prije opisanog vješanja i usmrćivanja dr. Boškovića ja s ostalim logorašima iz moje grupe radio nešto u mjestu Jasenovac te da smo kod apoteke vidjeli apotekara iz ustaške bolnice kako dugo šeće i priča s jednim čarkarom. Taj čarkar je, kako smo kasnije saznali, dan nakon ovoga nestao - pričalo se da je otišao u partizane te da im je prenio izvještaj logorskog rukovodstva s molbom da pomognu i da ubace u logor oružje te da napadnu logor - da ga bombardiraju - kako bi pomogli logorašima. Spomenuti apotekar je prvi bio uhapšen nakon bijega ovog čarkara te je on vjerojatno odao prvu grupu u kojoj su bili dr. Bošković, ing. Bošković, ing. Hajne i Pejnović, nakon čega je bila uhapšena i druga grupa, a ja se više ne sjećam tko je sve bio u njoj...

**Dan kasnije, dakle u nedjelju, sazvan je nastup i mi smo se svi postrojili u obliku slova U. Tu je bila i jedna konstrukcija koja je izgledala kao nogometni gol. U ovom nastupu ja sam stajao nasuprot upravniku logora Šakiću, možda udaljen 7 do 10 metara od njega. Šakić je stajao na jednoj maloj uzvisini,

a dr. Bošković bio je možda oko pola metra niže od Šakića. Tada je pročitana presuda ustaškog prijekog suda u čijem potpisu je kao predsjednik prijekog suda bio naveden satnik Prpić, brat ranije spomenutog Prpića koji je bio govorio postrojenim ustaškim novacima. Tada je počelo vješanje i ja se sjećam Nikole Pejnovića koji mi se prije vješanja bio nasmijao. On je obješen možda dva metra od mene...

**Nakon što je Šakić rekao dr. Boškoviću citirano ispalio je u njega tri metka. Bošković je pao na leđa, lijevu nogu je čudno prebacio preko desne i ja sam mu na glavi vidio dvije ulazne rane - jednu između vrha nosa i sljepoočnice, a drugu između lijevog oka i uha. Treći metak ga je vjerojatno promašio...

**Nakon ovoga Šakić je rekao: "Vodite i toga", a to se odnosilo na ranije spomenutog apotekara iz ustaške bolnice. On je počeo zapomagati i moliti za milost jer da su mu obećali život, a Šakić mu je odvratio da je on kriv što je morao ubiti najbolje ljude u logoru, nakon čega je i ovaj apotekar obješen...

**Sjećam se da su mi drugi logoraši tada bili rekli da uzmem Boškovićeve cipele jer da je bolje da to napravim ja koji sam ga poznavao nego netko drugi. Međutim, ja to nisam mogao učiniti i radije sam ostao bos...

**Tjedan dana nakon ovog događaja s grupom dr. Boškovića zbio se nastup pred kojim je bilo obješeno 5 četnika. Sjećam

se da je bilo obznanjeno da se vješaju zbog neprijateljske promidžbe - jer su imali nekakve novine "Hrvatski narod", a u logoru je bilo zabranjeno imati bilo kakove papire. Sjećam se i kako je zadnji od tih muškaraca opsovao Zrinušića kojem je rekao da ga nije mogao zaklati na ovome svijetu, ali da će ga dočekati i zaklati na drugom svijetu. Svima nama je, obzirom na uvjete u kojima smo se nalazili, spominjanje nekog drugog svijeta zvučalo neozbiljno. Zrinušić je na ovo reagirao na način da je ovog čovjeka uzeo za noge te ga spustio sa stolice na kojoj je on stajao s konopom oko vrata, neko vrijeme ga tako držao te ga vratio na stolicu i sve ovo je još jednom ponovio, a na kraju mu je izmaknuo stolicu. Kasnije sam čuo da je to bio neki četnički vojvoda...

**Također se sjećam da sam jedne zgrade u dvorištu pukovnika Pićilija s još nekolicinom logoraša iskrcao ubrani kukuruz. Pićilijeva supruga rekla nam je da uzmemo kukuruza koliko ga možemo ponijeti, a kada smo joj mi rekli da će nas ubiti ako kod nas nađu samo jedno zrno naredila je zapovjedniku straže da čuvarima na ulazu u logor kaže da nas pusti s kukuruzom. Tako sam ja u logor donio 18 do 20 klipova kukuruza koje nismo smjeli kuhati te smo ih jeli sirove. Tada mi je pukla i navlaka na jednom zubu a dr. Bošković kojemu sam se bio obratio odveo me zubaru. Budući da u bolnici nije bilo zubarske ambulante, taj

zubar me je odveo u jedno skladište u kojem je odnekud izvadio stari zahrđali stroj za bušenje zuba te mi je i izvadio tri korijena a jedan zub, koji mi je jedini do sada ostao, popravio kako je mogao...

**U logoru su vladale zarazne bolesti - trbušni i pjegavi tifus i dizenterija, a sjećam se kada je jedan logoraš koji je imao dizenteriju obavio nuždu, a drugi je u njegovoj stolici pronašao neprobavljena zrna kukuruza i graha koja je pojeo...

**Ja smatram da je broj ubijenih u logoru Jasenovac ovisio prvenstveno o broju pristiglih logoraša. Naime, zimi je u logoru Jasenovac boravilo oko 2.500 ljudi, a ljeti je bilo oko 4.500 logoraša. Svi oni koji su došli preko ovih brojeva išli su na likvidaciju, osim što su povremeno možda bile vršene zamjene novih logoraša za one koji su bili slabi. Mislim da je o brojnom stanju u logoru vodio brigu natporučnik Matković koji je slovio kao Luburićeva produžena ruka. Sjećam se da je glavna logorska pisarna radila danonoćno jer su očito ažurirali popise. Ja sam čuo i da je Luburić objavio proglas da Jasenovac može primiti neograničen broj logoraša. I iz ovog je očigledno da Jasenovac nije bio logor za rad nego za likvidaciju...

**Ja nisam siguran je li Dinko Šakić bio upravnik logora u vrijeme kad je bilo likvidirano stanovništvo mjesta Drenov Bok udaljenog oko 9 km uzvodno od logora. Navodno je toj likvidaciji kumovao Ljubo

Miloš a motiv je vjerojatno bio nestašica hrane pa je to inače bogato selo bilo opljačkano. Ja sam čuo da je zbog tog događaja stigao ukor iz Zagreba...

**Jednog dana sam iz prostorija u kojima sam bio smješten dok sam radio u šnajderaju, a to je bilo u neposrednoj blizini ženskog logora vidio skupljanje žena koje su vikale da živi Ante Pavelić, a slušao sam čitanje peticije koju su mu napisale, kojom su tražile da ih oslobodi jer da je među ustaškom djecom u logoru bilo i njihove djece. Ustašica imenom Marica ih je postrojila te ih je obavijestila da je Pavelić pomilovao prvu grupu starih i bolesnih i djece koja će biti puštena. Mi koji smo to sa strane slušali znali smo što će biti s izdvojenima ali ove žene koje su dale svoju djecu a koje su se trudile prikazati što starijima i bolesnijima kako bi bile izdvojene u tu grupu očito nisu znale. Kasnije su i odvedene...

**Dan kasnije ja sam išao u paketarnicu te sam prošao pokraj tzv. krpare i tu sam primijetio jednu veliku gomilu narodnih nošnji kakve su bile nosile ove žene. Vidio sam i pet do šest snopova crne žice koja je inače bila namijenjena vezivanju zatočenika prije likvidacija...

**Naime, zatočenici bi se morali skinuti do gola, nakon čega bi bili vezani te odvedeni na Granik, i tako su izgledale zimske likvidacije. Sjećam se da je među prozvanima jednom bio i poslovođa iz lančare te da je Roman Vlah intervenirao

za njega jer da je on neophodan. Ustaše su pustili tog poslovođu ali su uzeli nekog drugog zatočenika. Sjećam se da je taj čovjek, nakon što je pušten, na rukama imao crne tragove od žice te da je, od nekoliko sati koje je proveo na putu prema Graniku, posijedio te da je bio na granici ludila...

**Prozivke radi likvidacije zatočenika počele su prije opisanog vješanja grupe dr. Boškovića, a nakon tih ranije opisanih događaja postale su još intenzivnije i trajale su do 01.01.1945. godine. Naime, inače je bio običaj prekinuti likvidacije s Novom Godinom, ali je tada bila učinjena iznimka jer je jedna grupa žena bila odvedena na likvidaciju upravo 1. siječnja 1945. godine...

**Sjećam se i dva bičevanja logoraša od kojih je jedno završilo vješanjem. Naime, jedan krojač je nekom ustaši iz vanjskog sastava, a ti ustaše inače nisu smjeli ulaziti u logor, sašio tri kape. Ovaj ustaša je kasnije došao pokazati koji krojač mu je sašio kape te je taj šnajder bio odveden - možda Cividiniju, a nakon nekog vremena vratio se natrag. Tu su postavili stolicu na koju je on kleknuo te su ga skinuli, nakon čega je dobio 30 do 35 udaraca bičem. Sjećam se mase krvavog mesa. Ovog krojača su nakon toga objesili na jedan stup, i to konopom na kojem su bili čvorovi pa je omča zapela. On se dugo mučio - mlatarao je nogama i odguravao se o stup ne bi li se konačno

objesio, i tako do 11,00 sati - kada je naišao jedan ustaša koji mu je pomaknuo omču pa je ovaj logoraš umro...

**Želim još dodati da smo za tihih noći mi ponekad mogli čuti zapomaganje iz Gradine; to je bio jedan zborni vapaj koji bi trajao po nekoliko sati te bi slabio dok ne bi prestao...

**Ja sam uhićen povodom pronalaska kod mene jedne puške, dva pištolja i 7 bombi, a inače sam sudjelovao u ilegalnom radu od 1942. godine, time da sam 1943. godine bio primljen u SKOJ. Nakon hapšenja 1944. godine optužen sam za suradnju s partizanima...

**Dalje odgovaram da sam Dinka Šakića prvi put vidio prilikom opisanog izbora logoraša u Staroj Gradiški za odvođenje u Jasenovac. Čuo sam da je on do tada bio šef radne službe, a da je negdje u to vrijeme postao zapovjednik logora Jasenovac. Ja ne znam do kada je on bio upravnik logora u Jasenovcu jer sam kasnije prešao na rad u šnajderaj...

**Na upit o hijerarhiji u logorskoj upravi odgovaram da je u vrijeme kada je Šakić bio upravnik Pićili, koliko mi je poznato, bio šef ciglane i keramičke radione, time da je Pićili od ostalih bio najstariji po činu. Prpić koji je čini mi se bio prvi Šakićev pomoćnik bio je zapovjednik sigurnosne službe i mislim da su pod njim bile ekipe za likvidacije. Matković je bio direktno potčinjen Luburiću i on je bio izvan Šakićeve nadležnosti. Drugi Prpić koji je bio u

prijekom sudu mislim da je bio u garnizonu u Jasenovcu pod pukovnikom Pavlovićem koji je bio zapovjednik garnizona. Šefovi pojedinih radionica i grupa vjerojatno su bili neposredno potčinjeni šefu radne službe iznad kojega je bio samo upravnik logora.'

PRILOG br. 11:

**REZOLUCIJA VIJEĆA SIGURNOSTI UN
BR. 827⁹⁸**

Vijeće sigurnosti,

Potvrđujući svoju Rezoluciju 713 (1991.) od 25. rujna 1991. i sve kasnije relevantne rezolucije,

Ponovno razmotrivši izvješće glavnog tajnika (S/25704) i dodatak 1. sukladno paragrafu 2. rezolucije 808 (1993.),

Izražavajući još jednom ozbiljnu zabrinutost zbog nastavljanja izvješća o raširenim i očitim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava do kojih dolazi na području bivše Jugoslavije, osobito u Republici Bosni i Hercegovini, a koja uključuju izvješća o masovnim ubojstvima, brojnim, organiziranim i sustavnim zatočenjima i silovanjima žena i o nastavljanju prakse « etničkog

⁹⁸ IZVOR: Josipović, stranica 385.

čišćenja» , uključujući i osvajanje i zadržavanje teritorija,
Utvrđujući da to stanje i dalje predstavlja prijetnju međunarodnom miru i nacionalnoj sigurnosti,
Odlučno da zaustavi takve zločine i da poduzme djelotvorne postupke kako bi se osobe odgovorne za njih privede pravdi,
Uvjereno da bi, s obzirom na posebne uvjete u bivšoj Jugoslaviji, ustanovljenje Međunarodnog suda što bi ga kao ad hoc mjeru ustanovilo Vijeće sigurnosti i kazneni postupak protiv osoba odgovornih za teško kršenje međunarodnog humanitarnog prava, omogućilo da se taj cilj ostvari i pridonijelo ponovnoj uspostavi i održanju mira,
Vjerujući da će ustanovljenje Međunarodnog suda i kazneni postupak protiv osoba odgovornih za teško kršenje međunarodnog humanitarnog prava pomoći da se zaustave takva kršenja i da im se djelotvorno suprostavi
Konstatirajući u vezi s tim da je utemeljenje takvog suda preporučio supredsjedatelj Komiteta Međunarodne konferencije u bivšoj Jugoslaviji (S/25211),
Ponovno potvrđujući svoju odluku donesenu u Rezoluciji 808 (1993.) o osnivanju Međunarodnog suda za kazneni pšrogon osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjeno na području bivše Jugoslavije nakon 1991.,
Smatrajući da bi do imenovanja Tužitelja međunarodnog suda Komisija stručnjaka, koja

je utemeljena sukladno Rezoluciji (7801992.), trebala nastaviti žurno prikupljati informacije o teškim kršenjima Ženevskih konvencija i drugim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava, kao što je predloženo u njegovom privremenom izvješću (S/ 25274),

Postupajući sukladno poglavlju VII. Povelje Ujedinjenih naroda,

- 1.odobrava izvješće glavnog tajnika
- 2.odlučuje ovime ustanoviti Međunarodni sud čija će jedina svrha biti vođenje kaznenog postupka protiv osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjenih na području bivše Jugoslavije između 1991. i datuma što će ga nakon ponovne uspostave mira odrediti Vijeće sigurnosti i prihvatiti Statut Međunarodnog suda koji je pripojen spomenutom izvješću,
- 3.traži od Glavnog tajnika da sucima Međunarodnog suda, nakon njihova izbora dostavi svaki prijedlog što ga primi od država, a koji se tiče pravila o postupku i dokazima što zahtjeva članak 15.Statuta međunarodnog suda,
- 4.odlučuje da će sve države u skladu s ovom rezoluciom i statutom Međunarodnog suda u potpunosti surađivati s Međunarodnim sudom i njegovim tijelima i da će doslijedno tome sve države poduzeti sve potrebne mjere što ih predviđaju njihovi zakoni kako bi se primijenile odredbe ove rezolucije i Statuta, uključujući i obvezu država da udovolje zahtjevima za

- pomoć, kao i nalozima izdanim od sudbenog vijeća, na temelju članka 29. Statuta,
5. potiče države i međunarodne i nevladine organizacije da Međunarodnom sudu pomognu fondovima, opremom i uslugama, uključujući ponudu stručnog osoblja,
 6. odlučuje da će o sjedištu Međunarodnog suda primjerenim dogovorom, prihvatljivim Vijeću, odlučiti Ujedinjeni narodi i Nizozemska, te da Međunarodni sud može zasjedati i na drugom mjestu kad to ocijeni potrebnim za djelotvorno obavljanje svoje funkcije,
 7. odlučuje također da će se zadaća Međunarodnog suda obaviti bez štete za pravo žrtava koje primjerenim sredstvima traže naknadu štete koja je nastala kao posljedica kršenja međunarodnog humanitarnog prava,
 8. traži od glavnog tajnika da hitno primjeni ovu rezoluciju i osobito da poduzme praktične mjere za što brže i djelotvornije djelovanje Međunarodnog suda i da periodično izvješćuje Vijeće,
 9. odlučuje ostati djelatno uključena u ovaj predmet.

Karta 1.- Položaj grada Vukovara

Karta 2. -BiH podijeljena na Republiku
Srpsku i Federaciju BiH s kantonima

Karta 3.- Mjesta u BiH u svezi sa suđenjem
generalu Blaškiću

Karta 4.- Priložena karta u
optužnici S.Miloševiću

Karta 5. - Kosovo

Karta 6.- Srednja Bosna

PRILOG br. 13

ISPITIVANJE JAVNOG MIŠLJENJA

PITANJE⁹⁹: Treba li hrvatsko pravosuđe procesuirati sve ratne zločine, bez obzira tko ih je počinio?

DA	74 %
-----------	-------------

⁹⁹ Pitanje je postavljeno u televizijskoj emisiji 'Latinica' na temu 'Oluja nad Krajinom'.

Krivci moraju odgovarati	67 %
To je uvjet za pristup europskim integracijama	3 %
Iz pijeteta prema žrtvama	7 %
Ništa od navedenog	23 %
NE	26 %
Ne može se kazniti onaj tko je branio svoje	70 %
Pravi krivci su se dobro sakrili	3 %
Tek ako ih procesuiraju i druge strane	10 %
Ništa od navedenog	17 %

PITANJE¹⁰⁰: Mislite li da je haaški sud pravedan?

¹⁰⁰ Pitanje je postavljeno u televizijskoj emisiji 'Latinica' na temu 'Iza haaških rešetaka'

DA	20 %
U postojećim uvjetima daje maksimalno	25 %
Odvojen je od političkih utjecaja	22 %
Vode ga priznati pravni stručnjaci	19 %
Ništa od navedenog	34 %
NE	80 %
Pod utjecajem je politike	55 %
Optuženici iz Republike Srpske još su na slobodi	18 %
Odugovlače sa procesima	6 %
Ništa od navedenog	21 %

10. POPIS TABLICA

1.Presude osuđenima na procesu u Nürnbergu.....	25
2.Brojno stanje uhićenika prema 'Izvodu iz dnevnog izvješća restarstvene oblasti za grad Zagreb od	
	a v g u s t a
1944.'	33
3.Popis imena 50 žena koje su iz logora Stara Gradiška upućene u logor Jasenovac 2. lipnja 1944. godine.....	42
4.Postupci u predraspravnoj fazi.....	53
5.Samo indentificirane žrtve Miloševićevih naredbi u srpsko-kosovskom sukobu 1999.godine.....	60
6.Žrtve o kojima se podaci nalaze kao prilog (annex I.) optužnice S. Miloševiću.....	61-62
7.Osobe za koje je postupak u tijeku.....	64
8.Hrvatski gubici u hrvatsko-bošnjačkom sukobu.....	66

9. Osobe za koje je žalbeni postupak u tijeku.....	74
10. Shematski prikaz organizacije 'Ustaške obrane' tijekom 1944. godine.....	83
11. Funkcije koje je obavljao S. Milošević od 1984. do 1997. godine.....	86

11. POPIS LITERATURE

1. ANDRASSY, J. : MEĐUNARODNO PRAVO, 10. izdanje, Zagreb, 1999. godina
2. BAYER, V. : KAZNENO PROCESNO PRAVO, Zagreb, 1995. godina
3. KRAPAC, D. : MEĐUNARODNI SUD ZA RATNE ZLOČINE POČINJENE NA PODRUČJU BIVŠE JUGOSLAVIJE, Hrvatski helsinški odbor i Hrvatski pravni centar, Zagreb 1995. godina

4. JOSIPOVIĆ, I. : OBVEZE DRŽAVA PREMA MKS ZA BIVŠU JUGOSLAVIJU, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 95/ 1.
5. JOSIPOVIĆ, I. : HAAŠKO IMPLEMENTACIJSKO KAZNENO PRAVO, Informator i Hrvatski pravni centar, Zagreb, 2000. godina
6. NEAVE, A. : NÜRNBERG, Globus, Zagreb, 1980. godina
7. RUTHERFORD, W. : GENOCID ŽIDOVA, ALFA, Zagreb, 1977. godina
8. HUMBLE, R. : NJEMAČKA RATNA MORNARICA, ALFA, Zagreb, 1977. godina
9. MANVELL, R. : GESTAPO, ALFA, Zagreb, 1977. godina
10. SALSBERGER, C. L. : DRUGI SVJETSKI RAT, Mladost, Zagreb, 1971. godina
11. MEĐUNARODNI STOCKHOLMSKI INSTITUT ZA PROUČAVANJE MIRA : NAORUŽANJE I RAZORUŽANJE, Globus, Zagreb, 1978. godina
12. MILETIĆ, A. : KONCENTRACIONI LOGOR JASENOVAC (1941.-1945. g.), Narodna knjiga, Beograd, 1986. godina (knjiga 1. , 2. i 3.)
13. DEDIJER, V. : VATIKAN I JASENOVAC, Rad, Beograd, 1987. godina
14. DERENČINOVIĆ, D. : KRITIČKI O INSTITUTU ZAPOVJEDNE KAZNENE ODGOVORNOSTI U MEĐUNARODNOM KAZNENOM PRAVU, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, br.51, 2001. godina
15. BAČIĆ, F. : ZAPOVJEDNA ODGOVORNOST, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol.8, Zagreb, br.2/2001.
16. KAZNENI ZAKON RH, Narodne novine 97/110.
17. ZAKON O KAZNENOM POSTUPKU, Narodne novine 97/110.

- 18.OPTUŽNICA, ZAPISNICI I PRESUDA
ŽUPANIJSKOG SUDA U ZAGREBU
- 19.ARHIVA 'VEČERNJEG LISTA'
- 20.DNEVNE NOVINE: JUTARNJI LIST, SLOBODNA
DALMACIJA, VJESNIK, OBZOR, GLOBUS...